नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)

नेपाली क्रान्तिको कार्यक्रम जनताको बहुदलीय जनवाद

पाचौं राष्ट्रिय महाधिवेशन

(२०४९ माघ १४-२०)

मा पारित

१. विषय प्रवेश

कार्यक्रम पार्टीले सार्वजनिक रूपमा °हराएको आ°ना लक्ष्यहरूको झण्डा हो । त्यसकै आधारमा आम जनतालाई सचेत, सङ्गठित र परिचालित गर्ने काम गर्नुपर्छ। सामाजिक क्रान्ति समाजको प्रथम र अनिवार्य लक्ष्य भएको बेला सामाजिक क्रान्तिको कार्यक्रम र क्रान्तिपछि निर्माण तथा विकासको कार्यक्रमको रूपमा पार्टीले आ°नो लक्ष्य निर्धारित गर्नुपर्छ, आ°नो कार्यक्रम निश्चित गर्नुपर्छ। अहिले नेपाली समाजमा सामाजिक क्रान्तिको अनिवार्यता छ, यसैलाई प्राथमिकता दिनु जरुरी छ । सामन्तवाद र साम्राज्यवादको शोषण उत्पीडनलाई अन्त्य नगरी नेपाली समाजको प्रगतिशील विकास सम्भव छैन । औद्योगीकरण बिना देशको प्रगति सम्भव हुदैन र राष्ट्रिय पुजीको विकास नगरी आत्मनिर्भर औद्योगिक राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको विकास सम्भव हुदैन । अहिले नेपाली समाजको वस्तुगत विकासको अवस्था अर्धसामन्ती तथा अर्धउपनिवेशी स्थितिलाई अन्त्य गर्नु पर्ने तहमा छ । राष्ट्रिय पुजी उद्योग र व्यापारको विकासको ढोका खुला गर्नु पर्ने स्तरमा छ । समाजको भौतिक विकास बिना हामी समाजवादको निर्माण गर्न सक्दैनौं । अहिले देशको राजनीतिक क्षेत्रमा निकै ठूलो परिवर्तन भएको छ र त्यो महŒवपूर्ण पनि छ । तर समाजको आधारभूत स्थितिमा परिवर्तन भएको छैन । यस्तो पृष्ठभूमीमाहाम्रो पार्टीले मात्रात्मक विकासको साथसाथै गुणात्मक परिवर्तनको क्रान्तिकारी कार्यक्रम निर्धारित गर्नुपर्छ। हाम्रो कार्यक्रमले देशको वस्तुगत स्थिति र प्रगतिशील परिवर्तनको तस्वीर प्रतिविम्बित गर्नुपर्छ।

२. नेपाली समाजको चरित्र र अन्तरविरोध

२.१ नेपाल भूपरिवेष्ठित छ । देशको प्रगति र विकासको निम्ति यो एउटा प्रतिकूलता र बाधा बनेको छ । तर यो नियतीको रूपमा छ र यसमा परिवर्तन सम्भव छैन । यसले छिमेकीहरूसग मित्रतापूर्ण सम्बन्ध राखेर आ°नो

विकास निर्माण गर्नु अनिवार्य बनाएको छ । वैदेशिक दासत्व र पराधिनता हामीलाई स्वीकार्य छैन र शत्रुता हाम्रो चाहना होइन । त्यसकारण हामी समानता र पारस्परिक लाभमा आधारित पञ्चशीलको सिद्धान्त अनूरूप मित्रतापूर्ण सम्बन्ध विकास गरेर यो प्रतिकूलतामा विजय हासिल गर्न चाहन्छौ । तर यो आ०नो देशका जनतालाई शोषण उत्पीडन गर्ने र विदेशी शतिmसामू घुडा टेक्ने प्रतिक्रियावादी बर्ग र राजनीतिक शक्तिबाट सम्भव छैन । यस बाहेक प्राकृतिक स्रोत सम्पदामा हाम्रो देश धनी छ र जनताहरू इमान्दार तथा परिश्रमी छन् । सामन्ती तथा साम्राज्यवादी शोषणलाई समाप्त पार्ने जनताको श्रम, शीप र प्रतिभालाई विकास निर्माणमा सञ्चालन गर्ने तथा प्राकृतिक श्रोत सम्पदालाई राष्ट्रिय हितमा उपयोग गर्ने प्रगतिशील विकासको दिशा अवलम्बन गर्ने हो भने नेपाल एउटा सुन्दर, समृद्धर सुखी देश बन्न सक्ने कुरामा कुनै शङ्का गर्नु पर्दैन ।

२.२ तर देश अहिले अर्धसामन्ती र अर्धउपनिवेशी छ । सामन्तवर्ग, दलाल नोकरशाही पुजीपति वर्ग र वैदेशिक एकाधिकार पुजीवादले सम्पुर्ण श्रमजीवी जनतामाथि निर्मम शोषण उत्पीडन कायम गरेका छन् । जमिनमा कूल खेतीयोग्य भूमिको ४० प्रतिशत भाग ९.४४ प्रतिशत माथिल्लो परिवारको हातमा छ । ५५ प्रतिशत तल्लो वर्गका परिवारसग १२ प्रतिशत भाग मात्र जमिन छ । सन् १९८१ को कृषि गणना अनूरूप २.९ प्रतिशत परिवारले ४७.३ प्रतिशत जमिन ओगटेका छन् भने भूमीहीन किसानको संख्या २० लाखभन्दा बढी छ । अहिले देशको कूल जनसंख्याको करीव ७० प्रतिशतभन्दा बढी जनता गरीवीको रेखामूनि झरेका छन् । देशको उद्योग, व्यापार र अन्य पुजीवादी व्यवसायहरूमा विदेशी पुजीपति, दलाल नोकरशाही पुजीपति वर्गको कव्जा छ । मध्यम तथा सानो स्तरका राष्ट्रिय पुजीपतिहरू उठ्न सकेका छैनन् । देशको अर्थतन्त्र अझ पराधीन भैरहेको छ ।

२.३ १९ औं शताव्दीको शुरुदेखि नै नेपाल राष्ट्रिय स्वाधीनताको निम्ति सङ्घर्षमा उत्रन वाध्य भएको छ । वृटिश इण्डिया, स्वतन्त्र भारत तथा वृटेनसग नेपालका असमान एवम् अपमानपूर्ण र नेपालको राष्ट्रिय हित र स्वाधीनतामाथि आघात पार्ने अनेक संन्धी संझौताहरू भएका छन् र कायम छन् । अन्य अनेकौं अन्तर्राष्ट्रिय वित्तिय संस्थाहरूसग पनि हाम्रो राष्ट्रिय हित प्रतिकूल हुने गरी संझौताहरू भएका छन् । यसकारण राष्ट्रको स्वाधीनता, भौगोलिक अखण्डता तथा राष्ट्रिय आत्म निर्भरताको निम्ति नवउपनिवेशी शोषणबाट मुक्त हुने स्वाधीनताको सङ्घर्ष अझै जारी छ । प्रतिक्रियावादी वर्ग र तिनीहरूका प्रतिनिधि राजनीतिक शक्तिहरूका हातमा सत्ता रहुन्जेल असमान सन्धीहरू खारेज गरी पञ्चशीलको आधारमा सन्धी संझौताहरूको नवीकरण गर्ने तथा प्रगतिशील नया आधारमा वैदेशिक सम्वन्ध विकास गर्ने कुनै सम्भावना छैन ।

२.४ २००७ सालको प्रजातान्त्रिक आन्दोलनले पाएका सीमित सफलताहरूलाई पनि खोसेर २०१७ सालमा राजा महेन्द्रले निर्दलीय पञ्चायती व्यवस्था लागू गरे । त्यस व्यवस्थाले तीस वर्षमा देशलाई संसारको सवभन्दा गरीव दोश्रो स्थानमा पु¥यायो । समाजका सामाजिक सांस्कृतिक मूल्य र मान्यताहरूलाई समेत अवमूल्यन ग¥यो र विकृत वनायो । यस्तो पृष्ठभूमीमा निरङ्कुश राजतन्त्र र निर्दलीय पञ्चायती व्यवस्थाको विरुद्ध २०४६ सालमा भएको संयुक्त जनआन्दोलनले एकस्तरको स॰लता प्राप्त गरेको छ । राजतन्त्रका निरङ्कुश अधिकारहरू हटाउने र

संविधानद्वारा त्यसको अधिकार कर्तव्य तोक्ने काम गरेको छ । निर्दलीयतालाई समाप्त पारी सिमित प्रजातान्त्रिक अधिकार सहितको वहुदलीय व्यवस्थाको स्थापना गरेको छ । जनताका मौलिक अधिकारहरू, राजनीतिक स्वतन्त्रता र समानताको औपचारिक घोषणा गरेको छ । जनआन्दोलनको यो ठूलो राजनीतिक सफलता हो र साचो प्रजातन्त्र प्राप्तिको अभियानमा यो महत्वपूर्ण उपलव्धी पनि हो ।

२.५ अहिले वहुदलीय व्यवस्थामा आम निर्वाचनपछि नेपाली कांग्रेसले एकमना सरकार वनाएको छ । जनआन्दोलनद्वारा भएको सकारात्मक राजनीतिक परिवर्तनलाई उपयोग र प्रयोग गर्दै आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक क्षेत्रमा पनि केही सकारात्मक परिवर्तन आउनेछ भन्ने जनताको सपना भंग भएको छ । कांग्रेसको सरकारले पनि पहिला जस्तै सामन्तवर्ग, दलाल नोकरशाही पुजीपतिवर्ग र वैदेशिक एकाधिकार पुजीवाद तथा साम्राज्यवादको हित रक्षा गर्ने काम गरिरहेको छ । किसानहरू, राष्ट्रिय उद्यमी, व्यापार व्यवसायीहरूमाथिको उत्पीडन जारी राखेको छ । समाजवादी देशहरूले मित्रताको निम्ति विकास सहयोग स्वरूप निर्माण गरी दिएका र सरकारी स्वामीत्वमा रहेका तथा रोजगारी र राजस्व बृद्धि गर्न ठूलो योगदान गरिरहेका उद्योग संस्थानहरूलाई नीजीकरणको नाममा विदेशी पुजीपतिहरूको हातमा बेच्दैछ । उदार अर्थतन्त्रको नाममा भर्खरै वामे सर्न थालेका राष्ट्रिय उद्यमहरूलाई विदेशी पुजीसग प्रतिस्पर्धा गर्न बाध्य पारिरहेको छ । परिणामस्वरूप कतिपय भएका राष्ट्रिय उद्योगहरू पनि बन्द हुने र हजारौं औद्योगिक श्रमिकहरू बेरोजगार हुने अवस्थामा पुगेका छन् । वैदेशिक व्यापार घाटा बढिरहेको छ । ०४७-०४८ को आठ महिनामा ११३८.०४ करोड घाटा भएको थियो भने अहिले ०४८-०४९ मा वढेर यो १९-२० अरव पुग्ने अनुमान छ । कांग्रेसको सरकारले देशको अर्थतन्त्रलाई वैदेशिक एकाधिकार पुजीवाद, अन्तर्राष्ट्रिय पुजीवादको हातमा सुम्पिंदै गएको छ । पश्चिमा पुजीवादी देशहरू र तिनीहरूद्वारा संचालित अन्तर्राष्ट्रिय वित्तिय संस्थानहरूले देशको शासन प्रशासन र निती निर्माणमा हात हाल्न र बढाउन थालेका छन् । कांग्रेसको सरकारले भारत सरकारसग गरेका सन्धी संझौताहरूले भारतमाथिको निर्भरतालाई बढाएको छ । प्राकृतिक श्रोत सम्पदामाथि भारतको नियन्त्रण स्थापित गर्ने, देशको अर्थतन्त्रमा भारतीय एकाधिकार पुजीवादको हात वलियो पार्ने काम गरेको छ । यसबाट क्रमशः देशको राजनीतिमा पनि विदेशी एकाधिकार पुजीपति वर्गको प्रभाव र नियन्त्रण वढ्दै जानु सुनिश्चित छ ।

२.६ आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक क्षेत्रमा पुरानो स्थितिलाई कायम राखेको र अझ नकारात्मक दिशामा धकेलेको मात्र होइन जनताले आन्दोलनबाट प्राप्त गरेका राजनीतिक अधिकारहरूलाई समेत विभिन्न ढङ्गले निस्प्रभावी एवम् निरर्थक वनाउने प्रयास गरिरहेको छ । एकदलीय राजनीतिक एकाधिकारवाद, सर्वत्र कांग्रेसीकरण र सर्वसत्तावाद लागु गर्ने काम गरिरहेको छ । विपक्षमाथि प्रतिशोधपूर्ण राजनितिक कार्वाही गर्ने, राजनितिक हिंसा र हत्या गर्ने तथा राज्य आतंक फैलाउने काम गरेको छ । निर्वाचनलाई हिंसा, हत्या, गुण्डागर्दी, वल प्रयोग, सत्ता र शक्तिको दुरूपयोग गर्दै जनताको उपहास गर्ने औसरको रूपमा परिणत गर्दैछ । संयुक्त आन्दोलनद्वारा प्राप्त भएका उपलव्धीहरूलाई खोसेर कांग्रेसीएकाधिकारवाद स्थापित गर्ने प्रयास गर्दैछ ।

२.७	देशको आधारभूत स्थितिको निर्णायक तŒव उत्पादन पद्धति हो । अहिले देशमा अर्धसामन्ती र अर्धउपनिवेशी पद्धति कायम छ । देशको जीविका उपार्जनका उत्पादनका साधनहरू सामन्त वर्ग, दलाल नोकरशाही पुजीपति वर्ग र वैदेशिक एकाधिकार पुजीवादका हातमा छन् । देशको प्राकृतिक श्रोत सम्पदामाथि राज्यसत्ता मार्'त तिनीहरूले नै नियन्त्रण गरेका छन् । अन्य सम्पूर्ण वर्ग तहका आम जनताहरू यिनीहरूकै शोषण उत्पीडनमा थिचिएका छन् । त्यसकारण सामन्त वर्ग र दलाल नोकरशाही पुजीपति वर्गको शोषण समाप्त पार्ने सामाजिक मुक्ति र वैदेशिक एकाधिकार पुजीवाद तथा साम्राज्यवादको शोषण समाप्त पार्ने राष्ट्रिय स्वाधीनता हाम्रो वर्तमान क्रान्तिका आधारभूत कार्यभार हु न् । सामन्तवर्ग र दलाल नोकरशाही पुजीपति वर्गसग जनताको अन्तरविरोध र वैदेशिक एकाधिकार पुजीवाद तथा साम्राज्यवादसग राष्ट्रको अन्तरविरोध नै वर्तमान अवस्थामा नेपाली समाजका आधारभूत अन्तरविरोधहरू हु न् । क्रान्तिद्धारा यो अन्तरविरोध समाधान गरी जनताको जनवादी व्यवस्था स्थापना गर्नु हाम्रो क्रान्तिको आधारभूत लक्ष्य हो ।

२.८	अहिले पनि देशमा कुनै विदेशी शक्तिले ठाडो ढङ्गले हस्तक्षेप गर्ने र प्रत्यक्ष रूपमा शासन चलाउने काम गर्न सकेको छैन । त्यसरी नै यहाका शासकहरूसग जनता र राष्ट्रको विरुद्ध नांगो ढङ्गले गठवन्धन गरी संयुक्त रूपमा शासन गरेको स्थिति पनि छैन । वैदेशिक एकाधिकार पुजीवाद र साम्राज्यवादले आ°नो इशारामा चल्ने शक्तिहरूसग परोक्ष एवम् आम रूपमा सम्वन्ध कायम गरी तिनीहरू मार्'त नै आ°नो स्वार्थपूर्ति गर्ने–तिनीहरूलाई परोक्ष रूपमा सहयोग गर्ने काम गरिरहेको छ । त्यसकारण यसवेला नेपाली समाजमा आन्तरिक अन्तरविरोध अर्थात सामन्त वर्ग र दलाल नोकरशाही पुजीपति वर्ग तथा तिनीहरूको राज्यसत्ता र जनताबीचको अन्तरविरोध नै प्रधान अन्तरविरोधको रूपमा रहेको छ । दरवारको नेतृत्वमा रहेका सामन्ती निरङ्कुशतावादी तŒवहरू पर्दा पछाडि छन् र कांग्रेस सरकार मंचमा उपस्थित छ । सामन्ती निरङ्कुशतावादी तŒवहरूले ॅरि शीर उठाउन सक्छन्, त्यसप्रति गम्भीर सतर्कता अपनाउनु जरुरी छ । तर कांग्रेसको सरकारले अपनाएका जनता, राष्ट्र र जनअधिकार विरोधी नीतिहरू तथा गरेका कामहरू र जनताबीचको राजनीतिक अन्तरविरोध विशेष रूपमा तीखो भएर प्रकट भएको छ । कांग्रेसको सत्ता र जनताबीचको राजनीतिक अन्तरविरोध वर्तमान नेपाली समाजको प्रधान राजनीतिक अन्तरविरोध वनेको छ । कांग्रेसको सत्ताका जनविरोधी राष्ट्रिय हितविरोधी तथा जनताका प्रजातान्त्रिक अधिकारविरोधी नीति, काम र कृयाकलापहरू जनताको सङ्घर्षका प्रमुख निशाना वनेका छन् । यो अन्तरविरोध समाधान गर्ने क्रान्तिकारी प्रकृयाद्धारा नै हामी समाजको आधारभूत अन्तरविरोधको समाधान गर्ने र जनताको जनवादी राज्य व्यवस्था स्थापना गर्ने लक्ष्य हासिल गर्न सक्नेछौं ।

२.९	नेपाली समाजको आधारभूत चरित्र विगत लामो समयदेखि यथावत छ र त्यसलाई आमूल परिवर्तन गर्ने क्रान्तिको पुजीवादी जनवादी चरित्र पनि जारी नै छ । क्रान्तिद्वारा जनताको जनवादी राज्यसत्ता स्थापना गरेर मात्र अरू सबै क्षेत्रमा आधारभूत परिवर्तन गर्ने लक्ष्यलाई साकार पार्न सकिन्छ । नेपाली समाजमा यो क्रान्ति सम्पन्न गर्ने ठोस प्रयत्न शूरु भए यता पनि निकै लामो अवधी पार भैसकेको छ । विश्वको क्रान्तिकारी आन्दोलनले धैरै अनुभव

प्रदान गरिसकेको छ । यसवेला विश्वको कम्युनिष्ट आन्दोलन, समाजवादी क्रान्ति र निर्माणको आन्दोलनमा धेरै गम्भीर समस्याहरू पैदा भएका छन् । विश्वशाक्तिको पुरानो सन्तुलन टुटेको छ । कुनैपनि क्रान्ति र निर्माणका ढांचा तथा तरिकाहरूमा नया नया अनुसन्धान, प्रयोग, संयोजन र परिमार्जन गर्दै जानु जरुरी भएको छ । हामीले आ०नो कार्यक्रम निश्चित गर्दा र क्रान्तिकारी प्रकृया तय गर्दा पुराना अनुभवहरू र विश्वको वर्तमान स्थितिलाई ख्याल राख्नु आवश्यक हुन्छ। तिनीहरूबाट यथोचित शिक्षा लिनु जरुरी हुन्छ। समाज विकासको सन्दर्भमा हामी उही क्रान्ति पुरा गर्ने अभियानमा निरन्तर संलग्न छौ । तर यस प्रकृयामा हामीले अवलम्बन गर्ने कतिपय नीति र तरिकाहरू ॅैरिएका छन् र फेरिनु पर्छ । यो सन्दर्भ सहीतको समष्टी नै हाम्रो कार्यक्रमको ठोस एवम् पूर्ण रूप हो । यसलाई हामी यसरी उल्लेख गर्न सक्छौ-

३. नेपाली क्रान्तिको वर्तमान कार्यक्रम

३.१ ने.क.पा.(एमाले) नेपालको सर्वहारा श्रमजीवी वर्गको राजनीतिक पार्टी हो । यसले नेपालमा गरीवी, अभाव तथा सबै प्रकारका शोषण र असमानताहरूलाई अन्त्य गरी प्रगतिशील, विकसित, सम्पन्न र समृद्ध समाजको निर्माण गर्न चाहन्छ । त्यसको निम्ति वैज्ञानिक समाजवाद र साम्यवाद नै त्यो उच्चतम लक्ष्य हो भन्ने दृढ विश्वास राख्दछ । समाजवाद र साम्यवादलाई आ०नो अधिकतम एवम् अन्तिम लक्ष्यको रूपमा स्वीकार गरेर त्यसको प्राप्तीको निम्ति निरन्तर लागिरहने अठोट व्यक्त गर्दछ ।

३.२ तर अहिले नेपाली समाज सामन्तवाद, दलाल नोकरशाही पुजीवाद र साम्राज्यवादको शोषण उत्पीडनमा छ । समाजको विकासको बाटो अवरुद्ध छ । देशको औद्योगिकरण र समाजको पर्याप्त भौतिक विकास बिना योग्यता अनुसार काम र काम अनुसार दाम दिने समाजवादी समाजको निर्माण गर्न सकिन्न । त्यसकारण अहिले राष्ट्रिय पुजी र उद्योगको विकास सुनिश्चित गर्नु पहिलो र अनिवार्य काम हो । त्यसको निम्ति सामन्तवाद-साम्राज्यवादको अन्त्य गर्नु जरुरी छ । पुजीवादी जनवादी क्रान्ति सम्पन्न गर्नु जरुरी छ । त्यसकारण हाम्रो वर्तमान क्रान्तिको सामाजिक, आर्थिक चरित्र पुजीवादी जनवाद हो, हाम्रोे लक्ष्य जनताको जनवादी व्यवस्थाको स्थापना गर्नु हो । यो पहिलो काम पुरा गरेर मात्र हामी समाजवादको निम्ति अघि वढ्न सक्छौ ।

३.३ नेपालको क्रान्ति र निर्माणलाई बाटो देखाउने सिद्धान्त माक्र्सवाद-लेनिनवाद हो । ने.क.पा. (एमाले) माक्र्सवाद-लेनिनवादको वैज्ञानिक विचार प्रणालीलाई आ०नो मार्गदर्शक सिद्धान्त मान्दछ । वर्तमान युगको विकसित माक्र्सवाद औद्योगिक सर्वहारा वर्गको मात्र होइन किसानहरूको सामाजिक मुक्ति र राष्ट्रिय स्वाधीनताको मार्गदर्शक सिद्धान्त पनि हो । आज माक्र्सवाद-लेनिनवाद बाहेक सामन्ती शोषणबाट किसानलाई मुक्त पार्ने र साम्राज्यवादी उत्पीडिनबाट राष्ट्रलाई स्वाधीन वनाउने आन्दोलनलाई बाटो देखाउने अर्को कुनै वैज्ञानिक विचारप्रणाली छैन । ने.क.पा. (एमाले) माक्र्सवाद-लेनिनवादको सैद्धान्तिक मार्गदर्शनमा आ०नो क्रान्ति र निर्माणको अभियान अघि बढाउन दृढ छ ।

३.४ सामन्तवाद दलाल नोकरशाही पुजीवाद र साम्राज्यवादलाई उन्मूलन गर्ने जनताको जनवादी क्रान्तिलाई नेतृत्व गर्ने अभिभारा वर्गीय रूपमा सर्वहारा-श्रमजीवी वर्ग र राजनितिक रूपमा माक्र्सवाद-लेनिनवादको मार्गदर्शनमा चल्ने सर्वहारा श्रमिक वर्गको राजनीतिक पार्टी बाहेक अरू कसैले पुरा गर्न सक्दैन । यूरोप र अमेरिकाका सामन्तवाद विरोधी पुजीवादी क्रान्तिहरूमा पुजीपति वर्गले नेतृत्व गरेको थियो । तर अहिले अन्तर्राष्ट्रिय पुजीपति वर्ग जनताको मित्र होइन शत्रु वनेको छ । पुजीपति वर्ग किसानको होइन सामन्तको संश्रयकारी वनेको छ र साम्राज्यवाद पुजीवाद कै विकसित रूप हो । साम्राज्यवादले नै साना, कमजोर र पछौटे राष्ट्रहरूलाई अधिनस्थ वनाएको छ । त्यसकारण सामन्तवाद-साम्राज्यवाद विरोधी क्रान्तिको नेता पुजीपति वर्ग होइन सर्वहारा श्रमजीवी वर्ग मात्र हुन सक्छ । तर सर्वहारा श्रमजीवी वर्गको पार्टीले पनि अरू पुजीवादी तथा निम्न पुजीवादी राजनीतिक शक्तिहरूसग गम्भीर प्रतिस्पर्धा र सङ्घर्ष बिना नेतृत्व हातमा लिन सक्दैन । त्यसकारण नेतृत्वको निम्ति दृढताका साथ पहलकदमी बढाउन ने.क.पा. (एमाले) कृत संकल्पीत छ ।

३.५ सामन्तवाद र साम्राज्यवादको शोषण उत्पीडन समाप्त पार्ने क्रान्तिलाई विभिन्न देशमा नया जनवादी, राष्ट्रिय जनवादी वा जनताको जनवादी क्रान्तिको रूपमा परिभाषित गरिएको छ । हामीले यो क्रान्तिमा हाम्रो देशको सन्दर्भमा राजनीतिक, आर्थिक र विदेश नितिको क्षेत्रमा पनि कतिपय महŒवपूर्ण विषयहरू थपेका छौ । संविधानको सर्वोच्चता र वहुदलीय प्रतिस्पर्धा, वहुलवादी खुला समाज, कानुन सम्मत शासन-प्रशासन, वहुमतको सरकार र अल्पमतको विपक्ष, मानव अधिकार, प्रजातान्त्रिक मौलिक अधिकार र शान्तिको संवैधानिक प्रत्याभूति तथा रक्षा जस्ता राजनीतिक विषयहरू दूरगामी प्रभाव पार्ने र निर्णायक महŒव भएका विषयहरू समावेश गरेका छौ । यसकारण हामीले यसलाई वहुदलीय जनवादी भनेर पनि परिभाषित गरेका छौ । यो क्रान्ति सर्वहारा श्रमजीवी वर्गको नेतृत्वमासम्पन्न हुने आम जनताको जनवादी क्रान्ति हो । यसले जनताको जनवादी राज्यसत्ताको स्थापना गर्दछ । यो पुजीपति वर्गको अधिनायकत्व भएको व्यवस्था होइन, जनताको जनवादी अधिनायकत्व भएको व्यवस्था हो । यो एकदलीय एकाधिकारवादी व्यवस्था होइन, जनताको वहुदलीय जनवादी व्यवस्था हो । राज्यव्यवस्थाका सम्पूर्ण कुराहरू त्यस वेलाको संविधानमा व्यवस्था भए अनुरूप संचालित हुनेछन्।

३.६ सामन्तवाद र साम्राज्यवादको शोषण उन्मूलन गरी जनताको जनवादी व्यवस्था कायम गर्नु वर्तमान क्रान्तिको केन्द्रीय कार्यभार हो । जनताको हातमा सम्पूर्ण सत्ता केन्द्रीत नगरी राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक सबै क्षेत्रमा आधारभूत जनवादी सुधार र परिवर्तन गर्नु सम्भव हुंदैन। त्यसकारण जनवादी क्रान्तिको केन्द्रिय कार्यभार पुरा गरेपछि जनताको जनतन्त्रले प्रथमतः सामन्तवाद र साम्राज्यवादका सबै क्षेत्रमा रहेका सम्पूर्ण अवशेषहरूलाई पूर्ण रूपमा अन्त्य गर्नेछ । योजनावद्व रूपमा जनताको जनवादी व्यवस्थालाई विकसित, समृद्ध र सुदृढ वनाउने विषयमा प्रमुख ध्यान केन्द्रित गर्ने छ । सर्वहारा श्रमजीवी वर्गको राजनीतिक पार्टीको रूपमा हाम्रो पार्टी माक्र्सवाद-लेनिनवादको मार्गदर्शनमा क्रमशः समाजवादमा सङक्रमण गर्ने भौतिक तयारीको निम्ति

चरणवद्ध कार्यक्रम वनाउंदै ठोस रूपमा केन्द्रित हुनेछ । क्रान्तिकारी पहलद्धारा जनवादी ढङ्गले आम जनताको नेतृत्वगर्दै समाजवादमा सङक्रमण गर्ने कार्यक्रमलाई कार्यान्वयन गर्नेछ ।

३.७ सामन्तवाद र साम्राज्यवादको सत्ता उन्मूलन गरी जनताको जनवादी सत्ता कायम गर्नु क्रान्तिको केन्द्रीय, न्यूनतम र निर्णायक कार्यभार हो, जुन पुरा नभएसम्म जस्तोसुकै परिस्थिति भएपनि अपरिवर्तित रहने यो आम कार्यभार पनि हो । समाजका यिनै आधारभूत उद्देश्य र कार्यभारहरूलाई हरेक वेलाको विशिष्ट स्थिति अनुरूप ठोस रूपमा सूत्रवद्ध गरेर अघि सार्नु नै पार्टीको विशिष्ट तथा ठोस कार्यक्रमको दायित्व हो । राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय स्थिति र क्रान्तिका शत्रु तथा मित्रहरूमा आएको परिवर्तनको आधारमा आ॰ना आधारभूत उद्देश्यहरूलाई ठोस रूपमा अघि सार्न पार्टीको विशिष्ट अथवा ठोस कार्यक्रममा परिवर्तन गर्नु आवश्यक हुन्छ। विद्यमान विशिष्ट स्थिति अनुरूप हाम्रो पार्टी आ॰नो कार्यक्रमलाई निम्नलिखित ढङ्गले सूत्रवद्ध गरेर ठोस रूपमा प्रस्तुत गर्दछ ।

३.८ राज्य व्यवस्था

- सामन्तवाद-दलाल नोकरशाही पुजीवाद र साम्राज्यवादको सत्ता तथा उनीहरूको शोषण उत्पीडन समाप्त पारिनेछ । मजदूर किसान तथा सामन्तवाद साम्राज्यवाद विरोधी सम्पूर्ण जनवादी, देशभक्त तथा न्यायप्रेमी जनसमुदायको संयुक्त जनवादी राज्यसत्ता कायम गरिनेछ ।

- जनताको वहुदलीय जनवादी व्यवस्थाको स्थापना गरिने छ । संविधानलाई सर्वोपरी राखेर राज्यका सबै अंगहरू सङ्गठित र संचालित हुनेछन्।

- नेपाललाई स्वतन्त्र, सार्वभौम, धर्म निरपेक्ष जनताको जनवादी गणतन्त्र घोषित गरिने छ ।

- शक्ति पृथकीकरणको सिद्धान्तको आधारमा संविधानले व्यवस्थापिका, कार्यपालिका र न्यायपालिकाको व्यवस्था गरेको छ । निर्वाचित व्यवस्थापिका सभाले ऐन कानुनहरूको निर्माण गर्नेछ ।

- संविधानले मानव अधिकार र जनताका मौलिक प्रजातान्त्रिक अधिकारहरूको ठोस प्रत्याभूति र सुरक्षा गर्नेछ ।

- संविधान अनुरूप वहुलवादी खुल्ला समाज कायम गरिने छ ।

- संविधानको सर्वोच्चताको आधारमा लोककल्याणकारी संवैधानिक राज्य व्यवस्थाको स्थापना गरिने छ ।

३.९ शासन प्रणाली

- संविधानको मर्यादाभित्र सबै राजनीतिक पार्टीहरूलाई राजकीय निकायहरूमा शान्तिपूर्ण ढङ्गले प्रतिस्पर्धा गर्ने स्वतन्त्रता रहने छ ।

- निर्वाचनको विधि, तरिका र साधनहरूमा आमूल जनवादीकरण गरी निश्चित समयमा स्वतन्त्र, निस्पक्ष र शान्तिपूर्ण रूपमा आवधिक आम निर्वाचन गर्ने प्रणाली कायम गरिने छ ।

- व्यवस्थापिका सभामा वहु मत प्राप्त राजनीतिक पार्टीले सरकार गठन गर्ने र अल्पमतले विपक्षको भूमिका खेल्ने संवैधानिक व्यवस्था कायम गरिने छ ।

- विकेन्द«ीकरणको सिद्धान्त, वहु दलीय राजनीतिक प्रणाली र स्थानीय स्वशासनको आधारमा सबै स्थानीय निकायहरूको निर्वाचन गरिने छ । स्थानीय निकायहरूले नै आ^०नो क्षेत्रको विकास-निर्माण र प्रशासनको नेतृ त्वर सञ्चालन गर्ने संवैधानिक व्यवस्था गरिने छ ।

- राजनीतिक वन्दीहरू र अन्यायपूर्ण ढङ्गले राखिएका वन्दीहरूलाई रिहा गरिने छ । अदालतको निर्णय बिना नजरवन्द गर्न नपाइने व्यवस्था गरिनेछ ।

- सामन्तवाद-दलाल नोकरशाही पुजीवाद र साम्राज्यवादका शोषण उत्पीडनका सम्पूर्ण अवशेषहरूलाई कानुनसम्मत ढङ्गले निर्मूल गरिने छ ।

- जनताको वहु दलीयजनवादी व्यवस्थालाई योजनावद्ध रूपमा क्रमशः विकसित, समृ द्धर सुदृढ पारिने छ ।

- समाजवादमा सङक्रमण गर्ने उद्देश्यले कार्यक्रमको आधारमा ठोस रूपले भौतिक तयारी गरिने छ ।

- कानुनको शासन कायम गरिनेछ ।

३.१० आर्थिक व्यवस्था

देशमा जनताको जनवादी राजनीतिक सत्ताको स्थापनापछि जनवादी अर्थ व्यवस्थाको निर्माण गर्ने, सुदृढीकरण गर्ने र समाजवादमा सङक्रमणको निम्ति भौतिक तयारी गर्ने कामलाई ठोस योजनाका साथ अघि बढाइने छ । सामन्तवाद, दलाल-नोकरशाही पुजीवाद, वैदेशिक एकाधिकार पुजीवाद तथा साम्राज्यवादका शोषण उत्पीडन र प्रभुत्वका सम्पूर्ण आधारहरू र अवशेषहरूलाई अन्त्य गर्दै जनवादी अर्थ व्यवस्थाको निर्माण गर्ने, स्थापित गरिएको जनवादी नया उत्पादन सम्वन्धको आधारमा जनता र देशको जीवनस्तर माथि उठाउने खालका, उत्पादकत्व बृ द्धि र विकास निर्माणका ठोस कामहरू गर्दै राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक सबै क्षेत्रमा जनताको जनवादी व्यवस्थालाई सुदृढ एवम् विकसित वनाउने र प्रगतिशील नया सामाजिक व्यवस्थाको वलियो जगमा उभिएर समाजवादमा सङक्रमण गर्ने ठोस भौतिक तयारीको कामलाई केन्द्रीत भएर सञ्चालन गर्ने जस्ता आधारभूत महŒवका कामहरू क्रमशः सञ्चालन गरिने छ । हाम्रो जनवादी अर्थ व्यवस्थाको आधारभूत चरित्र मिश्रित अर्थतन्त्र रहेको छ । जसमा समानता एवम् सामाजिक न्यायमा आधारित भएर श्रमजीवीहरू, निम्न आय भएका गरीवहरू तथा पिछडिएका जाति, समुदाय र क्षेत्रको उत्थानमा राज्यको अग्रणी भूमिका रहनेछ । देशको अर्थतन्त्रको विकासमा

महŒवपूर्ण भूमिका खेल्न निजी क्षेत्रलाई पनि प्रोत्साहन गरिनेछ । यही कार्यदिशाको आधारमा देशको वृहद आर्थिक सामाजिक परिवर्तन र विकास गरिने छ । यसरी राजनीतिक रूपमा जनसत्ताको स्थापनापछि पनि प्रत्येक विशिष्ट स्थितिलाई ख्याल राख्दै ठोस रूपमा कार्यक्रम अघि सारी सञ्चालन गरिनेछ ।

कृषि क्षेत्रमा

- जमिनमाथि रहेको सामन्ती भूस्वामित्वको पूर्ण रूपमा उन्मूलन गरी अर्धसामन्ती शोषणका सम्पूर्ण रूपहरूलाई समाप्त पारिने छ । क्रान्तिकारी भूमि सुधारको कार्यक्रम कार्यान्वित गर्दै वास्तविक जोताहा तथा भूमिहीन किसानलाई भूमिको वितरण गरिनेछ । भूमिमाथि निजी स्वामित्वको नया हदवन्दी कायम गरिनेछ । यसो गर्दा आम रूपमा सामन्तहरूको हदभन्दा बढीको जमिन बिना मुआवजा ज ँत गरी जोताहा, भूमिहीन वा गरीव किसानलाई वितरण गरिनेछ । तर क्रान्तिको पक्षमा लाग्नेहरू तथा धनी र मध्यम किसानहरूको हकमा हदभन्दा बढी जमिन ज ँत गर्दा यथोचित क्षतिपूर्ति दिन सकिने छ । त्यसबाहेक जमिनको दोहोरो स्वामित्व समाप्त पार्दा साना भूस्वामीहरूलाई भने मुआवजा दिइने छ । जमिनमाथि निजी स्वामित्व कायम गरिए पनि सहकारी खेतीलाई विशेष प्रोत्साहन गरिनेछ ।

- वैज्ञानिक तथा उन्नत खेतीको विकास गरी कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्व बढाइने छ । कृषिमा आश्रित जनताको जीवनस्तर माथि उठाइने छ । राजकीय क्षेत्र मार्ँत किसानहरूको लागि आवश्यक सुविधाहरू जस्तै सस्तो व्याजदरमा कृषि ॠण, कृषि उत्पादनको उचित मोल प्राप्त गर्न सङ्गठित कृषि बजारको व्यवस्था, सहुलियतदरमा उन्नत मल विउको व्यवस्था, सिंचाइ र प्राविधिक शिक्षा आदि किसानको घरदैलोमा पु¥याउने र किसानहरूले सुविधाहरूको प्रत्यक्ष लाभ लिन सक्ने व्यवस्था गरिने छ ।

- जमिनको आकार, उर्वरा शक्ति र भू-वनौटको आधारमा प्रगतिशील भूमिकर प्रणालीको विकास गरी लागू गरिने छ । जमिनको प्रकृति, माटो र हावापानी आदिको आधारमा देशका विभिनन भूभागमा खाद्यान्न नगदेवाली पशुपालन र ँलँूलको विकासमा योजनावद्व रूपले अघि वढ्दै कृषिको आधुनिकीकरण गर्ने र कृषि क्षेत्रलाई कुटिर एवम् आधुनिक उद्योग स्थापना, प्रवर्धन र विकासमा योगदान पु¥याउने किसिमले विकास गरिने छ । कृषि क्षेत्रलाई उद्योग, व्यापार र अन्य सेवा क्षेत्रसग एकाकार गर्न र ग्रमिण क्षेत्रलाई आत्मनिर्मर वनाउन एकिकृत ग्रामीण विकास कार्यक्रम लागु गरिने छ । देशको वन जंगल र अन्य प्राकृतिक श्रोतको बिनासलाई रोकी वन जंगलको विकास र सम्वर्धन गरिने छ । वातावरणको संरक्षण गरिने छ ।

- कृषि क्षेत्रमा काम गर्ने कृषि मजदूरहरूको लागि जीवन यापन गर्न पुग्ने न्यूनतम ज्याला कानुन वमोजिम तोकिने छ ।

उद्योगको क्षेत्रमा

- देशको समृद्धि तथा विकासको निम्ति एवम् आम जनताको गरीवी, सामाजिक आर्थिक पछौटेपन र असमानताको अन्त्य गर्दै समतामूलक सामाजिक-आर्थिक विकासको निम्ति औद्योगिक क्रान्तिको योजना र कार्यान्वयन गरिने छ ।

- उद्योगको क्षेत्रमा रहेको साम्राज्यवाद, वैदेशिक एकाधिकार पुजीवाद, दलाल तथा नोकरशाही पुजीवादको प्रभूत्व, नियन्त्रण र शोषणलाई समाप्त पारिने छ । उद्योगको विकासमा प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा अवरोध ल्याउने वाह्य सन्धि संझौताहरूलाई हाम्रो हित अनुकूल वनाउन आवश्यक कदम चालिनेछ , राष्ट्रिय पुजीलाई उद्योग विकासमा संलग्न गर्ने उद्देश्यले संरक्षण र प्रोत्साहन दिइने छ । अर्थतन्त्रमा ढांचागत परिवर्तन गरी गतिशीलता ल्याउने, कृषिमा रहेको अर्ध वेरोजगारी र देशमा विद्यमान वढ्दो वेरोजगारी अन्त गर्ने र अर्थतन्त्रलाई सक्षम, दरिलो र आत्मनिर्भर ९क्भाि च्भष्बिलत० वनाउने लक्ष्य राखि औद्योगक क्रान्ति अन्तरगत कुटिर मझौला तथा ठूला उद्योगको स्थापना र विकास गरिने छ ।

- रक्षा लगायत आम जनसमुदायको बृहद आर्थिक सामाजिक हित र सुविधासग सम्वन्धित उद्योगहरू सरकारी स्वामित्वमा राखि सञ्चालन गरिनेछ । कृषि उत्पादनमा प्रयोग हुनेविउ, मल, निर्माण कार्यमा प्रयोग गरिने सिमेण्ट तथा आम जनताको उपभोग्य सामान जस्तै खाद्यान्न, लत्ता कपडा र अन्य दैनिक आवश्यकताका वस्तुसग सम्वन्धित उद्योगदेखि लिएर सार्वजनिक सेवासग सम्वन्धित उद्योग विजुली, पानी, टेलिॅोन, संचार, यातायात, हुलाकजस्ता आर्थिक-सामाजिक हित र सुविधासग सम्वन्धित उद्योगहरू राज्यको नेतृत्वमा सञ्चालन गरिने छ ।

- राष्ट्रिय पुजीपति वर्गको विकास गर्ने र उनीहरूको कुटिर एवम् अन्य उद्योगको बृद्धि गर्ने ढङ्गले औद्योगिक नीतिको निर्माण गरिने छ । देशलाई आत्मनिर्भर बन्न सहयोग पु¥याउने र तुलनात्मक रूपमा बढी लाभ दिने आयात प्रतिस्थापन उद्योगको विकासमा प्राथमिकता दिइनेछ र यस्ता उद्योगमा सरकारी क्षेत्रको मुख्य संलग्नता रहनेछ । निजी क्षेत्रलाई पनि संरक्षण दिई यस्ता उद्योगको स्थापना र सञ्चालनमा प्रोत्साहित गरिनेछ । अर्थतन्त्रको आर्थिक बृद्धिदर, रोजगारी र विदेशी मुद्रा आर्जन गर्ने तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा प्रतिस्पर्धात्मक रूपबाट माथि आउने खालका निर्यातमूलक उद्योगको स्थापना, विकास र विस्तारमा निजी क्षेत्रलाई नै मुख्य रूपमा संलग्न गरिनेछ ।

- देशमा विद्यमान रहेको सरकारी र निजी पुजीको अधिकतम प।िरचालन गरी विदेशी लगानी र प्रविधि हस्तान्तरणद्व।रा देशभित्र विद्यमान प्राकृतिक श्रोत साधनको उपभोग गरी आयात प्रतिस्थापन र निर्यात प्रबद्र्धन उद्योगको विकासमा जोड दिइनेछ । हालसम्म विदेशी लगानी र प्रविधि हस्तान्तरणद्वारा स्थापित उद्योगहरूलाई राष्ट्रिय हित अनुकूल परिमार्जन गरिनेछ ।

- देशको संविधान र ऐन कानुनको अधिनमा राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा अनुकूल असर पार्ने सीमा निर्धारण गरी विदेशी पुजी र प्रविधिलाई देशभित्र ल्याउन अनुमति दिइने छ । अनुमति दिदा स्वदेशी कच्चा पदार्थ तथा श्रमको उपयोग, देशको आवश्यकताको पूर्ति, निर्यात तथा सरकारी वा निजी क्षेत्रसग हुन सक्ने संयुक्त लगानीको सम्भावना आदिको मुल्याङ्कन गरिने छ । विदेशी पुजीको संरक्षण गर्ने कानुनी व्यवस्था समेत मिलाइने छ ।

- औद्योगिक नीति निर्माण गर्दा संतुलित क्षेत्रिय विकासलाई सुनिश्चित गर्नमा जोड दिइने छ । ग्रामीण क्षेत्रमा कुटिर र साना उद्योग स्थापना गर्न प्रोत्साहन दिने र बजार व्यवस्था गर्ने नीति अवलम्बन गरिने छ ।

- स्वदेशी श्रमिकहरूलाई उद्योग व्यवसायमा संलग्न गर्न र विदेशी श्रमिकलाई प्रतिस्थापित गर्न स्वदेशी अदक्ष श्रमिकलाई तालिमको व्यवस्था गरिने छ । श्रमिक तालिमको लागि प्राविधिक विद्यालयहरू स्थापित गरिने छन् । उद्योग व्यवसायको क्षेत्रमा मजदूरहरूलाई आठ घण्टा भन्दा बढी काममा लगाउन नपाइने वन्देज लगाइने छ । जीविकाको लागि पुग्दो ज्यालादर, आवास, शिक्षा, स्वास्थ्य र मजदूरहरूको निम्ति अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता प्राप्त सम्पूर्ण अधिकार र सुविधाहरू पाउने ग्यारेण्टी गरिने छ ।

- सरकारी संस्थानहरूको विकास र सम्वर्धन गर्न तथा संस्थानको उद्देश्य अनुरूप सञ्चालन गर्न उपयुक्त नीति लिइने छ ।

व्यापारको क्षेत्रमा

- व्यापारलाई राष्ट्रिय हित अनुरूप विविधीकरण गर्ने, स्वतन्त्र विदेश व्यापारनिि ित अवलम्बन गर्ने तथा राष्ट्रिय उद्योगहरूको निमित्त बजार सुनिश्चित गर्ने नीतिहरू अवलम्बन गरिने छ ।

- व्यापार र राष्ट्रिय बजारमा रहेको दलाल नोकरशाही एकाधिकार र प्रभूत्वलाई समाप्त पार्ने, वितरण र आपूर्ति व्यवस्थालाई भरपर्दो र सुलभ वनाउने तथा साना व्यापारीको हितको संरक्षण गर्ने नीतिलाई अगाडि बढाइने छ ।

- व्यापार तथा पारवहनको क्षेत्रमा रहेको असमान सन्धि संझौतालाई समाप्त पारी पारस्परिक लाभको आधारमा नेपालको व्यापार क्षेत्रमा हित संरक्षण हुने नीति अवलम्बन गर्न पहलकदमी लिइने छ र अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता अनुरूप भूपरिवेष्ठित देशले पाउनु पर्ने पारवहन सुविधा प्राप्त गर्नेतर्ˆ ठोस पाइला चाल्ने छ ।

उर्जा तथा जलश्रोतको क्षेत्रमा

- कृषि विकास र औद्योगिकीकरणलाई उर्जा प्रणालीसग एकीकृत गर्ने, सन्तुलित क्षेत्रिय विकासको प्रबद्र्धन गर्ने, उर्जाको निर्यातलाई बढावा दिने, वातावरण संरक्षण गर्ने नीति लिंदै उर्जा कार्यक्रमको निर्माण गरिने छ । राष्ट्रको औद्योगिकीकरण र जनताको दैनिक उर्जाको उपभोगमा विद्युत शक्तिलाई प्रमुख श्रोतको रूपमा स्थापना गरिने छ

। ग्रामीण क्षेत्रमा विजुलीलाई सुपथ मूल्यमा सर्वसुलभ वनाउने नीति लिइने छ । उर्जाको विकासको लागि सरकारले प्रवर्तकको भूमिका निर्वाह गर्नेछ र वन, जलश्रोत वायु तथा सौर्य उर्जाका श्रोतहरू स्थानीय जनताको हक र अधिकारको रूपमा मान्यता पाउने परम्पराको थालनी गरिने छ । यी श्रोतहरूको विकासमा स्थानीय जनतालाई सहभागी वनाउने नीति लिइने छ । उर्जा सम्वन्धि विभिन्न निकायहरूलाई एकीकृत रूपमा सञ्चालन गरिने छ । जलविद्युतको विकासको लागि लघु तथा साना योजनाहरू स्थानीय जनताको स्वामित्व तथा सकृयतामा सञ्चालन गर्न जोड दिइने छ । ठूला आयोजनाहरू सरकारी प्राधिकरण वा बोर्डको मातहतमा राखिने छन् । अन्तर्राष्ट्रिय महŒवका वहु उद्देश्यीय आयोजनाहरूलाई अन्तर्राष्ट्रिय वोर्डका व्यवस्थापनमा समेत सञ्चालन गरिने छ । सीमा नदीहरू (जस्तै मेची महाकाली नदी) को उपयोग बराबरी वा साझेदारीको आधारमा गर्ने नीति अबलम्वन गरिने छ ।

- सार्क स्तरीय अन्तर्राष्ट्रिय पावर लाइनको स्थापना गर्ने र सो प्रणालीमा नेपाल लगायत अन्य सार्क देशहरूलाई समेत समावेश गराउन जोड दिइने छ । जलश्रोतको एकीकृत प्रयोजनका लागि शक्ति संचय गर्ने आयोजनाहरू (जस्तै सेती, बुढी गण्डकी), बहु उद्देश्यीय सञ्चय आयोजनाहरू (जस्तै-कन्काई, राप्ती), अधिक पानी भएका नदीलाई ल्याएर कम पानी भएका नदीमा मिसाउने आयोजना (जस्तै- सुनकोशी-कमला, कालीगण्डकी-तिनाउ, भेरी-ववई आदि) हरूलाई कार्यान्वयन गर्ने काममा प्राथमिकता दिइने छ । सिचाई, औद्योगिकीकरण, जल यातायात, जनताको दैनिक उपयोग तथा विकासको आधारशीला निर्माण गर्ने बहु आयामिक जलश्रोत कार्यमा प्रयोग हुनेभएकोले यसको विकास र प्रयोगमा सामाञ्जस्यता ल्याउने नीति अवलम्बन गरिने छ ।

- नेपालको जलश्रोतमा नेपाली जनताको अक्षुण्ण सार्वभौमिक अधिकारलाई रक्षा गर्ने नीति अवलम्बन गरिने छ ।

यातायात र सञ्चार

- राष्ट्रिय यातायात नीति र कार्यक्रम तयार गरी देशका सबै दुर्गम ठाउंहरूसम्म यातायात सुविधा पु¥याइने छ । सडक, जल, रेल, हवाइ, रज्जुमार्ग, यातायात सेवाको सम्भाव्यता, मितव्ययिता तथा क्षेत्रीय र स्थानीय प्राथमिकताको आधारमा यातायात क्षेत्रको समुचित विकास गरिने छ ।

- सार्वजनिक संचारका आम संचार माध्यमहरूले सत्तापक्षको गुणगान गाउने परिपाटीलाई अन्त्य गरी जनता र राष्ट्रको सेवामा लगाउने छ ।

पर्यटन

- पर्यटन उद्योग विदेशी मुद्रा आर्जन गर्ने, जनताको आयस्तर र रोजगारी बढाउने माध्यम भएकोले हिमाल, पहाड, उपत्यका र तराई क्षेत्रमा पर्यटनस्थल निर्माण गर्ने र पर्यटन विकासमा आवश्यक पर्ने भौत्तिक पूर्वाधारहरू तयार गरी पर्यटन उद्योगको विकास र विस्तार गरिनेछ ।

स्थानीय र क्षेत्रीय विकास

- देशका विभिन्न भागमा रहेका जनताको विकासमा प्रत्यक्ष संलग्नता बढाउन र विकास कार्यक्रमहरूको लाभ उनीहरूमा पु¥याउने दुवै उद्देश्यले विकासको आधारशीला स्थानीय तहमै निर्माण गर्नु आवश्यक हुन्छ । स्थानीय आवश्यकता र सम्भाव्यताको आधारमा स्थानीय तहदेखि योजना निर्माण गर्ने र स्थानीय, जिल्ला तथा क्षेत्रीय विकासको अवधारणा अनुरूप विकेन्द्रित योजना प्रणाली अपनाउंदा मात्र योजना प्रणालीलाई बढी प्रजातान्त्रिक समेत वनाउन सकिन्छ । त्यसकारण स्थानीय तहमै योजना निर्माण गर्दै स्थानीय, क्षेत्रीय र राष्ट्रिय प्राथमिकताको आधारमा विकास–निर्माणको काम अघि बढाउने नीति अवलम्बन गरिने छ । देशमा रहेको साधन-श्रोतको समुचित प्रयोग र स्थानीय श्रम शीपको उपयोग गर्ने जस्तो दुवै दृष्टिकोणले यो नीतिलाई समग्र विकासको प्रमुख आधार बनाइने छ ।

- वढ्दो वर्गीय असमानता, वसाई सराईको समस्या, शहर र गाउंबीच वढ्दो दूरी र केही सीमित क्षेत्रमा मात्र सुविधा र विकास गतिविधि केन्द्रित गर्ने पुजीवादी मुनाफाखोर प्रवृत्तिलाई अन्त्य गरी जनवादी अर्थतन्त्र निर्माण गर्ने द्ृष्टिकोणबाट विकास निर्माणका गतिविधि सञ्चालन गर्ने र विकासको लाभ उपेक्षीत आधारभूत वर्गका जनताबीच पु¥याउन स्थानीय विकास को माध्यमलाई देशको समग्र विकासको नमूनाको रूपमा अघि बढाइने छ । यसको लागि योजना प्रकृयामा तदनूरूपको सांगठनिक र संस्थागत व्यवस्था गरिनेछ ।

विविध

- वासविहिन प्रत्येक नेपालीको वासको लागि जमिन उपलव्ध गराई वास निर्माणमा सहयोग पु¥याइने छ ।

- क्रमिक रूपमा वेरोजगारीको अन्त गरिने छ र सबै सक्षम नागरिकले काम पाउने अधिकारको रूपमा संवैधानिक व्यवस्था गरिने छ ।

- देशमा लगातार बढिरहेको मुद्रा र मूल्य स्फीतिलाई प्रभावकारी ढङ्गले नियन्त्रण गरिनेछ । यसको लागि आपूर्ति व्यवस्था सवल बनाइने छ र व्यापारमा रहेको सबै एकाधिकारहरू अन्त गरिनेछ । सरकारी स्तरबाट विभिन्न दैनिक आवश्यकताका वस्तु सुपथ रूपमा उपलव्ध गराउने व्यवस्था मिलाइने छ । सहकारी संस्थाहरूको स्थापना गर्ने र उनीहरूलाई यसमा संलग्न गराउने नीति लिइने छ । मूल्य बृद्धिको अनुपातमा मजदूर र सम्पूर्ण ज्यालादारीहरूले स्वतः महङ्गीभत्ता पाउने कानुनी व्यवस्था गरिनेछ ।

- विदेशी सहयोगको उपयोग राष्ट्रिय प्राथमिकताको आधारमा लिने र परियोजनाको आर्थिक-सामाजिक मापदण्डको आधारमा सम्भाव्यता हेरी विदेशी सहायताबाट संचालित परियोजनाको बढी प्रतिफल लिंदै अर्थतन्त्रको समग्र कार्यदक्षता र उत्पादक क्षमता बढाउने नीतिलाई उच्च प्राथमिकता प्रदान गरिने छ ।

- समन्वयात्मक रूपबाट राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र स्थानीय तहमा मध्यकालीन र दीर्घकालीन योजना निर्माण गरी त्यसको आधारमा सरकारी खर्च र लगानी नीति अवलम्बन गर्ने, लगानीको सक्षमता बढाउने, वृहद् लक्ष्य अनुरूप उत्पादन बृद्धि गर्ने, रोजगारी बढाउने, आय आर्जन गर्ने तथा निश्चित अवधीभित्र गरीवी समाप्त पार्ने उद्देश्य राखी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । यस्तो योजना निर्माण गर्दा विभिन्न क्षेत्रमा हुने वा हुनुपर्ने नीजि क्षेत्रको भूमिकालाई पनि प्रष्ट पारिने छ ।

- राजस्व र करनीतिलाई बढी प्रगतिशील, पारदर्शक र विकृतिमुक्त वनाउने नीति लिइने छ र निजी क्षेत्रको उत्पादनशील क्षेत्रमा संलग्नता बढाउन, पुजीवादी मुनाािखोर लगानी प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्न, विभिन्न वर्गबीचको आर्थिक असमानता कम गर्न र विकास कार्यमा पूर्ण सहयोग प्राप्त हुने किसिमले राजस्व परिचालन गर्न प्रत्यक्ष कर प्रणालीलाई व्यापक एवम् प्रभावकारी ढङ्गले कार्यान्वयन गरिने छ । अप्रत्यक्ष कर निम्न र स्थीर आय भएका जनतालाई प्रतिकूल असर नपर्ने गरी लगाइने छ ।

- विकास प्रशासनलाई चुस्त दुरुस्त, प्रभावकारी र जनमुखी बनाइने छ । कमिशनतन्त्र र भ्रष्टाचारलाई निर्मूल गरिनेछ ।

- असुरक्षित ठाउंको जनतालाई सुरक्षित ठाउंमा वसोवास गराउने व्यवस्था गरिने छ ।

३.११ संस्कृति तथा शिक्षा

- सामन्ती तथा साम्राज्यवादी साहित्य संस्कृतिको कुप्रभाव अन्त्य गरी सामाजिक कुरुति र अन्धविश्वासहरू समाप्त पारी प्रगतिशील, राष्ट्रिय एवम् जनवादी साहित्य संस्कृतिको विकास गरिनेछ । समाजको सबै क्षेत्रमा जनवादी रूपान्तर गर्नको निम्ति सामाजिक सुधारको कार्यक्रमलाई योजनावद्ध रूपमा अघि बढाइने छ । ऐतिहासिक र धार्मिक स्थलहरूको जिर्णोद्धार तथा संरक्षण गरिने छ ।

- नवउपनिवेशवादी वर्तमान शिक्षा प्रणालीको अन्त्य गरिनेछ। शिक्षा क्षेत्रमा रहेको सामन्ती तथा साम्राज्यवादी सबै प्रकारका कुप्रभावलाई अन्त गरिनेछ ।

- शिक्षा पाउनु प्रत्येक व्यक्तिको मौलिक अधिकार हो । आधुनिक, प्रगतिशील र उच्चकोटीको गुणात्मक शिक्षाको निम्ति साधारण तथा व्यावसायिक र उच्च तथा विशिष्टीकृत शिक्षा प्राणाली एवम् योजनालाई पुनर्गठित ९च्भयचनबलष्कभ० गरिने छ ।

- शिक्षा औपचारिक ९ायचmब०ि अनौपचारिक ९लयल ायचmब०ि दुवै प्रकारको हुनेछ।

- राष्ट्रव्यापी रूपमा पूर्व प्राथमिक, प्राथमिक तथा माध्यमिक तहको शिक्षालाई क्रमिक रूपले अनिवार्य र निशुल्क गराइने छ । माध्यमिक तहमा व्यवसायी कार्यमूलक शिक्षालाई समावेश गरिने छ ।

- धार्मिक, वर्ण, जात, लिंग, पेशा, भाषा, आर्थिक तथा सामाजिक अवस्था आदिका आधारमा कुनै भेदभाव नराखी सबैलाई शिक्षाको समान अवसर प्रदान गरिने छ ।

- पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामाग्री एवम् आर्थिक भौतिक सहयोगहरू प्रदान गरिनेछ र विशेष रूपमा महिला, उत्पीडित जाति तथा आधारभूत वर्गलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।

- अहिले प्राथमिक तहसम्म अभिभावक एवम् विद्यार्थीको रुची र छनौट अनुसार मातृभाषा वा प्रचलित भाषामा शिक्षा प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ ।

- वास्तविक प्रजातन्त्र र राष्ट्रिय स्वाधीनतालाई आत्मसात गर्ने र व्यवहारमा उतार्न सक्ने शिक्षा दिने थलोको रूपमा सबै शिक्षालयहरूलाई स्थापित र विकसित गरिने छ ।

- शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत सबै शिक्षक तथा कर्मचारीको हक हितको संरक्षण एवम् सम्वद्र्धन गरीे समाज सम्मानीत व्यक्तित्वका रूपमा स्थापित गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ ।

- राष्ट्रिय स्तरमा निर्माण गरिएको शिक्षा योजनाको अधिनमा रही बिना कुनै प्रशासनिक हस्तक्षेप प्राज्ञिक स्वतन्त्रताको उपभोग गर्ने ग्यारेण्टी गरिनेछ ।

- बिना कुनै भेदभाव उच्च शिक्षा हासिल गर्न सक्ने सबै शिक्षार्थीहरूलाई उच्च शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर प्रदान गरिनेछ ।

- विभिन्न पेशामा संलग्न प्राथमिक तथा माध्यमिक शिक्षा हासिल गर्न नसकेका कामदार (व्यक्ति) हरूलाई सम्वन्धित निकाय मार्ंत सायंकालीन, प्रातःकालीन वा पत्राचारको माध्यमद्धारा उपयुक्त शिक्षा दिने व्यवस्था मिलाइने छ ।

- शिक्षाको योजना र नीति तय गर्ने, प्रभावकारी पठ्न पाठन एवम् अनुसन्धान गर्ने, पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामाग्री तयार गर्ने र शिक्षा योजनालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनका रूपमा शिक्षा शास्त्र सम्वन्धी निकायलाई विशेष रूपमा सङ्गठित र व्यवस्थित गरिनेछ ।

- देशको आवश्यकता अनुसार शिक्षाको विविध पक्ष र विषयगत क्षेत्र समेतलाई आधार मानी वहुविषय विद्यालयको तर्जुमा गरी उच्चशिक्षा प्रदान गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।

- महिला तथा उत्पीडित जातिको शिक्षाको विशेष कार्यक्रम निर्माण गरी उनीहरूलाई शिक्षा दिने व्यवस्था गरिनेछ। उच्चशिक्षामा महिलाहरूलाई विशेष सुविधा र प्रोत्साहन दिने व्यवस्था गरिनेछ ।

-	शिक्षण क्षेत्रका अद्यावधिक ज्ञान र सीपवारे अवगत गराई कार्यक्षमता र दक्षतामा बृद्धि गरी शिक्षकहरूको सर्वाङगीण व्यक्तित्व विकासका लागि आवश्यकता अनुसार पुनर्ताजगी ९च्भाचभकजभच० तालीमको व्यवस्था गरिनेछ ।

३.१२ जाति, धर्म र भाषाको सम्वन्धमा

-	कुनैपनि एउटा धर्मको एकाधिकारलाई अन्त्य गरी सबैलाई धार्मिक स्वतन्त्रता र समानता प्रदान गरिने छ ।

-	जाति, भाषा र भेषभूषामा रहेको सबै एकाधिकार र विशेषाधिकारहरूको अन्त्य गरिने छ । सबै क्षेत्रमा समानता तथा जनवादी अधिकारको ग्यारेण्टी गरिनेछ । पछि परेका जाति, भाषा, साहित्य र संस्कृतिको ऐतिहासिक संरक्षण, संवर्धन र विकासको निम्ति विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ऐलोपेथिक, होमियोपेथिक, आयुर्वेदिक, प्राकृतिक लगायत सबै उपचार पद्वतिलाई समन्वयात्मक ढङ्गले विकास गरिने छ ।

३.१३ स्वास्थको सम्वन्धमा

-	स्वास्थ्य सेवाको विद्यमान स्वरूपमा आमूल परिवर्तन गरी स्वास्थ्यलाई मानव अधिकारको रूपमा तथा सुविधा होइन अधिकार हो भन्ने तथ्यलाई अंगिकार गरी सो अनुरूप नीतिहरू तय गरिने छ । एलोपेथिक, होमियोपेथिक, आयुर्वेदिक, अक्युपन्चर र प्राकृतिक लगायत सबै उपचार पद्धतिलाई समन्वयात्मक ढङ्गले विकास गरिने छ ।

-	स्वास्थ्य सेवालाई अत्यावश्यक एवम् विशिष्ट सेवाको रूपमा छुट्टै संवैधानिक एवम् कानुनी व्यवस्था गरिने छ । साथै सबैखाले स्वास्थ्य कर्मीहरूको छुट्टाछुट्टै स्वायत्त पेशागत सङ्गठनहरू मार्ँत हक हितको संरक्षण तथा मर्यादित सेवा पु¥याउने वैधानिक व्यवस्था गरिने छ ।

-	जनतालाई स्वास्थ सेवाको क्रममा हुने दुर्घटना एवम् हानी नोक्सानीको क्षतिपूर्ति दिइने कानुनी व्यवस्था गरिने छ ।

-	औषधी व्यवस्था अत्यावश्यक राष्ट्रिय औषधी नीति प्रयोग गर्ने प्रोटोकल व्यवस्था तथा यस क्षेत्रमा राष्ट्रिय आत्मनिर्भरताका नीति लिइने छ र वहु राष्ट्रिय औषधी कम्पनीहरूको शोषणबाट देशलाई मुक्त गरिने छ ।

-	गैरसरकारी स्वास्थ संस्थाहरूलाई राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति अन्तर्गत निर्देशित दिशामा काम गर्न प्रोत्साहित गरिने छ ।

३.१४ महिलाहरूको सम्वन्धमा

- महिलाहरूमाथि भइरहेको सबैप्रकारको शोषण उत्पीडनहरू, अपहरण, वेचविखन, देहव्यापार तथा सामाजिक कुप्रथाको अन्त गरिनेछ ।

- पैत्रिक सम्पत्तीमा छोरा र छोरीको समान हक स्थापित गरिनेछ । महिला र पुरुषबीच समान कामको समान ज्यालालाई प्रभावकारी ढङ्गले लागू गरिनेछ ।

- राष्ट्रिय र सामाजिक जीवनका सबै क्षेत्रहरूमा महिला पुरुषबीच पुर्ण समानताको ग्यारेण्टी गरिनेछ ।

- महिलाहरूमा रहेको अज्ञानता पछौटेपन हटाउन विशेष कार्यक्रम चलाइने छ । सामाजिक सुरक्षाको ग्यारेण्टी गर्ने र अपराधी तŒवहरूमाथि कडा सजायंको व्यवस्था गरिनेछ ।

- राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक जीवनका हरेक क्षेत्रमा महिलाहरूको सकृय सहभागितालाई बढाउंदै लगिने छ ।

३.१५ सामाजिक सुधारको सम्वन्धमा

- सामाजिक कूरिति, अन्धविश्वास, रुढीगत धारणाहरूलाई सामाजिक सांस्कृतिक सुधार आन्दोलन चलाइ हटाउंदै लगिने छ ।

- समाजमा व्याप्त जातपात, छुवाछुत प्रथाको प्रभावकारी रूपमा अन्त्य गरिने छ ।

- असहाय भएका वृद्ध तथा अपाङ्ग, अनाथ वालवालिकाको संरक्षण राज्यले गर्नेछ ।

३.१६ न्याय व्यवस्थाको सम्वन्धमा

- न्यायपालिकालाई स्वतन्त्र, निस्पक्ष र सक्षम बनाइनेछ । न्यायपालिकाको क्षेत्रमा कार्यकारिणीले हस्तक्षेप गर्न नपाइने संवैधानिक व्यवस्था गरिने छ ।

- पेशा र ओहोदाले किनवेच गर्नसक्ने प्रतिक्रियावादी न्यायप्रणालीको अन्त्य गरिनेछ ।

- अभियुक्तलाई शारिरिक र मानसिक यातना दिने अमानवीय प्रथाको अन्त्य गरिनेछ ।

- असहायको निमित्त निशुल्क कानुनी सेवा उपलव्ध गराइने छ ।

- कानुन व्यवसायीको हकहितको संरक्षण गर्न र निस्पक्ष, स्वच्छ, स्वतन्त्र र प्रगतिशील न्याय व्यवस्था कायम गर्न कानुन व्यवसायीहरूको सङ्गठित सहभागीता कायम गरिने छ ।

३.१७ प्रशासन र कर्मचारीको सम्वन्धमा

- वर्तमान नोकरशाही प्रशासन प्रणालीलाई पूर्ण रूपमा समाप्त पार्ने र जनकल्याणकारी प्रशासनिक व्यवस्थाको स्थापना गरिनेछ ।

- तस्करी, घुसखोरी, भ्रष्टाचार, कालोबजारी, नातावाद जस्ता सामाजिक विकृतिको अन्त गरिने छ र अपराधीहरूमाथि कानुनी कार्वाही गरिनेछ ।

- साना कर्मचारीहरूमाथिको नोकरशाही उत्पीडनको अन्त्य गरिनेछ र उनीहरूको हकहितको संरक्षण गरिनेछ ।

- निजामति कर्मचारहिरूलाई उनीहरूको सेवागत हकहितको संरक्षण गर्न स्वतन्त्र सङ्गठन वनाउने कानुनी अधिकार प्रदान गरिनेछ। अन्यायपूर्ण ढङ्गले निकालिएका कर्मचारीहरूलाई ससम्मान पूनर्वहाली गरिनेछ । राजनीति वा राजनीतिक दलप्रति आस्थावान रहेको वा संलग्न रहेको कारण उनीहरूलाई सताउने वा कार्वाहीको विषय वनाउन नपाउने कानुनी व्यवस्था गरिनेछ ।

- ठूलासाना कर्मचारीबीचको तलव दरको वर्तमान ठूलो असमानतालाई साना कर्मचारीको तलव बृद्धि गरी सिमित पारिनेछ । सबै कर्मचारीहरूको जीवन निर्वाह गर्न पुग्ने गरी तलव निर्धारण गरिने छ । मूल्यबृद्धिकोवर्षेनी सूचक अंकको दाजोमा निजामति कर्मचारीहरूले स्वतः महङ्गीभत्ता पाउने व्यवस्था गरिनेछ ।

- निजामति सेवालाई कानुनन् निस्पक्ष बनाइने छ । योग्यता इमान्दारीताको आधारमा पदोन्नतिको व्यवस्था गरिनेछ । कर्मचारीमा उत्तरदायित्वको धारणा अभिबृद्धि गर्ने हेतुले सेवा र कामको मुल्याङ्कनको आधारमा सजाय र पुरस्कारको उचित व्यवस्था गरिनेछ । निजामति कर्मचारीहरूको नोकरीको कानुनी सुरक्षा गरिनेछ ।

- निजामति र जंगी सेवाका निवृत्तकर्मचारीको हकहितको संरक्षण गरिनेछ ।

- पार्टी र राजनेताहरू तथा उच्च पदस्थ अधिकारीहरूको सम्पती जांच गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।

३.१८ प्रवासी नेपालीको सम्वन्धमा

- कुनै पनि प्रवासमा बसेका प्रवासी नेपालीहरूले पाउनु पर्ने राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय हक अधिकार प्राप्तीको निम्ति सम्वन्धित देशको सरकारसग द्विपक्षीय वार्ता गरी समस्या समाधान गर्न प्रयत्न गरिने छ ।

- देश भित्रको शोषण उत्पीडन र वेरोजगारीको अन्त गरी प्रवासन र आप्रवासनको प्रकृयालाई प्रभावकारी ढङ्गले रोकिने छ ।

- स्वेच्छाले वा जवरजस्ती लखेटिएका र विदेशबाट ᳚र्किएका नेपालीको वसोवास व्यवस्था गरिने छ ।

३.१९ विदेश सम्वन्धको वारेमा

- असंलग्न, स्वतन्त्र, प्रगतिशील विदेश नीति अपनाइनेछ ।

- कुनै पनि विदेशी मुलुकहरूसग तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरूसग गरिएको सबै गुप्त सन्धीहरू खुला गरिनेछ। सबै असमान सन्धी संझौताहरूलाई पञ्चशीलको आधारमा नविकरण गरिनेछ ।

- भारत र चीन दुवै छिमेकी मुलुकहरूसगको सम्वन्धलाई पंचशिलका सिद्धान्तको आधारमा स्थापित र विकसित गरिनेछ । यी दुई छिमेकी मुलुकहरूसग असल छिमेकी सम्वन्धलाई गाढा पार्दै लगिने छ ।

- देशको राष्ट्रिय हितको आधारमा विश्वका सबै मुलुकहरूसग मैत्रीपूर्ण सम्वन्ध स्थापित गरिने छ ।

- दक्षिण एसियाइ क्षेत्रिय सङ्गठन (सार्क) का देशहरूसगको मैत्रीलाई सुदृढ पारिने छ र सार्कलाई वास्तविक क्षेत्रीय सहयोगको सङ्गठनको रूपमा विकसित र सुदृढ गर्न प्रभावकारी निती अवलम्बन गरिने छ । दक्षिण दक्षिणको सहयोगलाई विस्तार गरिने छ ।

- अन्तर्राष्ट्रिय अधिकार अनूरूप भूपरिवेष्ठित मुलुकले पाउनु पर्ने पारवहन सुविधालाई स्थायी र प्रभावकारी वनाउने तर्ˆ काम गरिने छ ।

- स्वतन्त्रता, समानता, पारस्परिक लाभको आधारमा विश्वका सबै मुलुकसग आर्थिक, राजनीतिक, सांस्कृतिक, प्रविधिक र वाणिज्य सम्वन्ध कायम गरिनेछ र विस्तार गरिने छ ।

- संयुक्त राष्ट्रसङ्घलाई समर्थन गर्दै यसलाई स्वतन्त्र, निस्पक्ष सुदृढ र प्रभावी बनाउने विषयमा जोड दिइने छ ।

- साम्राज्यवाद, नवउपनिवेशवाद, रंगभेद, विदेशी थिचोमिचो, हस्तक्षेपको विरोध गर्दै शान्ति, स्वाधीनता, समानता र राष्ट्रिय सार्वभौमिकताको पक्ष पोषण गरिनेछ ।

- असंलग्न आन्दोलन, समाजवाद, सर्वहारा क्रान्ति, राष्ट्रिय तथा सामाजिक मुक्ति आन्दोलनलाई समर्थन, नाभीकीय शस्त्रास्त्र विरोधी, विश्वयुद्ध, क्षेत्रीय युद्ध, आक्रमण, तनाव विरोधी शान्ति आन्दोलनलाई र विश्व मानव अधिकार तथा पर्यावरण आन्दोलनलाई समर्थन र सकृय सहयोग गरिने छ ।

३.२० सेनाको सम्वन्धमा

- सेनालाई राष्ट्र र जनताको सेवामा लगाइनेछ ।

- सेनाको जनवादीकरण गरिनेछ ।

- कुनै जाति, भाषी वा कुनै क्षेत्रका जनसमुदायलाई सेनामा प्रवेश गर्न रोक लगाइएको वर्तमान परिपाटीको अन्त गरी सबै नेपालीहरूलाई सेनामा प्रवेशको द्वार खुल्ला गरिनेछ । योग्यता, इमान्दारिता र क्षमताको आधारमा नियुक्ति र पदोन्नतिको व्यवस्था गरिनेछ ।

- सेनामा माथिका अ ॅिसरहरूले तलका जवानहरूको शोषण, थिचोमिचो गर्ने वर्तमान परिपाटीलाई हटाइ सेनामा संलग्न सबै अ ॅिसरदेखि जवानसम्म सबैको संवैधानिक- कानुनी प्रजातान्त्रिक अधिकारको संरक्षण गरिनेछ ।

३.२१ भू.पू.सैनिकहरूको सम्वन्धमा

- विदेशी तथा स्वदेशी सैनिक सेवाबाट अवकाश प्राप्त भूपू. सैनिकहरूले प्राप्त गर्दै आएको सुविधा र पेन्सन पाइ रहने व्यवस्थाको ग्यारेण्टी गरिनेछ ।

- भू.पू.सैनिकहरूले सेवामा रहंदा प्राप्त गरेको शिक्षा, ज्ञान र शीपहरूको मान्यतास्तर निर्धारण गरी समान रूपमा रोजगारीको औसर दिइनेछ ।

- भू.पू.सैनिकका परिवारहरूको शिक्षा-दीक्षा र औषधी उपचारको विशेष व्यवस्था गरिनेछ ।

- भू.पू.सैनिकहरू तथा कार्यरत सैनिकहरूको हक हित र अधिकारका साथै अन्य सुविधाको निम्ति उपयुक्त मन्त्रालय अन्तर्गत विभागीय व्यवस्था गरी सरकारी सेवा प्रदान गरिनेछ ।

- सैनिक सेवामा रहंदा प्राप्त गरेका सम्मानजनक पदक, प्रमाणपत्र र दर्जालाई उचित कदर गरिनेछ ।

३.२२ खेलकुदको क्षेत्रमा

- राष्ट्र र जनताको सेवामा अभिपे् ररितगर्न जनताको मानसिक र स्वास्थ्य तन्दुरुस्ती राख्ने कुरालाई ध्यान दिंदै खेलकुदको क्षेत्रमा राष्ट्रकै गौरव र प्रतिष्ठा बढाउने ढङ्गले खेलकुद क्षेत्रलाई संस्थागत रूपमा विकास गराउन विशेष जोड दिइनेछ ।

- खेलकुदको विकासको लागि स्कूल र क्याम्पस तहदेखि नै योजनाबद्व ढङ्गले नियमित रूपमा प्रशिक्षण गराउने र स्वस्थ प्रतिस्पर्धाको आधारमा राष्ट्रिय स्तरका खेलाडीहरूको विकास गरिनेछ ।

- खेलाडी, प्रशिक्षक र विभिन्न खेलकुद क्लवहरूलाई प्रोत्साहित गर्न आकर्षक पुरस्कार, सम्मान र आर्थिक तथा भौतिक सुविधा प्रदान गरिनेछ ।

- सरकारी स्तरको साथसाथै गैह् सरकारी क्षेत्रबाट समेत खेलकुदको विकासको निम्ति सहभागी गराउने र राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको प्रतिस्पर्धा नियमित रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।

४. यस कार्यक्रमका थप विशेषताहरू

४.१ – संविधानको सर्वोच्चता

संविधान देशको मूल कानुन हो र देशको सम्पूर्ण राजनीतिक आर्थिक क्रियाकलापहरू र वर्गहरूको भूमिका एवम् अन्तर्सम्वन्धहरूको व्याख्या गर्ने दस्तावेज हो । कुनै पनि वर्ग, व्यक्ति, संस्था वा पार्टी विशेष संविधानभन्दा माथि रहन सक्दैन । सबैको निम्ति संविधान समान रूपले अनुल्लंघनीय हुनु पर्छ । संशोधन गर्न सकिने निश्चित प्रावधानहरू संविधानमा रहन्छन् र त्यो लचिलो हुनु पर्छ । तर जवसम्म त्यसमा संशोधन भएको हुदैन, त्यसलाई कसैले पनि उल्लंघन गर्न पाउदैन । सम्पुर्ण जनताको निश्चित अधिकार र कर्तव्यको परिभाषा गर्ने दस्तावेज भएकोले कुनै पनि एउटा पक्षबाट त्यसमाथि थिचोमिचो हुनु हुदैन । त्यसकारण हामीले एउटा महŒवपूर्ण तŒवको रूपमा संविधानको सर्वोच्चता सामेल गरेको छौ । क्रान्तिकारी सत्ता, जनताको सत्ता पनि विधान विहीन हुनुहुदैन । विधानसम्मत चल्नु पर्छ । कतिपय देशमा क्रान्तिकारी सत्तालाई संविधानभन्दा माथि राख्नाले भएका अराजकताको परिणाम हानीकारक भएको कुरा सर्वविदीत छ । समाजको निरन्तर प्रगतिलाई संविधानले निकास दिन सक्नु पर्छ र संविधान सर्वोच्च हुनु पर्छ।

४.२ बहुलवादी खुला समाज

प्रत्येक व्यक्तिलाई जनता र राष्ट्रको निम्ति सोच्ने र वोल्ने तथा आफ्ना अनुभूतिहरू अभिव्यक्त गर्ने स्वतन्त्रता हुनु पर्छ । यो स्वभाविक र प्रकृतिसगत कुरा हो । त्यसको उल्टो केवल शासक वर्ग र पार्टीको प्रशंसामा मात्र बोल्न पाइने र विरोधमा मुख खोल्न नपाइने व्यवस्था अरू पक्षमा जतिसुकै राम्रो भए पनि टिकाउ हुन सक्दैन । प्रत्येक व्यक्तिलाई सरकार, राजनीतिक पार्टीहरू, सामाजिक संस्थाहरू, नेताहरू र अधिकारीहरूको वारेमा आ˚ूलाई लागेका कुराहरू स्वतन्त्र रूपमा बोल्न दिनु पर्छ । मुलुकको संविधान र नियम कानुनको आधारमा प्रेस र पर्यटनको स्वतन्त्रता हुनु पर्छ । बाहिरी दूनियाबाट अलगथलग, बन्द र एकोहोरो समाज हुनु हुदैन । कम्युनिष्ट पार्टीले शासन चलाएका कतिपय देशमा बहुलवाद र खुलापन रहेन र त्यसको परिणाम पनि राम्रो भएन । हामी बहुलवाद र खुला समाजको पक्षमा छौ ।

४.३ शक्ति पृथकीकरणको सिद्धान्त

समाजवादी देशहरूमा लामो समयसम्म व्यक्तिको हातमा शक्तिको अतिकेन्द्रीकरण रह्यो । त्यसबाट समाजलाई लाभ होइन हानी भयो । त्यसपछि व्यक्तिको हातमा हुने अति केन्द«ीकरणको आलोचना गर्दै विकेन्द्रीत गर्ने प्रकृया शुरु भएको छ । तर व्यक्तिको हातमा मात्र होइन कुनै एउटा संस्थाको हातमा पनि अति केन्द«ीकरण हुनुहुदैन।

एउटै संस्था कार्यकारी, विधायी र न्यायिक अधिकार प्रयोग गर्ने केन्द्रीय शक्ति हुनुहुदैन। राज्यका विभिन्न अधिकारहरूलाई प्रयोग गर्ने केन्द्रमा पृथक निकायहरू हुनुपर्छ । अझ राज्यका अधिकार शासक पार्टीले प्रयोग गर्ने र राज्य र पार्टी बीचको भिन्नतालाई समाप्त गर्ने काम हुनुहुदैन। राज्य र पार्टी बीचको भिन्नता र अन्तर्सम्वन्धलाई ठीक ढङ्गले सञ्चालन गरिनु पर्छ । यही अवधारणाबाट हामीले शक्ति पृथकीकरणको सिद्धान्तलाई आ०नो कार्यक्रममा समावेश गरेका छौ ।

४.४ मानव अधिकारको रक्षा

दुनियामा कम्युनिष्टहरू मानव अधिकारको पक्षमा छैनन् भन्ने पुजीवादपन्थीहरूको व्यापक प्रचार छ । कतिपय कम्युनिष्टहरू पनि मानव अधिकारको रक्षा गर्ने हाम्रो काम र कार्यक्षेत्र होइन भन्ने ठान्छन् । हामी मानव अधिकारको पक्षमा छौ र लामो समयदेखि त्यस निम्ति सङ्गठित रूपमा लड्दै आएका छौ । साचो अर्थमा कम्युनिष्ट नै मानव अधिकारको सवभन्दा दृढ योद्धा हुन्, र हुनसक्छन्। त्यसकारण हामीले मानव अधिकारको रक्षालाई एउटा महŒवपूर्ण तŒवको रूपमा कार्यक्रममा समावेश गरेका छौ ।

४.५ बहुदलीयप्रतिस्पर्धाको प्रणाली

संविधानको परिभाषाभित्र राज्य र त्यसका राजकीय निकायहरू सम्पुर्ण जनताको चासो र सरोकारका विषय हुन्। त्यसमा एउटा मात्र राजनीतिक पार्टीको एकाधिकार हुन सक्दैन । अझ राज्यको बल प्रयोग गरेर एउटा मात्र पार्टीको एकाधिकार कायम गर्न खोज्नु अत्यन्त गैर जनवादी कुरा हो । अनेक वर्गहरू रहेको समाजमा, पेशागत विविधता रहेको स्थितिमा पनि र खासगरी वर्गीय विविधता भएको समाजमा अनेक राजनीतिक पार्टीहरू स्वभाविक रूपमा हुन्छन् । नागारिकको मौलिक आधिकारमा बन्देज नगर्ने हो भने स्वभाविक रूपमा राजनीतिक चिन्तनमा विविधताहरू पैदा हुनसन्छन् । अझ कम्युनिष्ट पार्टी सर्वहारा–श्रमजीवी वर्गको पार्टी हो र यो सम्पूर्ण वर्गहरूको पार्टी हुन सक्दैन । यो माक्र्सवादी लेनिनवादी विचार प्रणालीलाई मार्गदर्शक मान्ने पार्टी हो र सर्वहारा श्रमजीवीवर्गभित्र पनि अन्य विचारप्रणालीप्रति विश्वास गर्ने व्यक्तिहरू हुन सक्छन् वा रणनीति, कार्यनीतिमा भिन्नमतावलम्वी हुन सक्छन् । यस्तो स्थितिमा एउटा मात्र पार्टीको एकछत्र अधिकार संवैधानिक रूपमा र राज्यको बल समेत प्रयोग गरेर कायम गर्न खोज्नु एक प्रकारको निरङ्कुशता र तानाशाही हो । त्यसकारण हामीहरू राजनीतिमा जनताको निर्णायक भूमिका स्थापित गर्न बहुदलीय प्रतिष्पर्धाको प्रणाली कायम गर्न चाहन्छौ । जनादेश प्राप्त पार्टी र व्यक्तिहरूले नै राजकीय अधिकार प्रयोग गरी शासन प्रशासन चलाउनु पर्छ भन्ने पक्षमा छौ । बहुदलीय प्रतिस्पर्धाको प्रणाली सङ्गठित रूपमा विचार, कार्यक्रम र नीतिहरूको आधारमा पार्टीहरू बीच प्रतिस्पर्धा गर्न पाउने र जनताको निर्णय सर्वोपरी हुने प्रणाली हो। त्यसकारण हामीले यो प्रणालीलाई एउटा निर्णायक महŒवको विषयको रूपमा आ०नो कार्यक्रममा समावेश गरेका छौ ।

४.६ आवधिक निर्वाचन

जनताले नै पनि एकपटक गरेको निर्णय सधैंको निम्ति शास्वत् हु न सक्दैन । त्यसकारण निश्चित अवधिभित्र आम निर्वाचन हु नु पर्छ। निर्वाचन विचार, कार्यक्रम र नीतिको विचमा हु नु पर्छ। एउटै नीति, विचार र कार्यक्रय मित्र केवल व्यक्रिहरूबीच मात्र गरिने चुनाव सारतŒवमा पञ्चायती चुनावभन्दा भिन्न हु न सक्दैन । त्यसकारण बहु दलीयताको आधारमा आवधिक निर्वाचन गर्ने प्रणालीलाई हामीले दृढताकासाथ सामेल गरेका छौ ।

४.७ बहु मतकोसरकार र अल्पमतको विपक्ष

वहु दलीय पद्धतिको एउटा मूलतŒव सङ्गठित प्रतिस्पर्धा हो भने अर्को मूलतŒव वहु मतको सरकार र अल्पमतको विपक्ष हु ने संवैधानिक व्यवस्था हो । सरकारका कामकाजहरूप्रति आलोचनात्मक दृष्टिकोण राख्ने र गलत कुराहरूको विरोध गर्ने संवैधानिक व्यवस्था हो । आम चुनाव भए पनि विपक्ष रहन पाउने र अझ रहनु पर्ने संवैधानिक व्यवस्था नहु ने हो भने सरकारका तानाशाही एवम् निरङ्कुशतावादी कृयाकलापलाई रोक्न सम्भव हुं दैन। शान्तिपूर्ण ढङ्गले कुनै पनि गल्तीहरूको राजनीतिक समाधान निकाल्नु सजिलो हुं दैन। पञ्चायती व्यवस्थामा पनि व्यक्तिको बीचमा चुनाव हु ने गर्थ्यो, तर विचार र कार्यक्रम राख्न पाइन्नथ्यो । अझ पञ्चायती चिन्तनसग असहमत व्यक्तिहरू चु निए पनि विपक्षको वैधानिक व्यवस्था थिएन, त्यसकारण पञ्चायत अन्तर्वस्तुको हिसावले मात्र होइन, स्वरूपको हिसावले पनि निरङ्कुश एवम् तानाशाही थियो। सरकारको विपक्षमा वैधानिक रूपमा काम गर्न पाउने प्रणाली प्रजातान्त्रिक प्रणाली हो । यसलाई ध्यान दिएर नै हामीले स्पष्ट रूपमा वहु मतको सरकार र अल्पमतको विपक्ष रहने संवैधानिक व्यवस्था गर्ने कुरा समावेश गरेका छौ ।

४.८ कानु नको शासन

जनताको राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक अधिकारहरू, मौलिक अधिकार, मानव अधिकार र नागरिक अधिकारहरूको रक्षाको निम्ति कानु नको शासन भन्ने कुरालाई हामीले आ°नो कार्यक्रममा सुस्पष्ट रूपमा समावेश गरेका छौ । कुनै पनि व्यक्तिमाथि कानु न अनु सार अधिकार प्राप्त निकायको औपचारिक निर्णयबाट मात्र दण्डित गर्न सकिने, सरकार र शाक्ति हातमा भएको कुनैपनि निकाय वा व्यक्तिले स्वेच्छाचारी ढङ्गले गर्न नपाइने कुरालाई हामीले गम्भीरताका साथ महŒव दिएका छौ ।

४.९ जनताको जनवादी व्यवस्थाको सु दृढीकरण

हामी सैद्धान्तिक आग्रहबाट प्रेरित भएर भौत्तिक परिस्थिति बिना नै समाजवादमा पुग्ने हत्तारोले कुनै पनि अनु चित जोरजवर्जस्ती गर्ने कुराको विपक्षमा छौ । स्वभाविक रूपमा कुनै पनि नया व्यवस्थालाई सु दृढ गर्नको निम्ति अपेक्षित समय चाहिन्छ । त्यसमा पनि जनताको जनवादी सत्ताले मूलभूत रूपमा तीनवटा विशेष अवधि पार गर्नु अनिवार्य हु न्छ। पहिलो – पु रानो व्यवस्थाका शोषण उत्पीडनका अवशेषहरू सबै क्षेत्रबाट अन्त्य गर्ने काममा केन्द्रीत भएर लाग्ने अवधि, दोश्रो – नया उत्पादन सम्वन्धको आधारमा समाजका सबै क्षेत्रमा भौत्तिक र सांस्कृतिक दु वै

हिसावले विकास गर्ने कुरामा केन्द्रित भएर लाग्ने अवधि र तेश्रो – समाजवादमा सङक्रमणको निम्ति केन्द्रित भएर भौत्तिक तथा सांस्कृतिक तयारी गर्ने अवधि । यस्ता ठोस कुराहरू सम्पादन गर्न स्वभाविक रूपमा एउटा अपेक्षाकृत लामो समय चाहिन्छ । त्यसकारण हामीहरू अन्य कतिपय देशहरूमा जस्तो समाजवादमा पुग्ने हत्तारोले नया व्यवस्था र समाजको जग कमजोर छदै-एउटा खुट्टो दरोसग नटेकी अर्को खुट्टा उचाल्ने-पक्षमा छैनौं । अझ हामी नया जनवादी व्यवस्थामा पनि वहु दलीय पद्धति अपनाउन प्रतिवद्ध छौ । यसको तात्पर्य बल प्रयोग होइन, सेवा र घनिष्ट सम्वन्धबाट जनताको दिल जित्न र समर्थन हासिल गर्न चाहन्छौ । यो राम्रै कामको निम्ति पनि जनतालाई जोरजवर्दस्ती गर्ने होइन, स्वैच्छिक समर्थन हासिल गर्ने तरिका हो । हामी राम्रो काम पनि नराम्रो तरिकाले होइन, सकेसम्म राम्रो तरिकाले सम्पन्न गर्नु पर्छ भन्ने कुराको पक्षमा रहेका छौ । त्यसकारण हामीले जनताको जनवादी व्यवस्था एउटा अपेक्षाकृत लामो समयसम्म रहने सामाजिक व्यवस्थाको रूपमा स्वीकार गरेका छौ ।

४.१० विदेशी पुजी र प्रविधि

आज आमरूपमा साम्राज्यवादको औपनिवेशीक शोषणको स्वरूप समाप्त भएको छ र त्यसले नया ढङ्गले औपनिवेशिक शोषण गर्ने तरिका विकसित गरेको छ । साम्राज्यवादी देशले एक्लै पनि र अनेक विकसित पुजीवादी देशहरूको वित्तिय सम्पत्ति जम्मा गरेर अन्तर्राष्ट्रिय वित्तिय संस्थाहरू मार्ंत संयुक्त रूपमा पनि यो नवउपनिवेशी शोषणलाई अघि बढाएको छ । तर वर्तमान विश्वमा अविकसित पछौटे देशहरू मात्र होइन विकासमान र विकसित देशहरू पनि अन्तर्राष्ट्रिय वा वैदेशिक वित्तिय, सहायता ऋण र संपर्क बिना काम गर्न नसक्ने स्थिति वनेको छ । यस्तो स्थितिमा हामी मात्र पनि वाहिरी दुनियाप्रति बेवास्ता गरेर केवल आ°नो मात्र श्रोत साधनले अघि वढ्न सक्दैनौं । समाजवादी देशहरू पनि यस्तो ॠण सहायता लिइरहेका छन् र विश्व पुजीवादद्वारा खडा गरिएको नाकावन्दीले कतिपय देशहरूमा गम्भीर सङ्कट पनि बढिरहेको छ । यस्तो स्थितिमा हामी वैदेशिक पुजी र प्रविधिको सवालमा नीतिगत रूपमा आ°नो ढोका वन्द गर्न सक्दैनौं र वन्द गर्नु हुंदैन । त्यसकारण हामीले आ°नो कार्यक्रममा संविधान र ऐन कानुननको सीमाभित्र राष्ट्रिय हितलाई ख्याल राखेर वैदेशिक पुजी र प्रविधिको लगानी, संरक्षण र उपयोग व्यवस्थित गर्ने सुस्पष्ट कुरा कार्यक्रममा समावेश गरेका छौ । यो पनि विगतका क्रान्तिकारी कार्यक्रमहरूमा समावेश नभएको भिन्न विषय हो ।

४.११ क्षतिपूर्ति

सामन्ती शोषण, सामन्ती भूसम्पति र सामन्तवादलाई समाप्त पार्ने हाम्रो क्रान्तिको एउटा आधारभूत उद्देश्य हो । हामीले नया समाज निर्माण गर्नको निम्ति आम रूपमा सबैबाट सकारात्मक योगदान लिने नीति लिएका छौ । त्यसको निम्ति सामन्ती भूस्वामित्व समाप्त गर्ने, कानुनद्वारा नया हदवन्दी निश्चित गर्ने, क्रान्तिकारी भूमिसुधार गर्ने, यस क्रममा क्रान्तिको समर्थन गर्नेहरू, धनी र मध्यम किसानहरूको हद बढी जमिन र दोहोरो स्वामित्वको अन्त्य गर्दा साना भूस्वामिहरूको जमिनको कानुनसम्मत यथोचित क्षतिपूर्ति दिने नीति अघि सारेका छौ । नया

समाजको निर्माणमा सकारात्मक योगदान गर्न नचाहने र अझ त्यसको विरोध र ध्वङ्समा लाग्ने सामन्ती जमिन्दारहरू बाहेक अरूलाई क्षतिपूर्ति दिएर हामी उद्योग, व्यापार व्यवसायतर्ᅟ स्थानान्तरित गराउन चाहन्छौ । यो नया समाज निर्माण गर्न सबैलाई सकारात्मक ढङ्गले योगदान पु¥याउन गरेको आव्हान हो र शान्तिपूर्ण ढङ्गले सामन्ती भूस्वामित्व अन्त्य गर्ने चाहनाको अभिव्यक्ति पनि हो । तर यो प्रगतिशील अग्रगतिको विरोध गर्ने सामन्ती जमिन्दारहरू माथि बल प्रयोग गर्नु पर्ने अनिवार्यता र बल प्रयोग गरिएकाहरूले क्षतिपूर्ति नपाउने कुरा पनि स्वतः प्रष्ट छ । हामीले आ॰नो कार्यनीतिमा ल्याएको यो पनि एउटा नया पक्ष हो ।

४.१२ विदेश नीति

आज विश्वमा एकीकृत विश्व कम्युनिष्ट आन्दोलन छैन । तर विश्वका लगभग सबैजसो देशमा माक्र्सवादी सिद्धान्तको मार्गदर्शनमा आ॰नो देशको ठोस स्थिति अनूरूप क्रान्ति वा निर्माणको निम्ति कम्युनिष्ट आन्दोलन जारी छ । समाजवादी आन्दोलन पनि हरेक देशका आ॰ना विशिष्ठताको आधारमा चलिरहेको छ, त्यसमा पनि एकरूपता छैन । संसारभरका सबै कम्युनिष्टहरू साम्राज्यवादको विरुद्ध छन् । तर ठोस रूपमा कहिं कुनै देशको साम्राज्यवादी उत्पीडन विरुद्ध तीखो सङ्घर्ष छ भने अर्को साम्राज्यवादी देशसग त्यसको सम्वन्ध आम रूपमा सामान्य नै छ । साम्राज्यवाद विरा्ेधी सङ्घर्षमा पनि एकरूपता छैन। भिन्नाभिन्नै देश, भिन्नाभिन्नै रूप र भिन्नाभिन्नै कोणबाट तर सबै देशका कम्युनिष्टहरू साम्राज्यवादको विरुद्ध सङ्घर्षरत छन् । यो नै अहिले एकताको पक्ष हो । यसलाई अहिले नै एकरूपतामा पु¥याउने कुनै सम्भावना छैन । यस्तो स्थितिमा समाजवादी देशहरू र शासक कम्युनिष्ट पार्टीहरूले पुरानो ढङ्गले सामाजिक मुक्ति तथा राष्ट्रिय स्वाधिनताका आन्दोलनहरूलाई प्रत्यक्ष र खुल्ला सहयोग गर्न छोडेका छन् । हरेक देशका सर्वहारा श्रमजीवी वर्गका राजनीतिक पार्टीहरूले पनि सर्वहारा अन्तर्राष्ट्रियतावादको पुरानो सहयोग प्रणालीमा भिन्नता ल्याएका छन् । अहिले अन्तर्राष्ट्रिय कम्युनिष्ट आन्दोलनमा कुनै उल्लेखनीय गु्रप्समुह छैन । एकातिर प्रत्येक देशको क्रान्ति वा निर्माणको आन्दोलन अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग समर्थन बिना विकसित र विजयी हुन सक्तैन भने अर्कोतिर सहयोगको पुरानो रूप प्रणाली कायम छैन र तत्काल हुन पनि सक्तैन। यस्तो स्थितिमा हरेक देशमा क्रान्तिकारीहरूले आ॰नै प्रत्यक्ष पहलबाट अन्तर्राष्ट्रिय समर्थन जुटाउनु पर्छ । त्यसकारण हामीहरू सामान्य सैद्धान्तिक अवधारणाको आधारमा सैद्धान्तिक ढङ्गले आम खालको विरोध वा समर्थन बाहेक ठोस रूपमा आ॰नो देशको क्रान्ति र निर्माणको प्रत्यक्ष्य लाभ हानीको हिसावबाट मात्र विदेश सम्वन्ध सञ्चालन गर्न सक्छौ । हाम्रा निकट छिमेकीहरू दक्षिण एशियाई देशहरू, हाम्रो क्रान्ति र निर्माणलाई प्रत्यक्ष सहयोग समर्थन गर्ने देशहरू र अरू मित्र देशहरूको आधारमा क्रमिक महŒव दिएर पञ्चशीलको सिद्धान्तको आधारमा व्यवहारिक ढङ्गले सम्वन्ध स्थापना र विकास गर्ने दृष्टिकोण हामीले अघि सारेका छौ । क्रान्ति र निर्माणका ठोस व्यावहारिक विषयलाई बेवास्ता गरेर केवल सैद्धान्तिक आग्रहको रूपमा मात्र हामी अघि वढ्न सक्तैनौं ।

४.१३ नेतृत्वर अधिनायकत्व

सामन्तवाद र साम्राज्यवादबाट सामाजिक मुक्ति र राष्ट्रिय स्वाधीनता प्राप्त गर्ने आन्दोलनको मार्गदर्शक सिद्धान्त माक्र्सवाद लेनिनवाद हो । यस क्रान्तिको नेतृत्व पनि सर्वहारा श्रमजीवी वर्गले मात्र गर्न सक्छ । सर्वहारा श्रमजीवी वर्गको, माक्र्सवाद लेनिनवादको मार्गदर्शनमा चल्ने राजनीतिक पार्टीले मात्र गर्न सक्छ । तर यस कुरालाई केवल सैद्धान्तिक रूपमा उल्लेख गरेर र दस्तावेजमा लेखेर मात्र हुंदैन । त्यसकारण हामीले कार्यक्रममा प्रतिस्पर्धा र पहलकदमीद्वारा नेतृत्व लिने विषयमा जोड दिएका छौं । सैद्धान्तिक, वर्गीय र रणनीतिक रूपमा सर्वहारा नेतृत्वको अनिवार्यतावारे उल्लेख गर्दा कार्यनीतिक रूपमा अरूसग नेतृत्वको निम्ति गम्भीर प्रतिस्पर्धा गर्नुपर्ने र पहलकदमी लिनुपर्ने आवश्यकताप्रति बेवास्ता गरेर ढुक्क हुने प्रवृत्तिदेखिएको छ । हामी यो प्रवृतिलाईहटाउन र तीव्र प्रतिस्पर्धा र शसतm पहलकदमीमा जोड दिन चाहन्छौं । त्यसरी नै क्रान्तिपछिको निर्माणकालमा पनि पार्टीले पहलकदमी र प्रतिस्पर्धाबाट नै नेतृत्व हातमा लिनुपर्छ । कम्युनिष्ट पार्टीको नेतृत्व अर्थात माक्र्सवाद लेनिनवादको मार्गदर्शमा चल्ने सर्वहारा श्रमजीवी वर्गको राजनीतिक पार्टीको नेतृत्वमा मात्र जनताको जनवादी व्यवस्थाको सुदृढीकरण र समाजवादमा सङक्रमण गर्ने काम सम्पन्न गर्न सकिन्छ । तर यसमा पनि प्रतिस्पर्धा र पहल नलिएर संविधानमा उल्लेख गर्दै राज्यको बल प्रयोग गरेर नेतृत्व गर्ने तरिका उपयुक्त हुंदैन । त्यसकारण सर्वहारा श्रमजीवी वर्गको माक्र्सवादी लेनिनवादी पार्टीको नेतृत्व अनिवार्य छ । तर त्यो सङ्घर्ष, सेवा, पहलकदमी र प्रतिस्पर्धाबाट मात्र हातमा लिन सकिन्छ । सैद्धान्तिक उल्लेख वा संवैधानिक उल्लेख तथा राजकीय बल प्रयोगबाट होइन भन्ने कुरामा हामीले जोड दिएका छौं ।

त्यसरी नै जनताको जनवादी अधिनायकत्व भनेको जनताको जनवादी राज्यसत्ता हो । अधिनायकत्व राज्यसत्ताको एउटा मुख्य र निर्णायक कामलाई अभिव्यक्त गर्ने शव्द हो । अर्थात अधिनायकत्व भनेको राज्य हो । माक्र्सवादी दृष्टिकोण अनुसार राज्य भनेको वर्गीय हुन्छ, पुजीवादपन्थीहरूको वर्गविहिन वा वर्गभन्दा माथि राज्य भन्ने कुरा झुट कुरा हो । राज्य एउटा वर्गले अर्को वर्गलाई नियन्त्रण गर्ने साधन हो । तर जनताको राज्यको काम केवल नियन्त्रण र दमन गर्ने मात्र होइन, आम जनताको नेतृत्व गर्दै जनताको निम्ति कल्याणकारी काम पनि गर्नु हो । त्यसले जनवाद विरोधी प्रतिगामी तŒवहरूलाई मात्र दमन र नियन्त्रण गर्छ । व्यापक जनतालाई जनवादी अधिकार प्रदान गर्छ । त्यसकारण हामीले अधिनायकत्व शव्दको सट्टा कार्यक्रममा आम रूपमा राज्यसत्ता भन्ने शव्द प्रयोग गरेका छौं । यसको तात्पर्य पहिलो कुरा मुट्ठीभर प्रतिगामीहरूमाथि अधिनायकत्व भएको ९५ प्रतिशत जनताको निम्ति जनवाद दिने राज्यसत्ता भएको र दोश्रो राज्यसत्ताको काम केवल अधिनायकत्व मात्र नभएर जनता र राष्ट्रको निम्ति कल्याणकारी काम नै प्रमुख भएको हुनाले पनि राज्यसत्ताको एउटा मात्र पक्षलाई अभिव्यक्त गर्ने अधिनायकत्व शव्द भन्दा अर्थात जनताको जनवादी अधिनायकत्व भन्नुभन्दा जनताको जनवादी राज्यसत्ता भन्ने प्रयोग गरेका छौं । यो सही र उपयुक्त संयोजन हो ।

४.१४ जनताको वहुदलीयजनवाद

हाम्रो कार्यक्रम सामन्तवाद, दलाल नोकरशाही पुजीवाद र साम्राज्यवाद विरोधी कार्यक्रम हो । हाम्रो क्रान्ति सामन्तवाद साम्राज्यवाद विरोधी क्रान्ति हो । चीन, कोरिया, भियतनाम र पूर्वी यूरोपेली देशहरूमा यस्तै क्रान्ति भएको थियो । यी सबै ठाउंको क्रान्तिले सामन्तवादलाई उन्मूलन गरेर किसानहरूलाई मुक्त पार्ने र साम्राज्यवादको सबै प्रकारको हस्तक्षेपलाई समाप्त पारेर राष्ट्रिय स्वाधीनता प्राप्त गर्ने काम गरेको थियो । राष्ट्रिय पुजी र उद्योग व्यवसायको विकासको बाटो खोलेको थियो। राज्यसत्ताको एउटा तेश्रो रूप आम जनताको जनवादी संयुक्त राज्यसत्ताको स्थापना गरेको थियो । सामन्तवादलाई उन्मूलन गरेर पनि यो पुजीपति वर्गको अधिनायकत्व भएको एकलौटी राज्य थिएन । पुरानो जनवादी क्रान्तिले पुजीपति वर्गको अधिनायकत्व भएको राज्यको स्थापना गरेको थियो । तर यसले सामन्तवाद साम्राज्यवाद विरोधी आम जनताको संयुक्त राज्यको स्थापना ग¥यो । सामन्तवाद-साम्राज्यवादको उन्मूलन गर्ने, अर्धसामन्ती र अर्धउपनिवेशी उत्पादन सम्वन्ध समाप्त पारेर जनवादी र राष्ट्रिय सम्वन्ध कायम गर्ने तथा आम जनताको संयुक्त राज्यसत्ता स्थापना गर्ने हुनालेयसै अर्थमा हाम्रो क्रान्ति पनि नर्या जनवादी क्रान्ति नै हो र हाम्रो कार्यक्रम पनि नया जनवादी नै हो । अरू मुलुकमा कतिपय आ॰ना विशेषताहरूको सन्दर्भलाई लिएर त्यसलाई कहिं नया जनवाद, कहिं जनताको जनवाद र कहिं राष्ट्रिय जनवाद जस्तो नाम दिइयो । सारतŒवमा त्यो सबै नया युगको सन्दर्भबाट जनताको जनवाद नै थियो । हामीले आ॰नो देशमा विद्यमान राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्थिति एवम् आजसम्मका अनुभवहरूलाई विश्लेषण गर्दै तिनै आधारभूत तŒवहरूको साथमा कतिपय भिन्न कुराहरू पनि समावेश गरेका छौ, हामीले थपेका विषयहरूलाई प्रतिनिधित्व गर्ने मूल अभिव्यक्तिको हिसावले वहुदलीयतालाई उल्लेख गरेका छौ । यस हिसावले हामीले आ॰नो सन्दर्भमा उक्त क्रान्तिको क्रार्यक्रमलाई जनताको वहुदलीय जनवाद भनेर उल्लेख गरेका छौ । वास्तवमा यो पनि हामीले आ॰नो सन्दर्भमा प्रयोग गरेको जनताको जनवाद नै हो। उपरोक्त अन्य देशहरूमा वहुदलीय प्रतिस्पर्धा रहेन । हामी भने त्यसभन्दा भिन्न सुस्पष्ट रूपमा वहुदलीय प्रतिस्पधा सामेल गर्न चाहन्छौ । यस अर्थमा हाम्रो क्रार्यक्रम र विचारको यो एउटा विशेष कुरा हो । यसलाई कार्यक्रममा पनि विशेष ढङ्गले उल्लेख गर्नु आवश्यक छ । त्यसैकारण कार्यक्रमको शीर्षकमा हामीले सारतŒव र आ॰ना थप विशेष कुराहरू समेत समावेश गरेर जनताको वहुदलीय जनवाद भनेको हो । सामन्यतया जुनसुकै विशेषणको साथ जनवादको, उल्लेख गरिए पनि हाम्रो कार्यक्रमको स्वरूप र सार दुवैलाई सटीक ढङ्गले उल्लेख गर्दा हाम्रो क्रान्तिको कार्यक्रमको नाम जनताको वहुदलीय जनवाद हुनुपर्छ। परिवर्तित राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्थितिमा हामीले आ॰ना विचारहरूलाई यसरी नै कार्यक्रममा प्रस्तुत गरेका छौ ।

५. वर्तमान क्रान्तिका शत्रु र मित्रहरू

शत्रुशक्ति

५.१ वर्तमान नेपाली जनवादी क्रान्तिका आधारभूत शत्रु सामान्तवर्ग र दलाल नोकरशाही पुजीपति वर्ग, विदेशी एकाधिकार पुजीवाद र अन्तर्राष्ट्रिय साम्राज्यवाद हुन्। यिनीहरूकै शोषण उत्पीडनले गर्दा आज देश अर्धसामन्ती र

अर्धउपनिवेशी वनेको छ । यस्ता आधारभूत शत्रुहरूको शोषण र सत्ता उन्मूलन नगरी नेपालको जनवादी क्रान्ति पुरा हु नसक्तैन ।

५.२ भारतेली शासक वर्गले नेपालका शासकहरूको सहायताबाट नेपालको अर्थतन्त्रमाथि भारतीय एकाधिकार पुजीवादको नियन्त्रण बढाएको छ । प्राकृतिक श्रोतसम्पदा खासगरी जलश्रोतमाथि एकलौटी कायम गर्ने प्रयास गरेको छ। शान्ति, मैत्री र सुरक्षाको नाममा भएका सन्धिहरूले नेपालको सार्वभौमिकतालाई सीमित पारेका छन् । अनेक ठाउंमा सीमाना र नेपालको प्रादेशिक अखण्डतामाथि पनि आंच आएको छ । नेपालका स्वतन्त्र आर्थिक राजनीतिक कृयाकलापहरू र नागरिक अधिकारहरूमाथि पनि हस्तक्षेप बढिरहेको छ, । यद्यपि यो सबै नेपालका शासकहरूले आ॰नो राष्ट्रिय हितलाई त्यागेर भारतेली शासकहरू सामू सुम्पिएका छन् । यस्ता असमान सन्धि संझौताहरू निरस्त गरी पञ्चशीलको आधारमा व्यापार, वाणिज्य, पारवहन तथा पारस्परिक सहयोग, जलश्रोत र सीमा सम्वन्धी संन्धी गर्नु र नया आधारमा सम्वन्ध विकास गर्नु पनि जनवादी क्रान्तिको आधारभूत दायित्व हो ।

५.३ यूरोपमा समाजवादको विघटन र सोभियत संघ र पूर्वी यूरोपका कतिपय देशहरूको विखण्डन पछि विश्वमा अमेरिकी साम्राज्यवादको हस्तक्षेप अनियन्त्रित रूपमा बढिरहेको छ । सैनिक, सामरिक, राजनीतिक तथा अन्तर्राष्ट्रिय वित्तिय संस्थाहरू मार्फत समेत आर्थिक रूपमा पनि हस्तक्षेप र दवाव बढिरहेको छ । नेपालको शासन प्रशासनमा पहिलेदेखि रहेको यसको हस्तक्षेप अझ वढ्दै गएको छ । एशियाको समाजवादमाथि हमला गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय साम्राज्यवादको विश्व रणनीति अन्तर्गत नेपाललाई विवाद र तनावमा धकेल्ने काम गरिरहेको छ । नेपालको आन्तरिक राजनीतिमा अन्तर्राष्ट्रिय साम्राज्यवादको वढ्दो हस्तक्षेप समाप्त नगरी र समाजवादको विरुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय साम्राज्यवादले नेपालमा सिगौरी खेल्ने र तनाव बढाउने कृयाकलाप अन्त्य नगरी पनि नेपालको जनवादी क्रान्ति स॰ल हु नसक्तैन ।

५.४ तर पनि अहिले देशमा आन्तरिक अन्तरविरोध नै प्रमुख छ । सामन्तवादी दलाल नोकरशाही पुजीपति वर्गसग जनताको राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक क्षेत्रको अन्तरविरोध नै अहिले समाजको प्रधान वर्गीय अन्तरविरोध हो । सामन्तवर्ग र दलाल नोकरशाही पुजीपति वर्गको स्वार्थ रक्षा गर्ने राजनीतिक शतिmहरूमध्ये दरवारको नेतृत्वमा रहेका सामन्ती निरङ्कुशतावादी तŒवहरू अहिले पर्दा पछाडि छन् र संभावित खतराको रूपमा रहेका छन् । तिनीहरूले ॅरि पुनरुत्थान गर्न नपाउन् भन्ने विषयमा गम्भीर सतर्कता अपनाउनु जरुरी छ । तर अहिले सत्तामा नेपाली कांगे्रसछ र यसले जनता, राष्ट्र र आन्दोलनद्वारा प्राप्त प्रजातान्त्रिक उपलव्धीहरूका विरुद्ध समेत काम गरेको छ । त्यसकारण अहिले राजनीतिक रूपमा कांगे्रसको सरकारका जनविरोधी, राष्ट्रिय हित विरोधी र प्रजातान्त्रिक अधिकार विरोधी नीति तथा कामहरूसग राजनीतिक अन्तरविरोध विशेष रूपमा तीव्र वनेर प्रकट भएको छ । यिनै जनता, राष्ट्र र प्रजातान्त्रिक अधिकार विरोधी नीति र कामहरू जनताको सङ्घर्षका प्रमुख निशाना वनेका छन् ।

५.५ सामन्तवाद, दलाल नोकरशाही पुजीवाद, वैदेशिक एकाधिकार पुजीवाद र साम्राज्यवादको पक्षपोषण गर्ने अरू राजनीतिक सामाजिक शक्तिहरू पनि नेपाली जनवादी क्रान्तिका शत्रुहरू नै हु न्। तिनीहरूलाई पनि परास्त नगरी हाम्रो क्रान्तिले अन्तीम विजय प्राप्त गर्न सक्दैन।

मित्रशक्ति

५.६ सर्वहारा श्रमजीवी वर्ग वर्तमान क्रान्तिको नेतृत्वदायी वर्ग हो। यस वर्गको माक्र्सवादी लेनिनवादी सिद्धान्तको मार्गदर्शनमा चल्ने राजनीतिक पार्टीले मात्र यो क्रान्तिमा वर्गीय राजनीतिक नेतृत्व दिन सक्छ। देशको जनवादी आन्दोलनमा यो नेतृत्वक्रमशः विकसित र स्थापित हुंदैगएको छ।

५.७ किसानहरू वर्तमान क्रान्तिका मुख्य र निर्णायक शक्ति हु न्। सामाजिक मुक्तिको यो क्रान्ति मूलतः कृषिक्रान्ति हो। त्यसकारण किसानहरूनै यसका मुख्य र निर्णायक शक्ति पनि हु न्।यसबाहेक निम्नपुजीपति वर्गका अन्य पेशा तहहरू क्रान्तिका भरोसा योग्य मित्र हुन्। त्यसमा पनि कमिशनतन्त्र र भ्रष्टाचार जस्तो एउटा शक्तिशाली विकृतिसग जुझनको निम्ति युवा, विद्यार्थी, वुद्घिद्धजीवीहरूको विशेष भूमिका रहन सक्छ।

५.८ राष्ट्रिय पुजीपति वर्ग, धनी किसान तथा समाजका देशभक्त प्रजातान्त्रिक तŒव एवम् तहहरू पनि अस्थीर चरित्र भएका तर वर्तमान क्रान्तिका मित्र नै हु न्।

५.९ विश्वको कम्युनिष्ट आन्दोलन, समाजवादी आन्दोलन, राष्ट्रिय तथा सामाजिक मुक्ति आन्दोलनहरू लोकप्रिय जनवादी आन्दोलनहरू, पर्यावरण, शान्ति र मानव अधिकार आन्दोलन हाम्रो क्रान्तिका मित्र हु न्।

५.१० समाजवादी देशहरू, खासगरी समाजवादी चीन र भारतको सर्वहारा श्रमजीवी वर्गका राजनीतिक पार्टीहरू न्याय र प्रजातन्त्रका शक्तिहरू तथा सम्पूर्ण भारतीय जनता हाम्रो क्रान्तिका अत्यन्त भरोसायोग्य मित्र हु न्। दक्षिण एसियाली देशको सर्वहारा वर्ग, जनता र जनवादी शक्तिहरू हाम्रा मित्र हु न्।हाम्रो क्रान्ति र निर्माणलाई सहयोग पु¥याउने विश्व जनमत एवम् न्याय र प्रजातन्त्रका पक्षपाती शक्तिहरू हाम्रो मित्र हु न्।

५.११ अहिले विगत इतिहासमा जस्तो सैद्धान्तिक एवम् राजनीतिक समानताको नाताले स्वतः मित्रता र स्वतः सहयोग हु ने स्थिति छैन। त्यसकारण स्वयं हामीले आ॰नो क्रान्ति र निर्माणका निम्ति अत्यधिक महŒव भएका क्षेत्रहरूमा आ॰ना घनिष्ठ सहयोगी एवम् मित्र वनाउनको निम्ती प्रयत्न केन्द्रीत गर्नुपर्छ। क्रान्तिका शत्रु र मित्रहरूको खासगरी मित्रहरूको यो विश्लेषण सैद्धान्तिक हो। व्यावहारिक रूप दिनको निम्ति पार्टीले पहल लिएर प्रत्यक्ष र द्विपक्षीय सम्वन्ध विकसित गर्न सक्नुपर्छ।

६. क्रान्तिको बाटो

६.१ क्रान्तिको बाटोको सवाल क्रान्तिकारी सङ्घर्षको विकास र विजयको निम्ति सङ्गठन र सङ्घर्षका कस्ता रूप र तरिकाहरूमा जोड दिनुपर्छ भन्ने सवाल हो । विश्वको क्रान्तिकारी सङ्घर्षका अनुभवहरूलाई ख्याल गर्दै, विगतका राष्ट्रिय आन्दोलनको अनुभवलाई ख्याल गर्दै र खासगरी आ०नै विगत आन्दोलनहरूका अनुभवलाई ध्यानमा राखेर पार्टीले बाटोको वारेमा पूर्वानुमान एवम् ठोस संकेत गर्नुपर्छ। क्रान्तिको बाटो वस्तुगत परिस्थितिको उपज हो। मनोगत रूपमा कुनै पनि ढांचा खडा गरेर आग्रह जाहेर गर्दैमा बाटोको समस्या हल हुंदैन। प्रत्येक उपलव्ध राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय स्थिति र वर्ग सङ्घर्षको अवस्थाको आधारमा आम जनतालाई क्रान्तिकारी लक्ष्य प्राप्तीको निम्ति कसरी बढी भन्दा बढी सङ्गठित गर्न र सङ्घर्षमा उतार्न सकिन्छ। त्यसरी नै अघि वढ्नु पर्छ। यसरी नै मात्र नेपाली क्रान्तिको विशिष्ट बाटो के हो भन्ने कुरा पनि अन्तिम रूपमा टुंगो गर्न सकिन्छ। रुसी वा चीनीया क्रान्तिको बाटो पनि यसरी नै तय भएको हो। यही नै माक्र्सवादी लेनिनवादी दृष्टिकोण र तरिका पनि हो। क्रान्ति सम्पन्न गर्नको निम्ति बाटोको हिसावले वर्ग समन्वय होइन, वर्ग संझौता होइन वर्गसङ्घर्ष नै मूल र आधारभूत कुरा हो। तर त्यसको कुन रूप अपनाउने भन्ने कुरा परिस्थितिमाथि भर पर्ने विषय हो।

६.२ माक्र्सवादले सङ्गठन र सङ्घर्षका कुनै एउटा मात्र रूपलाई क्रान्तिकारी सङ्घर्षको एकमात्र् र अन्तिम रूप मान्दैन। क्रान्तिकारीहरूले सङ्घर्षका सबैखाले रूप तरिकाहरूलाई कुशलतापूर्वक सञ्चालन गर्न सक्ने क्षमता विकास गर्न ध्यान दिनुपर्छ। वर्गीय अन्तरविरोध र सम्वन्धहरू कसरी विकास भैरहेका छन् भन्ने यथार्थ विश्लेषणको आधारमा पूर्व तयारी गर्दै विद्‌यमान सङ्घर्षमा दृढतापूर्वक लाग्नुपर्छ। लक्ष्य अनिवार्य र निर्णायक तŒव हो। बाटो त्यसलाई सकेसम्म छिटो र सुगम ढङ्गले प्राप्त गर्ने साधन हो। त्यसकारण लक्ष्य प्रमुख हो र साधन गौण। जुन साधनबाट लक्ष्यमा पुग्न सकिन्छ, त्यसलाई क्रान्तिकारी रूपले दृढतापूर्वक प्रयोग गर्नुपर्छ।

६.३ अहिले हामी शान्तिपूर्ण सङ्घर्षको स्थितिमा छौ। वर्गीय अन्तरविरोध र सङ्घर्षले आम रूपमा हिंसात्मक स्वरूप ग्रहण गरेको छैन। शान्तिपूर्ण सङ्घर्ष पनि संसदीय र असंसदीय दुवै हुन्छ। संसदीय घेराभित्रको सङ्घर्ष संसदीय र सङ्गठित जनबलको आधारमा त्यस घेरा वाहिरको सङ्घर्ष असंसदीय हो। वहुदलीय व्यवस्थाको स्थापनापछि आम रूपमा संसदीय सङ्घर्ष प्रमुख रूपमा चलिरहेको छ। यसमा क्रान्तिकारीहरूले आ०नो वरिष्ठता स्थापित गर्न दृढतापूर्वक लाग्नुपर्छ, तर निर्णायक सङ्घर्ष संसदीय वा संसदको घेरा वाहिरको जनसङ्घर्ष हो। यो अहिले प्रमुख रूपमा चलिरहेको छैन। तर क्रान्तिकारी आन्दोलनलाई अघि बढाउनको निम्ति यसमा विशेष ध्यान दिनु जरुरी हुन्छ। यसलाई प्राथमिकता दिने कुरा कुनै मनोगत आग्रह र अलगथलग विषय होइन। चलिरहेको सङ्घर्षमा क्रान्तिकारी शक्तिले प्राप्त गर्ने विजय र वरिष्ठताले नै सङ्घर्षलाई निर्णायक दिशा र मोड दिन सक्छ। शान्तिपूर्ण सङ्घर्षभित्र पनि बल प्रयोगको आवश्यकता पर्छ। विगत पञ्चायत विरोधी आन्दोलन पनि शान्तिपूर्ण सङ्घर्ष थियो। तर त्यहां बल प्रयोगको आवश्यकता भयो र बल प्रयोग पनि भयो। अहिले हाम्रो वर्ग सङ्घर्ष शान्तिपूर्ण सङ्घर्षको घेराभित्र छ। तात्कालिक रूपमा संसदीय सङ्घर्ष प्रमुख रूपमा चलिरहेको छ। यसको तात्पर्य

सङ्घर्षका यिनै विद्यमान रूप र तरिकाबाट जनता परिचालित छन् । यसमा ध्यान दिने र दृढतापूर्वक लाग्ने काम नगरेर कुनै सैद्धान्तिक एवम् मनोगत आग्रहबाट हाम्रो सङ्घर्षले विकास गर्न सक्दैन ।

६.४ बर्तमान राजनीतिक सङ्घर्ष संसदीय घेराभित्र छ । कसैको मनोगत चाहनाले यो तत्काल बाहिर जान सक्दैन । बाहिरको सङ्घर्ष प्रमुख बन्नको निम्ति स्थानीय वर्ग सङ्घर्ष, वर्गीय तथा पेशागत राष्ट्रिय आन्दोलनहरू विकसित हुनुपर्छ। सामन्ती शोषण विरोधी किसान सङ्घर्ष, मजदूर आन्दोलन, युवा, विद्यार्थी, महिला, वुद्धिजीवी, व्यापारी र राष्ट्रिय उद्यमीहरूका सङ्घर्षलाई विकसित गर्नु पर्छ । तिनीहरूलाई राजनीतिक स्तरमा उठाउनु पर्छ र राष्ट्रिय तहबाट राजनीतिक आन्दोलनको रूप दिनु पर्छ । बर्तमान विश्वमा यस्ता व्यापक जनआन्दोलन र विस्ोटहरूबाट पनि ठूलठूला र महŒवपूर्ण परिवर्तन भएका छन् । विगत ०४६ सालको आन्दोलन पनि त्यस्तै आन्दोलनको एउटा रूप हो । यसलाई हामीले गम्भीरतापूर्वक लिनु पर्छ । अहिले यस क्षेत्रका आन्दोलनहरू पनि संसदीय घेरा भित्रका राजनीतिक आन्दोलनको रूपमा मात्र सीमित छन् । वर्गीय तथा पेशागत आन्दोलनहरू विकास गर्नको निम्ति जनवर्गीय एवम् पेशागत सङ्गठनहरू बलियो हुनुपर्छ, क्रियाशील हुनुपर्छ र व्यापक हुनुपर्छ। तर अहिले तिनीहरू कमजोर छन् । बहुदलीय व्यवस्था स्थापनापछि अहिलेसम्म पनि राजनीतिक आन्दोलन बढी आकर्षण र चर्चाको विषय रहेकोले जनसङ्गठनहरूको आ°नो वर्गीय वा पेशागत सकृयता अझ कम भएको छ । यो स्थितिलाई बदल्नु पर्छ । जनसङ्गठनहरूलाई व्यापक रूपमा क्रियाशील बनाउनु पर्छ । तब मात्र संसदीय घेरा बाहिरको सङ्घर्षले प्राथमिकता लिन र विकास गर्न सक्छ ।

६.५ वर्तमान स्थितिमा राजनीतिक आन्दोलनका मुख्य विषयहरू प्रजातान्त्रिक अधिकारहरूको संरक्षण र विकास, राष्ट्रिय हित र एकताको संरक्षण तथा विकास निर्माण र जनजीविकाका समस्याहरूहरू समाधान गर्ने दिशा जस्ता कुरा बनेका छन् । अहिले पनि यो राजनीतिक सङ्घर्षको मुख्य थलो केन्द्रदेखि स्थानीय तहसम्मका संसदीय निकायहरू र संसदीय घेरा भित्रका सङ्घर्षका रूपहरू नै रहिरहेका छन् । पार्टीले यसवेला प्रमुख रूपमा यही राजनीतिक सङ्घर्षलाई संयोजन गर्ने, नेतृत्व प्रदान गर्ने र सञ्चालन गर्ने काम गर्नु पर्छ । तदनुरूपका सङ्गठन र सङ्घर्षका योजनाहरू बनाएर सञ्चालन गर्नु पर्छ । वर्गीय तथा पेशागत आन्दोलनहरूलाई राजनीतिक रूपमा संयोजन गर्ने र राजनीतिक तहमा उठाउने भूमिका निर्वाह गर्नु पर्छ । यसरी मात्र क्रान्तिकारी आन्दोलनको आधार बलियो बनाउने र विकास गर्ने काम गर्न सकिन्छ ।

६.६ सङ्घर्ष स्वयं नै आक्रमण र प्रतिरक्षाको संयोजन हो । आक्रमण वा प्रतिरक्षा कुनै एक पक्षमा मात्र ध्यान दिएर यसको सञ्चालन गर्न सकिन्न । राजनीतिक रूपमा आक्रमण र राजनीतिक रूपमा प्रतिरक्षा एउटा व्यापक विषय हो र यसमा विभिन्न क्षेत्र, विषय र कोणहरूबाट निरन्तर गरिरहनु पर्छ । तर भौतिक रूपमा आक्रमण र भौतिक रूपमा प्रतिरक्षा पनि सङ्घर्षको अर्को एउटा महŒवपूर्ण क्षेत्र हो । यस विषयमा ध्यान दिदा सर्वप्रथम एउटा कुरामा स्पष्ट हुनु आवश्यक हुन्छ। शान्तिपूर्ण आन्दोलनभन्दा भौतिक आक्रमण र प्रतिरक्षाको आवश्यकता पर्दैन भनी ठान्ने र भौतिक आक्रमण र प्रतिरक्षाको कुरा गर्दा शान्तिपूर्ण आन्दोलन होइन भनी ठान्ने चिन्तनबाट मुक्त

हुनु पर्छ । संसदीय सङ्घर्ष होस् वा असंसदीय जुनसुकै सङ्घर्षमा पनि आक्रमण र प्रतिरक्षाको आवश्यकता हुन्छ। राजनीतिक रूपमा मात्र होइन अनिवार्य रूपमा भौतिक रूपमा समेत आक्रमण र प्रतिरक्षाको चिन्तन, संयोजन र तयारी हुनु पर्छ । धेरै अगाडि जानु पर्दैन, हामीले विगत पञ्चायत विरोधी आन्दोलन, विगत आम निर्वाचन र स्थानीय निर्वाचनमा समेत त्यो आवश्यकता भोगी सकेका छौ । अरू स्थानीय सङ्घर्ष र वर्गीय वा पेशागत आन्दोलनमा पनि त्यसको आवश्यकता भोगी सकेका छौ । तर पनि हामीले अनुभव सङ्गठित गर्न सकेका छैनौं । या त शान्तिपूर्ण सङ्घर्ष भन्ने बल प्रयोगको वारेमा ध्यानै नदिने या बलप्रयोगको पक्षमा चर्चा गर्ने र शान्तिपूर्ण सङ्घर्ष कै विरुद्ध धारणा बनाउने खालको एकपक्षीयता रहेको छ । यसलाई हटाउनु पर्छ र हरेक सङ्घर्षको निम्ति सबै हिसावले आक्रमण र प्रतिरक्षा वारे ठोस रूपमा काम गर्नु पर्छ ।

६.७ सङ्घर्ष दुई विपरीत पक्षहरू बीचको टक्कर हो, प्रतिस्पर्धा हो । आ॰नो प्रतिद्वन्दि पक्षभन्दा न त धेरै अघि बढेर हामी टक्कर लिन सक्छौ न धेरै पछि वसेर । टक्करको निम्ति, सङ्घर्षको निम्ति हाराहारीमा रहनु, जस्तालाई तस्तै गर्नु जरुरी हुन्छ नत्र सङ्घर्ष हुनै सक्दैन । सङ्घर्षको कुन रूप प्रमुख र निर्णायक हुन्छ, त्यो कुनै शास्त्रीय रचनाबाट वा विशिष्ट नेताको कल्पनाबाट तय हुने विषय होइन । त्यो त जनताको बीचबाट, वर्ग सङ्घर्षबाट, दुई विपरीत तŒव बीचको सङ्घर्षबाट तय हुने कुरा हो । शत्रुपक्षले कुन दाउपेच र तरिका प्रयोग गर्छ त्यस अनुरूप नै जवा॰ दिनु पर्छ । त्यही श्रृंखला भित्रबाट आक्रमण वा प्रतिरक्षा गर्नु पर्छ । सङ्घर्ष हिंसात्मक हुन्छ कि शान्तिपूर्ण त्यसको निर्णय एकपक्षबाट मात्र हुदैन। दुवै पक्षको त्यसमा सहभागिता हुन्छ। तर निर्णायक पहलकदमी सत्ता पक्षमा रहन्छ । जनताका शान्तिपूर्ण न्यायिक राजनीतिक सङ्घर्षहरूमाथि हिंसात्मक ढङ्गले दमन गर्ने सत्तापक्षसग हिंसात्मक सङ्घर्षको अर्को कुनै विकल्प हुनसक्दैन । यदि शान्तिपूर्ण राजनीतिक ढङ्गले नै मुकाविला गर्ने तरिका अपनायो भने शान्तिपूर्ण रूपमा पनि सङ्घर्ष विकसित हुनसक्छ । हिंसाको मुकाविला शान्तिले, षडयन्त्रको मुकाविला सोझोपनले र धाधलीको मुकाविला सज्जनताले हुदैन । जस्तालाई तस्तै जवा॰ सङ्गठित गर्नु पर्छ । शान्तिपूर्ण राजनीतिक वा वर्गीय एवम् पेशागत सङ्घर्षको विरुद्ध हुने षडयन्त्र र हिंसाको मुकाविला गर्न हामीले पनि आ॰नो त्यस्तै शक्ति सङ्गठित गर्नुपर्छ । क्रान्तिको बाटो तयार गर्ने प्रकृया यही हो । यस प्रकृयाबाट अलग वसेर न कुनै बाटो तयार हुन्छ, न कुनै सङ्घर्षले विकास गर्न सक्छ न त क्रान्ति स॰ल हुने कुनै आशा नै गर्न सकिन्छ ।

६.८ पार्टीले यसवेला अरू सबै कुराहरूमा आवश्यक ध्यान दिदै व्यापक जनताबीच पुग्नको निम्ति किसान आन्दोलन र लडाकू सङ्घर्ष विकास गर्नको निम्ति युवा आन्दोलनको विकास गर्न विशेष ध्यान दिनु पर्छ । त्यसरी मात्र हामी सत्तापक्षले हाम्रो क्रान्तिलाई हिड्न बाध्य पारेको बारेमा बढी अनुकूल ढङ्गले हिड्न सक्नेछौ ।

६.९ सङ्घर्ष माथिबाट थोपरेर हुदैन, प्रतिरक्षा सङ्घर्ष पनि माथिबाट थोपरेर हुदैन। त्यो वर्ग सङ्घर्षको मैदानबाट जन्म लिन्छ र पार्टीले त्यसलाई संयोजन, विकास र नेतृत्व गर्नुपर्छ । पार्टीको नीतिगत दिशा निर्देशनको आधारमा वर्ग सङ्घर्षको मोर्चामा ठोस रूपबाट त्यसलाई अघि बदाउनु पर्छ । तर अहिले विद्यमान वस्तुस्थितिको आधारमा वर्ग सङ्घर्षको प्रकृयाबाट होइन नेताहरूको मनोगत आग्रहद्वारा माथिबाट पैदा गर्ने व्यापक आशा, प्रयत्न र चिन्तन

भैरहेछ । यो उल्टो कुरा हो । नेताहरूको हतारोले क्रान्ति चाडै भैहाल्दैन न त उनीहरूको पछौटेपनले क्रान्ति रोकिन नै सक्छ । अहिले या त हामीले जनतालाई सङ्घर्षको वस्तुगत विकासको तहबाट जागृतगर्न सकेका छैनौं या सङ्घर्षको स्थितिलाई ठीक ढङ्गले नबुझेर मनोगत आग्रह गरिरहेका छौ । कुनै पनि सङ्घर्षलाई जनताको बीचबाट पैदा गर्न र जनताकै सङ्गठित घनिष्ठ संलग्नतामा विकास गर्न ध्यान केन्द्रीत गर्नु पर्छ । पार्टी प्रचारक सगठक र नेतृत्वकर्ता हो । उसले आ०नो भूमिका दृढतापूर्वक निर्वाह गर्नुपर्छ।

७. संयुक्त मोर्चा

७.१ संयुक्त मोर्चा सामन्तवाद साम्राज्यवाद विरोधी जनताको जनवादी क्रान्तिलाई स°ल बनाउने एउटा महŒवपूर्ण एवम् निर्णायक हतियार हो । साझा शत्रुको विरुद्ध अन्य सबै वर्ग, तह, पेशा र परिवेश भएका जनतालाई राष्ट्रिय रूपमा एकतावद्ध पारेर सङ्घर्ष गर्नु संयुक्त मोर्चाको उद्देश्य हो । वेग्लावेग्लै समस्या र स्वार्थ भएका वर्ग, पेशा र तहका जनतालाई साझा उद्देश्यको निम्ति संयुक्त बनाएर काम गर्नु क्रान्ति सम्पन्न गर्ने एउटा महŒवपूर्ण कला पनि हो । अहिले सामन्त वर्ग, दलाल नोकर शाही पुजीपति वर्ग, वैदेशिक एकाधिकार पुजीवाद र साम्राज्यवाद अरू सबै वर्ग तहका जनता र राष्ट्रको साझा शत्रुको रूपमा रहेका छन् । तिनीहरूलाई अन्त्य गरेर जनताको जनवाद कायम गर्नु सबैको साझा उद्देश्य हो । त्यसकारण सामन्तवाद-साम्राज्यवाद विरोधी जनताको बहुदलीय जनवादी कार्यक्रम साझा कार्यक्रम हो, संयुक्त मोर्चाको कार्यक्रम हो । वर्तमान राजनीतिक स्थितिमा दरवारद्वारा नेतृत्व गरिएको सामन्ती निरङ्कुशतावादी पुनरुत्थानवादको खतरा, आम जनता, जनवादी शक्ति र प्रजातान्त्रिक अधिकारको निम्ति साझा खतरा हो तथा वर्तमान सत्तापक्षका जनता, राष्ट्र र प्रजातान्त्रिक अधिकार विरोधी नीति तथा कामहरू आम जनताको तात्कालिक सङ्घर्षका साझा राजनीतिक निशानाहरू हुन् । त्यसकारण यस्ता साझा शत्रुका विरुद्ध, साझा उद्देश्यका निम्ति आम जनता, जनवादी शक्तिहरू तथा देशभक्त र प्रजातान्त्रिक तŒवहरूलाई एकताबद्ध बनाउनु हाम्रो संयुक्त मोर्चाको ठोस उद्देश्य र कार्यक्षेत्र हुनुपर्छ। यसलाई हामी वर्गीय र राजनीतिक दुई ढङ्गले अघि बढाई रहेका छौ र बढाउन चाहन्छौ ।

७.२ सामन्तवाद र साम्राज्यवादको शोषण-उत्पीडन र राज्यसत्ताको अन्त्य नगरी नेपालका अरू कुनै पनि वर्गका जनताका आधारभूत समस्याहरू हल हुन सक्दैनन् । त्यसकारण हामीहरू सामन्तवाद-साम्राज्यवाद विरोधी जनताको जनवादी कार्यक्रमको आधारमा वर्गीय संयुक्त मोर्चा निर्माण गर्नचाहन्छौ । यो वर्गीय संयुक्त मोर्चा कम्युनिष्ट पार्टीको प्रत्यक्ष वा परोक्ष वैचारिक-राजनीतिक नेतृत्वमा बन्ने मोर्चा हो । अहिले हामी यो काम मजदूर, किसान, महिला, युवा, विद्यार्थी, वुद्धिजीवी तथा सांस्कृतिक कर्मीहरूका वर्ग, पेशा वा समुदायका जनसङ्गठनहरू निर्माण गरेर अघि बढाउने प्रयत्न गर्दैछौ । व्यापारी, उद्योगपति र अन्य क्षेत्रका सङ्गठनहरू पनि निर्माण गर्ने र सबै वर्ग, पेशा, तह र समुदायका जनताका जनसङ्गठनहरू निर्माण गरी आम जनतालाई सम्वन्धित क्षेत्रको सङ्गठनको माध्यमबाट जनताको जनवादी क्रान्तिमा परिचालित गर्ने प्रयत्न गर्दैछौ । कुनै तात्कालिक साझा सङ्घर्ष वा

अभियानको निम्ति पार्टीको प्रत्यक्ष पहलकदमी र नेतृत्वमा सञ्चालन गर्ने वा विभिन्न सङ्गठनहरूबाट प्रतिनिधित्व लिएर पार्टीको संलग्नतामा संयोजनकारी समिति बनाएर सञ्चालन गर्ने काम गर्दै आएका छौ । पार्टीको वैचारिक राजनीतिक नेतृत्वमा वर्गीय संयुक्त मोर्चा निर्माण र सञ्चालन गर्ने हाम्रो नीति र प्रकृया यही हो । प्रत्येक जनवर्गीय सङ्गठनहरूलाई आ०नो सम्वन्धित क्षेत्रमा व्यापक र बलियो बनाएर आ०ना विशिष्ठ अभियान र आन्दोलनहरूको साथसाथै एकीकृत वैचारिक राजनीतिक आन्दोलनको निम्ति संयुक्त रूपमा अघि बढ्नु पर्छ । आवश्यकता हेरी यस्ता जनसङ्गठनहरूलाई संयोजन गर्ने कुनै अतिरिक्त स्थायी संयन्त्र पनि बनाउन सकिन्छ । तर अहिले नै त्यसको आवश्यकता छैन र बनाउनु पनि हुदैन। अहिले प्रत्येक सङ्गठनलाई बलियो बनाउन दृढताका साथ लाग्दै परोक्ष रूपमा संयोजन गर्ने वा विशेष अभियानको निम्ति सामयिक रूपमा मात्र संयोजनकारी संयन्त्र बनाउनु पर्छ ।

७.३ सामन्ती निरङ्कुशतावादी पुनरुत्थानको खतरा विरोधी सतर्कता र वर्तमान सत्तापक्षका जनविरोधी, राष्ट्रिय हित विरोधी तथा प्रजातान्त्रिक अधिकार विरोधी नीति र कामहरूको विरुद्ध साझा राजनीतिक सङ्घर्षको निम्ति राजनीतिक मोर्चा निर्माण गर्नु पर्छ । तात्कालिक ठोस राजनीतिक उद्देश्यहरू अघि सारेर तिनीहरूको आधारमा मात्र यस्तो मोर्चा निर्माण हुनसक्छ । यस्तो मोर्चाका भरोसा योग्य राजनीतिक सहभागीहरू अहिले वामपन्थी समूहहरू मात्र हुन्। तर अहिले वामपन्थी समूहहरूको बीचमा पनि त्यस्तो कुनै स्थायी राजनीतिक मोर्चा बन्न सकेको छैन । समस्या विशेषलाई लिएर वेलावखत अस्थायी रूपमा मात्र हुदैआएको छ । विभिन्न तात्कालिक विषयमा सङ्घर्ष सञ्चालन गर्ने कार्यनीतिक दृष्टिकोणमा रहेको गम्भीर मतभेदहरूले पनि यसमा भूमिका खेलेका छन् । हाम्रो पार्टीले आधारभूत विषयहरूको साथसाथै प्रत्येक तात्कालिक महŒवपूर्ण सवालहरूमा पनि आ०नो सुस्पस्ट दृष्टिकोण अघिसार्नु पर्छ । त्यसमा सहमत हुने समूहहरूसग संयुक्त रूपले अघि वढ्न आहवान र प्रयत्न पनि गर्नु पर्छ । नीति, दृष्टिकोण र कार्य तरिकामा सहमत भएका सम्भव सवालहरूमा संयुक्त रूपले काम गर्दै अन्य सवालहरूमा स्वतन्त्र रूपमा अघि बढ्नु पर्छ । आ०नो शक्तिलाई स्वतन्त्र रूपमा बलियो बनाएर मात्र अरूलाई पनि तान्न र संयुक्त बनाउन सकिन्छ । साझा राजनीतिक सवालमा सम्भव शक्तिहरूलाई उचित ढङ्गले एकता बद्ध बनाउन प्रयत्न नगर्ने अलगाववादी दृष्टिकोण, अरूसग एकतावद्ध नभै अघि बढ्न सकिन्न भन्ने परावलम्वी दृष्टिकोण र आ०नो स्वतन्त्र शक्तिलाई बलियो बनाउन प्रयत्न नगर्ने दृष्टिकोण गलत दृष्टिकोणहरू हुन्। हामीले साझा राजनीतिक सवालमा उपयुक्त राजनीतिक मोर्चा बनाएर अघि बढ्ने दृष्टिकोण लिनु पर्छ । यस्तो मोर्चामा देशभक्त प्रजातान्त्रिक तŒवहरूलाई पनि सामेल गर्ने दृष्टिकोण लिनु पर्छ । स्थिति र आवश्यकता अनुसार हाम्रो पार्टीले यसको निम्ति पहलकदमी लिनु पर्छ र प्रयत्न गर्नु पर्छ ।

७.४ देशको प्रमुख प्रतिपक्षी राजनीतिक शक्तिको हैसियतले हाम्रो पार्टीले सत्तापक्षबाट भएका विभिन्न ज्यादतीहरूको विरुद्ध राष्ट्रिय हितको सवालमा, प्रजातान्त्रिक अधिकारहरूको संरक्षणको सवालमा र जनजीवीकाका समस्याहरू समाधान गर्ने सवालमा अस्थायी, आंशिक र क्षणिक रूपमा सहयोग पु¥याउन सक्ने शक्तिहरूलाई पनि

सम्वन्धित सवालमा कार्यगत रूपमा एकताबद्ध बनाउने वा सम्वन्धित सवालको हितको निम्ति उपयोग गर्ने र सत्तापक्षलाई सकेसम्म बढी एक्लो र कमजोर बनाउने दृष्टिकोण लिनु पर्छ । प्रत्येक सवालमा प्रत्येकका विचार विश्लेषणहरू र व्यवहारलाई ध्यान दिएर सम्वन्धित सवालमा सकेसम्म बढी सकारात्मक शक्तिहरूलाई गोलवन्द गर्ने भुमिका खेल्नु पर्छ ।

८. वामपन्थी एकता र पार्टी एकीकरण

८.१ हाम्रो देशमा वामपन्थी र दक्षिणपन्थीको सीमा रेखा माक्र्सवादी लेनिनवादी सिद्धान्त बनेको छ । वामपन्थीहरू माक्र्सवाद-लेनिनवादको मार्गदर्शन स्वीकार गर्छन् । दक्षिणपन्थीहरू त्यसको विरोध गर्छन् । दक्षिणपन्थीहरू सामन्तवाद-साम्राज्यवादको पक्षपोषण र सेवा गर्छन् । वामपन्थीहरू त्यसको विरुद्ध आम जनता, राष्ट्र र आमूल परिवर्तनको पक्षपोषण तथा सेवा गर्छन। दक्षिणपन्थीहरू र कम्युनिष्टको बीचमा क्रान्तिकारी जनवादी कार्यक्रम लिएको अरू कुनै वामपन्थी शक्ति छैन । त्यसकारण वामपन्थी एकता भनेको हाम्रो सन्दर्भमा कम्युनिष्टहरू बीचको एकता हो । विगत वाम एकता र मोर्चा पनि कम्युनिष्ट समूहहरू बीच कै एकता तथा मोर्चा थियो ।

८.२ पञ्चायत विरोधी सङ्घर्षको वेला वाममोर्चा वन्दा विश्व कम्युनिष्ट आन्दोलनको तस्वीर जस्तो थियो आज धैरै भिन्न भएको छ र देशको कम्युनिष्ट आन्दोलनमा पनि निकै परिवर्तन आइसकेको छ । अहिले देशको कम्युनिष्ट आन्दोलनमा प्रष्ट रूपमा जडसूत्रवादी, सही माक्र्सवादी-लेनिनवादी र विसर्जनवादी तीनवटा प्रवृत्ति र धाराहरू देखापरेका छन् । सैद्धान्तिक राजनीतिक रूपमा दूरी अझै बढेको छ । आज माक्र्सवादी-लेनिनवादी सिद्धान्तलाई बुझ्ने, व्याख्या गर्ने र लागु गर्ने सवालमा, विश्व कम्युनिष्ट आन्दोलनको स्थितिको मूल्याङ्कन गर्ने सवालमा, समाजवाद र समाजवादी आन्दोलनको व्याख्या गर्ने सवालमा, देशभित्र क्रान्तिकारी सङ्घर्षलाई अघि बढाउने नीति र दृष्टिकोणको सवालमा, देश र दुनियाको कम्युनिष्ट आन्दोलनबाट शिक्षा लिने सवालमा, देशभित्रको राजनीतिक स्थिति र शक्तिहरूको विश्लेषण गर्ने सवालमा, विदेशी मुलुकहरूसगको सम्वन्ध सञ्चालन गर्ने सवालमा जस्ता अनेक आधारभूत महŒवका विषयमा विचार विविधता र विपरीत सोचाईहरू समेत छन् । तर पनि सबैले कम्युनिष्ट पार्टी, माक्र्सवाद-लेनिनवाद र समाजवाद भनिरहेको हुनाले शाव्दिक समानता छ र त्यसले जनतामा भ्रम पनि पारी रहेको छ । त्यसकारण आज वामपन्थी एकता भनेको ठोस रूपमा राजनीतिक मोर्चा तहको एकता हो । जनवादी आन्दोलनको विकासको निम्ति यो एकताको पनि महŒवपूर्ण भूमिका रहने कुरा प्रष्ट छ । तर त्यो भन्दा बढी विषयहरूमा एकता व्यापक सैद्धान्तिक वैचारिक सङ्घर्षको क्रममा मात्र सम्भव हुन सक्छ । त्यसकारण सम्भव सवालमा राजनीतिक मोर्चा बनाउदै सैद्धान्तिक वैचारिक सङ्घर्षलाई गहिराई र दृढता साथ सञ्चालन गर्नु पर्छ । गम्भीर विचार भिन्नतालाई नदेखे जस्तो गरी मनमा एकताको भ्रम पाल्ने र जनतामा ैलाउने काम गर्नु हुदैन।

८.३ सैद्धान्तिक, राजनीतिक र विचारधारात्मक सङ्घर्षको क्रममा समान मतमा रहेका समूह वा व्यक्तिहरूलाई सम्मानपूर्ण ढङ्गले पार्टीमा एकताबद्ध बनाउनु पर्छ, पार्टीको एकीकरणलाई अझ व्यापक र सुदृढ बनाउनु पर्छ । देशको कम्युनिष्ट आन्दोलनमा विघटन र पुनर्गठनको दौर अझै समाप्त भएको छैन । यस दौरमा समान मतावलम्वीहरू एक ठाउमा सङ्गठित हुने प्रकृया अझै तेज हुनेछ र यो नराम्रो कुरा होइन । हाम्रो पार्टीले सैद्धान्तिक वैचारिक सङ्घर्षमा गम्भीरता र उत्साहका साथ भाग लिनु पर्छ । आ०ना विचार विश्लेषणहरूलाई दृढताका साथ अघि सार्नु पर्छ। स्वतन्त्रतापूर्वक पार्टीलाई बलियो बनाउन साहसका साथ कदम चाल्नुपर्छ । समान मतावलम्वीहरूलाई पार्टीमा एकताबद्ध गरेर पार्टी एकीकरणको प्रकृयालाई अघि बढाउनु पर्छ ।

९. रणनीति-कार्यनीति

९.१ पार्टीको राजनीतिक रणनीति जनताको जनवादी राज्यसत्ता स्थापना गर्ने सामग्रीक योजना हो । क्रान्तिका लक्ष्यहरू निर्धारण गर्नु, शत्रुको किटान गर्नु, मित्रहरू निश्चित गर्नु, सङ्घर्ष र सङ्गठनका रूपहरू निश्चित गर्नु तथा क्रान्तिमा नेतृत्व, निर्णयक भूमिका, सहयोग र विरोध जस्ता भूमिकाहरू वर्गीय दृष्टिकोणले तय गर्नु जस्ता कुराहरू रणनीतिक महŒव राख्ने मुख्य कामहरू हुन् । पार्टी कार्यक्रमका पूर्वलिखित भागहरूमा सम्वन्धित क्षेत्रको हाम्रो रणनीति र तत्सम्वन्धि दृष्टिकोण प्रष्ट भएको छ ।

९.२ पार्टीको रणनीति क्रान्तिकारी लक्ष्य प्राप्त नभएसम्म बदलिदैन । यसको तात्पर्य आधारभूत वस्तुगत स्थिति अनुरूप रणनीति निर्धारित हुन्छ । सर्वहारा श्रमजीवी वर्गको नेतृत्व, किसानहरूको निर्णायक भूमिका, निम्न पुजीपति वर्गका अन्यतहहरूको भरोशायोग्य भूमिका र मध्यम पुजीपति वर्गको सहयोगी भूमिकाहरू र सामन्तवाद, दलाल नोकरशाही पुजीपति वर्ग, वैदेशिक एकाधिकार पुजीवाद र साम्राज्यवादसग आधारभूत शत्रुता जस्ता कुराहरू वस्तुगत विश्लेषणको आधारमा निर्धारित भएका वर्गीय दृष्टिकोण भूमिका र नीतिका कुराहरू हुन् । यिनीहरू जनवादी क्रान्तिको कालभरी अपरिवर्तित रहन्छन् । राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय स्थिति, जनताको चेतना र वर्ग सङ्घर्षको अवस्था अनुसार सङ्गठन र सङ्घर्षका रूपहरू बदलिन्छन् तर क्रान्तिलाई निर्णायक विजयसम्म पु¥याउनको निम्ति जनताको सङ्गठित लडाकू बल प्रयोगको भूमिका पनि अनिवार्य हुन्छ । यसमा पनि परिवर्तनको कुनै सम्भावना छैन । तर बलप्रयोग गर्ने सङ्गठन र सङ्घर्षको कस्तो स्वरूप हुन्छ त्यो वर्ग सङ्घर्षको भावी विकासमाथि भर पर्ने कुरा हो । अहिले हामी आम रूपमा शान्तिपूर्ण सङ्घर्ष भित्र प्रतिरक्षात्मक बल प्रयोगलाई हाराहारीमा सङ्गठित गर्दै अघि बढ्नु पर्ने स्थितिमा छौ ।

९.३ हरेक ठोस स्थितिमा प्रधान शत्रुको विरुद्ध प्रहार र सङ्घर्ष केन्द्रीत गर्दै शत्रुतापूर्ण अन्तरविरोधहरू समाधान गर्ने सङ्घर्षको विकास गरिन्छ । प्रधान शत्रुले नै प्रमुख रूपमा शत्रुतापूर्ण अन्तरविरोधहरूको राजनीतिक प्रतिनिधित्व गरिरहेको हुन्छ । सङ्घर्षको विकास क्रममा प्रधान शत्रु ेरिन सक्छ । प्रधान शत्रुमा हेर ेर भएपछि त्यसले शत्रु र मित्रहरू बीचको राजनीतिक शक्ति विन्यासको रणनीतिक योजनामा पनि आवश्यक पुनर्संयोजन गर्नु

जरुरी हुन्छ। पार्टीको राजनीतिक कार्यदिशामा हेरफेर र पुनसंयोजन गर्नु आवश्यक हुन्छ। विद्यमान प्रधान शत्रुका विरुद्ध, सङ्घर्षको विद्यमान प्रमुख रूपमा केन्द्रीत भएरनै वर्ग सङ्घर्षको विकास गर्नु पर्छ । प्रधान शत्रु नबदलिदै सङ्घर्षको प्रमुख रूप फेरिन सक्छ र प्रधान शत्रु फेरिए पनि सङ्घर्षको प्रमुख रूप नफेरिन पनि सक्छ । त्यसकारण यस्ता महŒवपूर्ण विषयहरूमा पार्टीले ठोस परिस्थितिको विश्लेषण गरेर शक्ति विन्यासको ठोस रणनीतिक योजना तयार गर्नु पर्छ ।

९.४ अहिले पनि राज्यसत्ता वर्गीय रूपमा सामन्तवर्ग र दलालनोकर शाही पुजीपति वर्गको हातमा छ । तर राजनीतिक शक्तिको हिसावले सामन्ती निरङ्कुशताका परम्परावादी शक्ति र नेपाली कांग्रेसको बीचमा संव्रmमणकालीन द्वन्द छदैछ । राजनीतिक हिसावले र शक्तिको हिसावले एक प्रकारको दोहोरो सत्ता छ । तर कांग्रेसको सरकार भएकोले सत्ता सञ्चालनमा त्यसको भूमिका प्रमुख छ । त्यसकारण अहिले भैरहेको राष्ट्रिय हित र एकताको हानी, सार्वभौमिकताको सीमितिकरण, प्रजातान्त्रिक अधिकारहरूको कटौती र जनजीविका एवम् जनजीवनको असुरक्षा जस्ता विषयमा कांग्रेसको सत्ता मुख्य दोषी छ । त्यसकारण प्रहारको निशाना पनि त्यही वनेको छ । यस्तो स्थितिमा परम्परावादी शक्तिको वारेमा कडा सतर्कता अपनाउदै कांग्रेसको सत्ताका जनता, राष्ट्र र प्रजातान्त्रिक अधिकार विरोधी नीति र कामको विरुद्ध सङ्घर्ष केन्द्रीत गर्नु पर्छ । रणनीतिक रूपमा राजनीतिक शक्ति विन्यास गर्नको निम्ति अहिले यो महŒवपूर्ण विषय हो ।

९.५ प्रतिक्रियावादी सत्तालाई अन्त्य गरी जनसत्ताको स्थापना गर्नु हाम्रो क्रान्तिकारी राजनीति र सङ्घर्षको हमेशा केन्द्रीय कार्य रहेको छ र रहनु पर्छ । तर त्यसको निम्ति कुन वेला कस्को विरुद्ध कसरी लड्नु पर्छ भन्ने कुरा विशिष्ट स्थितिले तय गर्ने कुरा हो भन्ने हामीलाई थाहा छ । शत्रुहरूको बीचमा भेद गरे जस्तै मित्रहरूसगको व्यवहारमा पनि कार्यनीतिक रूपमा ठोस स्थितिलाई ख्याल राखिनु पर्छ । तर सबै शत्रुलाई परास्त गर्न ध्यान दिए जस्तै मित्रहरूलाई उनीहरूको वर्गीय भूमिकामा दृढता साथ उभ्याउनको निम्ति पनि हाम्रो नीति र कामहरू समग्रतामा अविचलित हुनुपर्छ। हाम्रो कार्यनीतिलाई निर्देशित गर्ने सैद्धान्तिक दृष्टिकोण यही हो ।

९.६ हामी अहिले शान्तिपूर्ण सङ्घर्षको घेरा भित्रैबाट अघि बढ्ने अधिकतम कोशिस गरिरहेका छौ । यसको उच्चतम विकास शान्तिपूर्ण सङ्घर्ष र वैधानिक प्रतिष्पर्धाबाट सरकार बनाउने र त्यसबाट जनता, राष्ट्र र प्रजातन्त्रको हितमा प्रगतिशील ढङ्गले अधिकतम सुधार गर्नेसम्म मात्र हो र यो पनि जनसत्ताको स्थापना गर्ने आन्दोलनमा महŒवपूर्ण कुरा र उपलव्धि नै हो । त्यसपछि पनि बलपूर्वक फड्को हान्ने काम बाकी नै रहन्छ । सरकारमा गएर प्रगतिशील कार्यक्रम लागु गर्ने कार्यनीति अन्तर्गत शान्तिपूर्ण सङ्घर्ष कै वेला सङ्घर्षले अर्को मोड लिनु पर्ने परिस्थिति आयो भने कार्यनीतिको यो कोण स्थगित हुनेर नया ढङ्गले जानुपर्ने स्थिति पनि आउन सक्छ ।

९.७ पार्टीको कार्यनीतिले पार्टीका रणनीतिक निर्धारणहरूलाई विद्यमान स्थिति र अवस्थाको आधारमा व्यावहारिक रूप दिनुपर्छ । त्यसलाई स°ल बनाउनुको निम्ति पार्टीको विद्यमान स्थितिका सबै क्षेत्रका सम्पूर्ण काम काजलाई निर्देशित गर्नुपर्छ । क्रान्तिकारी राजनीतिक कार्यदिशाको नेतृत्वमा सुधार वा परिवर्तन साना वा ठूला, परोक्ष वा प्रत्यक्ष, संसदीय वा असंसदीय सबै कुराको सञ्चालन गर्नुपर्छ । त्यसकारण कार्यनीतिको चरित्र, सामयिक, अस्थायी र परिवर्तनशील हुन्छ। कार्यनीति सम्भावना होइन वास्तविकतामा आधारित हुनुपर्छ। त्यसले परिस्थिति र विषय विशेष अनुरूप प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा पार्टीको क्रान्तिकारी लक्ष्य र रणनीतिको सेवा गर्नुपर्छ । कुनै पनि हालतमा त्यसलाई हानी पु¥याउने हुनुहुदैन।

९.८ अहिले पार्टीले आ०नो कार्यनीति विगत आन्दोलनका प्रजातान्त्रिक उपलब्धीहरूको रक्षा र विकास, राष्ट्रियता, सार्वभौमिकता र राष्ट्रिय हितहरूको संरक्षण एवम् सम्वर्धन, जनजीविकाका समस्याहरूको समाधान र देशको विकास निर्माणको निम्ति प्रगतिशील राष्ट्रवादी जनदिशा दिने विषयहरूमा प्रत्यक्ष रूपमा आधारित बनाउनु पर्छ । सङ्गठनलाई सुदृढ, शक्तिशाली र विकसित बनाउने कुरामा केन्द्रीत गर्नु पर्छ । शान्तिपूर्ण सङ्घर्षको घेरा भित्रका आक्रमण र प्रतिरक्षाका सङ्घर्षहरूलाई व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गर्न ध्यान दिनु पर्छ र समग्रतामा क्रान्तिकारी शक्ति संचयको कुरामा केन्द्रीत गर्नु पर्छ । प्रत्येक विशिष्ट तात्कालिक स्थितिको आधारमा तात्कालिक कामका ठोस लक्ष्यहरू निर्धारित गरी हरेक वेलाको कामलाई ठोस र उद्देश्यमूलक बनाउनु पर्छ ।

– समाप्त –

राजतन्त्र नै जनता र राष्ट्रको मुख्य शत्रु हो

शाहवंशी राजतन्त्र नेपालका निम्ति वरदान हो भन्ने प्रचार २००७ सालपछि अत्यन्त धेरै भइरहेको छ । राजनीतिक साहित्यि, इतिहास, पाठ्यपुस्तक र पत्रपत्रिकाहरू–सर्वत्र त्यसको निम्ति होड चलेको छ । शिक्षा, संस्कृति र साहित्यमा सरकारी नियन्त्रण चर्को भएको हुनाले अरू अनेकौं विषयहरूमा जस्तै राजतन्त्रको बारेमा पनि तथ्यको आधारमा राजतन्त्र अध्ययन अनुसन्धान हुन सकेको छैन । राजतन्त्रको वृत्तिमा पालिएका नियन्त्रित विद्धानहरू ईशारा गरिए अनुसार लेख्छन् र तुलनात्मक रूपमा स्वतन्त्रतापूर्वक अघि बढ्न खोज्नेहरू पनि बिक्री भएर संशोधन रूपमा सरकारी संस्करण भएर एउटै धारमा गाँसिन पुगेका छन् । सरकारी योजना अन्तरगत निर्माण संचालन भएका अनेकौं शैक्षिक, सांस्कृतिक र साहित्यिक संस्थानहरूले करोडौं खर्च गरेर मुलुकको बौद्धिक, प्राज्ञिक क्षेत्रलाई

एक्कामा जोतिएको घोडा बनाएका छन् । प्रज्ञा प्रतिष्ठान यी सबै कुराहरूको निम्ति गुरू संगठन बनेको छ । राजतन्त्रका बारेमा कायम गरिएको यस्तो वर्षादी कुइरो पन्छाएर स्वतन्त्र, सही र तथ्यपूर्ण धारणा बनाउनु सजिलो कुरो होइन ।

राजतन्त्र सम्बन्धी धारणाहरू

नेपाली जनताको आध्यात्मिक चेतना वेद, पुराणहरूद्वारा निर्मित भएको छ । हिन्दू संस्कृतिको प्राचीन साहित्यले नेपाली जनताको जीवन र जनतालाई हेर्ने चेतना र दृष्टिकोणलाई नै नियन्त्रित गरेको छ । जनतालाई आधुनिक शिक्षाबाट सर्वथा बञ्चित राख्ने शासकहरूको निशंश प्रयत्न कायम रहेको हुनाले आधुनिक दूनियाँको बारेमा यथार्थ ज्ञान जनतालाई नहोस् भनेर मुलुकलाई पुराणकालीन चेतनाको एकान्त कोठामा कैद गरियो । वेद र पुराणमा वर्णित विश्व सम्बन्धी मिथ्या धारणाहरूको साम्राज्य जनताको चिन्तनमा अहिले पनि भत्किसकेको छैन । विश्वको राजनीतिक, आर्थिक विकास एउटा नयाँ चुलीमा पुगेपछि, विश्व नै एउटै इकाई बन्ने प्रक्रिया विकसित हुँदै गएपछि राणा कालको उत्तरार्धमा मात्र शैक्षिक, सामाजिक हिसाबले नेपाल बाहिरी मुलुकहरूको सम्पर्कमा पुग्न सक्यो । विदेश गएर पढ्ने र क्रमशः स्कूल कलेजहरूको स्थापना गर्ने कुरा बल्ल हुन थाल्यो । सामन्ती शासकहरूको नियन्त्रण क्षमताभन्दा बाहिर भएको हुनाले नै विस्तारै शासकहरूको नियन्त्रण क्षमताभन्दा बाहिर भएको हुनाले नै विस्तारै आधुनिक शिक्षाले प्रवेश पायो । २००७ सालपछि मात्र यसले तुलनात्मक रूपमा गति लिन सकेको छ । त्यसकारण मुलुकको राजनीति, अर्थतन्त्र, संस्कृति, साहित्य, इतिहास, दर्शन, कला र कानूनजस्ता विषयहरूमा स्वतन्त्र, आधुनिक र वैज्ञानिक दृष्टिकोणले केलाउने तथा विश्लेषण गर्ने काम भएको छैन । यस्तो स्थितिमा जनताहरूमा राजतन्त्रलाई हेर्ने दृष्टिकोण पनि पुरानै चिन्तन परम्परामा आधारित छ । 'शासन गर्ने दैवी अधिकार प्ाीत विष्णुको औतार, 'राजा नभएको देश सभ्य, अनुशासित र कानूनी राज हुन सक्दैन ' , 'राजाले स्वेच्छाले शासन गर्नु र प्रजाले त्यसलाई स्वीकार गर्नु नियतिले नै निर्देश गरेको नियम हो, उल्लंघन हुन सक्दैन ' भन्ने खालका भ्रमपूर्ण मिथ्या धारणाहरू जनतामा विद्यमान छन् । वर्तमान सरकारी साहित्यले 'मुलुकको एकीकरण गरिदिनु ' र 'त्यसको स्वतन्त्रता र क्षेत्रीय अखण्डताको रक्षा गरिदिनु शाहवंशी राजाहरूका नेपाली जनताहरूमाथि कृपापूर्ण देन हुन्'र ' 'उनीहरू नभएका भए यो मुलुक यस्तो एकीकृत र स्वतन्त्र हुनै सक्ने थिएन तथा अब पनि शाहवंशी राजा नरहे यो स्थिति कायम रहन सक्दैन ' भन्ने प्रचारको पहाड खडा गरेको हुनाले पनि राजा र राष्ट्रियतालाई अलग गर्नै नसकिने वस्तुका रूपमा जनतामा छाप परिरहेको छ । नेपाली कांगे्रसर अरू बुर्जुवा राजनीतिक संगठनहरूले पनि सुनियोजित तथा सुविचारित आफ्नो प्रतिक्रियावादी धारणाले गर्दा 'राजतन्ज्त्रको अस्तित्व देश र जनताको निम्ति बरदान हो ' र 'इतिहासमा राजतन्त्रले देशलाई अनेकौं विनाशकारी संकटबाट जोगाएको छ ' 'भविष्यमा पनि राजतन्त्रकै नेतृत्वमा मात्र मुलुकको प्रगति र स्थायित्व हुन सक्छ ' भन्ने प्रचार गरिरहेका छन् । तिनीहरू एकातिर वर्तमान विसंगतहरूको विरोध र आलोचना गर्दछन् र सुधारको आवश्यकताको प्रचार गर्दछन् । यस्तो कुराले राजनीतिक चेतना पलाएको जनमत पनि राजतन्त्रको बारेमा एक खालको भ्रम र

अन्यौलको शिकार छ । यसबाहेक माक्र्सवाद-लेनिनवादको मार्गदर्शन र कम्युनिष्ट पार्टीको नामपाटी टाँगेर संगठित भएका कतिपय समूहहरू पनि कपटपूर्ण अथवा कायरतापूर्ण ढंगले राजतन्त्रप्रति सकारात्मक दृष्टिकोणको प्रचार गर्दछन् र यस्तो क्रियाकलापले जनतालाई राजतन्त्र अजेय र आदरणीय छ भन्ने प्रचार गर्दछन् र यसको अघिल्तिर निहुरेर शिष्टाचार व्यक्त गर्दछन् । तिनीहरूको यस्तो क्रियाकलापले जनतालाई राजतन्त्र अजेय र आदरणीय छ भन्ने प्रभाव पारिरहेका छन् । अझ अरू कतिपय समूहहरू राजतन्त्रप्रति रीस र घृणाले भरिएर ठाडो खण्डन मात्र गरिरहेछन् । दुनियाँमा राजतन्त्रको इतिहास र परिणामबाट शिक्षा लिएर एकैचोटी निष्कर्ष मात्र बोल्ने तरिकाले पनि जनतालाई आतंकित पार्ने क्रान्तिकारीहरूप्रति जनतामा गलत धारणा पैदा गर्ने वा क्षणिक उत्तेजनामा ल्याउने भन्दा बढी काम गरेको छैन । राजतन्त्रको बारेमा यस्ता विविध खाले भ्रमहरू विद्यमान छन् । नेपाली जनताको चिन्तन परम्परामा आधारित भएर वर्तमान अवस्थालाई ठीक ढंगले बुझ्दै क्रान्तिकारी दृष्टिकोण अनुसार राजतन्त्रको बारेमा गम्भीर र व्यापकताका साथ खोजीनीति र प्रचार नगर्ने हो भने वर्तमान चक्रव्यूहलाई तोडेर अघि जाने आशा गर्न सकिन्न । अनि राजतन्त्रको बारेमा यस्ता भ्रमहरू र गर्नुपर्ने अपार वैचारिक कामहरू देखेर कतिपय समूहहरू भने मनमनमा सही धारणा राख्ने तर काममा भने विस्तारो मात्र अघि बढ्ने दृष्टिकोण लिन पुग्छन् । यस्ता सबै भ्रम, अन्यौल, उग्र र लुते विचारहरू क्रान्तिकारी शक्तिले नेपाली जनजीवनमा राजतन्त्रको अस्तित्व, प्रभावलाई, त्यसको राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक र ऐतिहासिक क्षेत्रमा रहेको प्रभाव र असरलाई ठीक ढंगले खण्डन र भण्डाफोर गर्न नसक्नुको कारणले अस्तित्ववान् छन् ।

शाहवंशी राजतन्त्रको बारेमा अध् इयनकसरी गर्ने ?

जुनसुकै विषयलाई पनि अध्ययन गर्दा विवरणात्मक तरिका मात्र प्रयोग गर्नु, वहुप्रचारित कुराहरूमा वग्नु तथा उपलब्ध तथ्यहरूलाई सरसर्ती दोहो¥याउनु मात्र मनग्गे हुँदैन । तथ्यहरूका आधारमा सम्बन्धित समग्र पक्षहरूका बारेमा गम्भीर विश्लेषण र चिन्तनमनन गर्नु आवश्यक हुन्छ । उद्देश्य निश्चित नगरी र सही तरिका प्रयोग नगरी भावसागरमा हामफालेर पनि केही प्राप्त हुँदैन । वर्तमान राजतन्त्रका बारेमा अध्ययन गर्दा पनि हामीले यस कुरालाई उत्तिकै ख्याल राख्नु जरूरी छ ।

वर्तमान राजवंशी राजतन्त्र भनेको एकीकृत सामन्ती राज्य निर्माण गर्न थाले यताको करीब २५० वर्षको अखण्ड राजतन्त्र हो । यत्रो लामो इतिहासको अध्ययन गर्दा विश्व परिस्थिति र राष्ट्रिय परिस्थितिमा भएका साना-ठूला अनगिन्ती हेरफेरहरूले अनिवार्य रूपमा जटिलता पैदा गरिदिन्छन् । हरेक बेलामा सामाजिक आर्थिक समस्याहरूका सामुन्नेमा त्यसबेलाका शक्तिहरूको भूमकिा र चरित्रलाई सापेक्ष रूपमा नै निरूपण गर्नुपर्छ । खासगरीकन शक्तिहरूको भूमिका निक्र्योल गर्दा विचार र कामको एकरूपता, सिद्धान्त र व्यवहारको मेल र समग्र सामन्जस्यता बारे ख्याल गर्नुपर्दछ । शाहवंशी राजतन्त्रको यो २५० वर्षको अवधि पनि स्वाभाविक रूपमा एकनाशको रहेको छैन । पृथ्वीनारायणशाहको पालादेखि गिर्वाणयुद्ध विक्रमको केही अवधि सम्मको राज्य विस्तार गर्ने महत्वाकांक्षा पे्ररित अवधि, त्यसपछि राजेन्द्र विक्रमको पालासम्मको भोगविलास, लम्पट प्रवृत्ति र आन्तरिक षड्यन्त्रको अवधि,

सुरेन्द्रको पालादेखिको निठल्लापन, भोगविलास र पछि क्रमशः राजकीय सर्वाधिकार, पुनः फिर्ता गर्ने प्रयत्नको अवधि, ००७ सालदेखि निरंकुश सत्ता स्थापना गर्न बाधा पार्ने परिस्थितिलाई समाप्त गर्न प्रयत्न गरेको अवधि र ०१७ साल यताको हु कुमी निरंकुशताको चालु अवधि जस्ता विशिष्टताहरू यसभित्र समावेश छन् । यिनीहरूलाई समग्रताबाट बिल्कुल अलगथलग गरेर प्रत्येकमा बेग्लाबेग्लै मान्यतामा पुगन पनि सकिन्न र सबैलाई एकै ठाउँ गाँस् ेरएउटै र उस्तै सरल मान्यता पनि बन्दैन । वस्तु, परिस्थिति र घटनामा भएका विविधतालाई पनि हेर्नु पर्दछ र तिनीहरूको आधारभूत चरित्र र विकासको दिशामा भएको एकरूपतालाई पनि देख्नुपर्दछ । यसरी मात्र हामीहरू शाहवंशी राजतन्त्रका बारेमा अपेक्षाकृत पूर्ण र सही निष्कर्षमा पुग्न सक्छौं । २५० वर्षको राजतन्त्रको सिंगो इतिहासलाई यो छोटो लेखमा विश्लेषण गर्नु सम्भव छैन, त्यसको निम्ति सिंगै ग्रन्थको आवश्यकता पर्दछ । यद्‌यपि वर्तमानलाई इतिहासको पृष्ठभूमि र परिवेशबाट पूर्णतः अलग्याउन सकिन्न, फेरि पनि यहाँ खाली वर्तमानलाई केन्द्रविन्दूमा राखेर विगतलाई आवश्यक रूपमा मात्र चर्चा गरिनेछ । किनभने वर्तमान नै हाम्रा क्रान्तिकारी क्रियाकलाप र कार्यपरिस्थितिको केन्द्र हो ।

त्रिभुवनको बारेमा प्रचारित मिथ्या प्रशस्तीहरू

राजा त्रिभुवनलाई राष्ट्रपिता प्रजातन्त्रको जन्मदाता महान् त्यागी, तपस्वी, आत्म बलिदानको भावना भएको महान् राजा, निःस्वार्थ भएर देश र जनताको निमित्त मरिमेट्ने भनेर प्रशंसाको चुलीमा चढाइएको छ । ‘राणाहरूको १०४ वर्षे निरंकुश शासनका विरूद्ध साहसिक ढंगले संघर्षको शुरूवात गर्ने र विजयसम्म नेतृत्व गर्ने नेता ’ जस्ता अनेकौं विभूषणहरू जानेसम्म पहिराइएका छन् । के वास्तविकता प्रचारको अनुकूल छ ? ती कुराहरू अलिकति पनि सत्यताको नजिक छन् ? तथ्यहरूका आधारमा यी कुराहरूलाई केलाउने पर्दछ । वर्तमानलाई विश्लेषण गर्न न्यूनतम रूपमा पनि त्रिभुवनका ती क्रियाकलापहरूको खासगरीकन राणाशासनको विरूद्ध संघर्ष र कथित प्रजातन्त्रको निर्माणको निम्ति त्रिभूवनको योगदान सम्बन्धमा विस्तृत चर्चा नगरी वर्तमानलाई राम्ररी बुझ्न सकिन्न । सरकारी साहित्यद्‌वारा भाट विद्वानहरूद्‌वारा अन्धाधुन्ध प्रचार गरिएका विशेषणहरूको धु रमावरणमाशाहबंशी राजतन्त्रको साँचो अनुहलाई लुकाएर पेश गरिएको छ ।

राणा शासनको विरोध गर्ने पहिलो राजा त्रिभूवन हो ?

राणाशासनको विरोध गर्ने पहिलो राजा त्रिभूवन हो भनेर इतिहास नै विरानो लाग्नेगरी गरिएको प्रशंसा अनायास र निरर्थक होइन । जनताको प्रजातान्त्रिक आन्दोलनको उदय भइसकेको हु नाले त्यसलाई आफ्नो घोडा बनाउन र जनतालाई गुमराह पार्नको निम्ति योजनाबद्ध ढंगले गरिएको षड्‌यन्त्र हो । हामी अलिकति विगतदेखि कुरा शुरू गरौं ।

सुगौली सन्धिपछि राज्यविस्तारको महत्वाकांक्षा सदाको लागि समाप्त भयो । यसपछि शाह राजाहरू विजित राज्यहरूको लुटद्‌वारा जम्मा गरिएको ऐश्वर्यभोगमा तल्लिन भएन । भोग विलास, लम्पट प्रवृत्ति र सत्ता

षड्यन्त्रमा शाहवंश डुब्दै गयो । यसको परिणाम स्वरूप राजेन्द्र विक्रमकै पालामा ठूलाठूला हत्याकाण्डहरू र रक्तपात भयो । राजाकै षड्यन्त्रबाट भीमसेन थापाजस्ता महान् देशभक्त मारिए । कोतपर्व र भण्डारखाल पर्वहरू निःतान्त सत्ता षड्यन्त्रका त्यस्तै चरम अभिव्यक्तिहरू मात्र हुन् । यस्ता काण्डहरूबाट राणाहरूको उदय भएको हो । राणाहरूद्वारा ब्रिटिश साम्राज्यवादको दलाली गरी विश्वास प्राप्त भएपछि सत्ता राणा परिवारभित्र स्थिर हुँदै गयो । यता राणा प्रधानमन्त्रीलाई शासनको सम्पूर्ण कार्यभार सुम्पिएर राजाहरू भने मोजमस्तीमा संलग्न भए । राजेन्द्रविक्रमले मुलुकी खानाबाट १२ लाख रू. लिएर भारत पसेको थियो तर राणाहरूद्वारा मुलुकको सम्पूर्ण आय व्यय र राज्यशक्ति तथासम्पत्तिमा एकाधिकार हुँदै गएपछि शाहहरूले राज्यको सम्पत्तिबाट आफू बञ्चित भएको महशूस गर्न थाले । जंगबहादुरर उसका भाइहरू धन कुवेर हुँदैगए । यसरी चाँडै नै शाहहरूलाई राणा प्रधानमन्त्रीलाई पंजापत्र गरेर सर्वाधिकार सुम्पिएको कुरा खड्किन थाल्यो । फलस्वरूप पुनः अधिकारमा फिर्ता आउनका निमित्त विभिन्न प्रयत्नहरूमा पनि लाग्न थाले । राणाहरूसँगको रहेको सर्वाधिकार फिर्ता गर्नको निम्ति त्रिभूवनको भन्दा व्यक्तिगत रूपमा बढी शौर्य र जोखिम अंगहरूस्ले नै उठाएका थिए । जंगे प्रधानमन्त्री भएपछि स्वनिर्वासित भएको राजेन्द्रले सर्वप्रथम सन् १८४७ मा जंगेको हत्या गर्न भनी आफूले संगठित गरेको २ सैनिक जवानहरूलाई गुप्तरूपमा लालमोहर पत्र दिई पठाएको थियो । तिनीहरूलाई पक्राउ गरी सैनिक र भाइ भारदारहरूको सामू पेश गरेर जंगबहादुरले आफूमाथि झन् बढी समहानुभूति थप्यो । राजेन्द्रको भत्र्सना गर्दै ३५० सैनिकद्वारा सही गरेर पत्र पढाइएको थियो । त्यसबाट असफलता हात लागेपछि राजेन्द्रले गुरूप्रसाद चौतरिया र रंगनाथको अगुवाईमा ३ हजार सेना संगठित गरी आक्रमण गर्ने तयारी गर्‍यो । १८४७ को जुलाईमा जंगबहादुरको सेना र राजेन्द्रको सेनाबीच अलौमा मुठभेड भएको थियो । यसलाई इतिहासमा ‘अलौ पर्व ’ को नामले याद गरिन्छ । खाली राजा सुरेन्द्र-जो जंगेद्वारा विशेष उपकृत थियो, ले मात्रै प्रधानमन्त्रीलाई सर्वाधिकार र श्री ३ महाराजको उपाधी दियो, साथै कहिल्यै पनि राणाहरूको हातबाट अधिकार फिर्ता लिएर आफू सक्रिय हुने कोशिस गरेन । तर सुरेन्द्रकै राज्यकालको बेलामा पनि अरूबाट त्यस्ता प्रयत्नहरूको कमी भएन । सन् १८५१ मा राजा सुरेन्द्रको भाइ उपेन्द्रविक्रमले बद्रीनरसिंह, करवीर खत्री र जयबहादुरहरूको अगुवाईमा जंगे विरोधी दल खडा गरेको थियो । सुरेन्द्रको छोरा त्रैलोक्यविक्रमले सुब्बा होमनाथ, जगतजंग, वमविक्रम र अरू अनेकौं थापा, पाण्डे, बस्नेत, विष्ट, राजभण्डारी, खवास जातजातिका राणाविरोी भारदारलाई संगठित गरेको थियो । पछि स्वयं त्रैलोक्य पनि मन्द विषको प्रयोगबाट समाप्त भयो । त्रैलोक्यको भाइ नरेन्द्रविक्रमले सन् १८८१ मा ५२ जनाको संगठन बनाएको थियो र गुप्तरूपले प्रहारको योजना बनाउने, घात लाउने काम गरेको थियो । पछि त्यसको भेद थाहा पाएर राणाहरूले ४१ जनाको हत्या र १० जनालाई जाति च्यूत गरेका थिए । १८८६ मा सुब्बा होमनाथको नेतृत्वमा पनि सेना संगठित गरेर राणाशासनमाथि हमला भएको थियो । राजा पृथ्वीवीर विक्रमले पनि त्यस्तो गुप्त दल बनाएरू प्रयत्न गरेको थियो । यी इतिहासका केही संक्षिप्त झलकहरू मात्र हुन् । श्री ३ राणा र उसका भाइ भतिजाहरूले मुलुकको शोषणबाट अपार ऐश्वर्य राशी जम्मा गरेको र शाहहरू त्यसबाट बञ्चित रहेका हुनालेनै शाहहरूले शुरूदेखि नै राणाशासन विरोधी षड्यन्त्रहरू संगठित गर्दै रहेका हुन् । तर शत्तिः राणाहरूको हातमा केन्द्रित भएको थियो । शाहहरू पराजित हुनु स्वाभाविक थियो-हमेशा

असफल भए । त्यस्ता शाही षड्यन्त्रकारी प्रयत्नहरूमा जनताको दुःख र राष्ट्रको प्रगतिको स्वार्थ अलिकति पनि नभएर बिल्कुल निजी स्वार्थको निम्ति मात्र थियो भन्ने कुरा प्रष्ट छ । जनता र राष्ट्रकै स्वार्थबाट चिन्तित र पीडित भएर मात्र त्रिभुवनले चाहिं ज्यानको बाजी राखेर राणाशासन विरोधी संघर्ष गरेको भन्ने आत्मप्रशंसा तथा भाटहरूद्वारा गरिएको उक्त गुणगानहरू फगत एउटा कूपमण्डूकता र जनता झुक्याउने चाल मात्र हुन् । नयाँ विश्व परिस्थितिमा राणा शासनको विरूद्ध जागृत भएको जनताको प्रजातान्त्रिक आन्दोलनको बुई चढेर त्रिभूवनको पालामा शाहहरूले आफ्नो चीर आकांक्षा सफल पार्न सके । तर जनताहरू भने आफ्नो राजनीतिक सुझबुझको कमी र सोझोपनले गर्दा ठगिएका छन् र अझ पनि आफ्ना ध्येय उद्देश्यहरूलाई सफल बनाउन सकेका छैनन् ।

राणाशासनविरोधी प्रजातान्त्रिक आन्दोलन कसरी चल्यो ?

सन् १९१७ को रूसी अक्टोवर क्रान्तिले विश्व परिस्थितिमा आमूल परिवर्तन ल्यायो । त्यसले विश्वको पूँजीवादी प्रतिक्रियावादी खेमामा खैलाबैला मच्चियो । जनता र उत्पीडित राष्ट्रहरू भने उत्साह र आशावादले ओतप्रोत भएर यूरोप, एशिया, अफ्रिका र ल्याटिन अमेरिकाका अनेकौं मुलुकहरूमा मुक्ति आन्दोलनहरू, राष्ट्रिय मुक्ति आन्दोलनहरूमा डढेलो झैं अघि बढ्न लागे । एशियाका दुई ठूला र नेपालका छिमेकी मुलुकहरू भारतमा व्रिटिश उपनिवेशवादको विरूद्ध र चीनमा साम्राज्यवाद र सामन्तवादको विरूद्ध जनताका व्यापक संघर्षहरू बढ्दै गए । यस्ता विश्वव्यापी संघर्षका लहरहरूले खासगरी कन दुई छिमेकी मुलुकहरूमा भएका जनआन्दोलनका लहरहरूले क्रमशः नेपाली जनताको अधिकार चेतनालाई पनि व्यूँझाउन मद्दत गरे । छिमेकको जनआन्दोलनको असर नेपाली जनतामा पनि पर्ला कि भनी राणाहरू भने थर्कमान थिए । त्यसैले सानातिना साहित्यिक अभिव्यक्ति र सामान्य व्यवहारहरूमाथि पनि शंका गरी कठोर व्यवहार गरिरहेका थिए । तर नेपाली जनताको प्रजातान्त्रिक चेतना र गतिविधिले स्वतन्त्र आकार ग्रहण गरिछाड्यो । खासगरी चन्द्रशमशेरको मुत्यु पछि राणाशासन विरोधी जनताको गतिविधिमा तेजी आयो । भीम शमशेर प्रधानमन्त्री भएको बेलामा प्रचण्ड गोरखा पहिलो राजनीतिक संगठन देखाप¥यो । त्यसका संगठनकर्ता खड्गमान, खण्डमान, मैनाबहादुर र रंगनाथहरू पक्राउ परे । तिनीहरूमाथि कठोर दण्ड गरियो । तर आन्दोलनकारीहरू गलेनन्, आत्मसमर्पण गरेनन् । यस्ता क्रियाकलापहरूले अरू सचेत हुँदैगएका व्यक्तिहरूलाई साहसपूर्वक अघि बढ्न पे्ररितगर्नु स्वाभाविक हो । खासगरी जुद्ध शमशेर प्रधानमन्त्री भएको बेलामा पहिलोपटक जनस्तरमा राणाशासनको विरूद्ध संगठित रूपमा व्यापक गतिविधि देखाप¥यो । प्रजापरिषद् त्यस्तो राजनीतिक गतिविधि संगठित गर्ने जेठो संगठन हो । त्यसले राणाविरोधी प्रचारात्मक संघर्षलाई व्यापक रूपमा जनस्तरमा संगठित गरेको थियो । यस शिलशिलामा राणा शासकहरूले राजधानीमा ठूलो श्वेत आतंक खडा गरे, सामान्य जन समुदायलाई चरम दुःख दिएर ४०० जनालाई पक्राउ गरे । तिनीहरूको बारेमा विशेष अदालत खडा गरी दुई महिनासम्म लगातार मुद्दा चलाइयो । त्यहींबाट अनेकौंलाई फाँसी, मृत्युदण्ड जन्मकैद, २० वर्ष, १२ वर्ष र ६ वर्ष कैदको संजाय सुनाइयो । चार जनालाई फाँसी र गोलीद्वारा हत्या गरे । तिनीहरू नै आजका सुपरिचित चार शहीदहरू हुन् । सार्वजनिक रूपमा राणाहरूको चाहनाको उल्टो त्यसले जनतामा त्रास बढाउनुभन्दा प्रतिशोधको भावनालाई

दन्काई दियो । मुलुकमा व्यापक चाखचासो, चहलपहल, र चर्चा परिचर्चा बढ्यो । यसरी राणाहरूले प्रकट आन्दोलनलाई दमन गरे पनि त्यसपछि नै देशका विभिन्न भाग र प्रवासमा समेत राणाविरोधी राजनैतिक गतिविधिहरू व्यापक रूपमा संगठित हुनथालेका हुन्। छिमेकी देशमा बढिरहेका विजयी आन्दोलनका प्रभावले पनि नेपालीहरूलाई झन् बढी उत्सासिहत गर्दै लग्यो।

चारजना शहीदहरूले हाँसीहाँसी मृत्युवरणगर्नु र अरू कसैले पनि राणा शासनको अघि घुँडा नटेक्नु र शीर नझुकाउनु राणाहरूले चिताउन सक्ने कुरा होइन । यो बलिदानी संघर्ष कायर पद्म शम्शेरका निम्ति मुटु थर्काउने घटना थियो । उसले अब विस्तारै सुधारहरू गर्दै नजाने हो भने जनताहरूले राणाशासन उखेलेर फ्याक्नेछन् भन्ने देख्न थाल्यो । त्यसकारण पद्म शम्शेरले आफू प्रधानमन्त्री भएपछि सुधारात्मक रवैया देखाउन वाध्य भयो । प्रेमबहादुर कंसाकारलाई ९० जनासम्म साधारण सदस्य भएको सेवा समिति बनाउने अनुमति पद्म शम्शेरले दिएको थियो । त्यसपछि त्यसका ५०० सदस्य पुगिसकेका थिए । गोपालप्रसाद रिमालहरूलाई नाट्य समिति बनाउन र नाटकहरू प्रदर्शन गर्न अनुमति दिएको थियो । नाटक प्रदर्शन गर्दा हमेशा दर्शकहरूतिर भावपूर्ण मुद्रामा हेरेर उनीहरू एउटा जागरण गीत गाउँथे । अहिलेसम्म पनि त्यसले आफ्नो विशिष्ट अर्थ बोकेकै छ ।

जबसम्म चन्द्र सूर्य आकाशमा रहन्छन्

बल्दो रगत सरीको फर्कोस् निशान हाम्रो

तर यस्ता सुधारहरू मोहन शम्शेर फुटेका आँखाले हेर्न सकिरहेको थिएन । उसको दवावमा उक्त संघ, समितिहरू बन्द गरिए र सहभागीहरूलाई दण्डित गरियो ।

राणा शासनको विरूद्ध सडकमा उत्रिएर जनआन्दोलन चलाउने प्रथम शक्ति विराटनगरका मजदूरहरू हुन् । मनमोहन अधिकारीको नेतृत्वमायो आन्दोलन ४ मार्च १९४७ (२००३) मा शुरूभएको थियो । प्रत्येक दिने जुलुस, नारा र गेटमिटिङ्गहरू गरी आन्दोलनलाई मजदुरहरूले निरन्तर अघि बढाउँदै लगे । राजनीतिक महन्त्व ग्रहण गर्दै गएको उक्त मजदूर आन्दोलनमा आफ्नो अनुवर्ती नेपाली राष्ट्रिय कांग्रेसलेहात नहालेकोमा भारतीय शोसलिष्ट निकै रूष्ट भए । त्यसका नेता राममनोहर लोहियाले गम्भीर आलोचना गरी वी.पी. कोइरालालाई निर्देशन पठायो । त्यसपछि मात्र वी.पी.ले २३ मार्चमा विराटनगर आएर मजदूर संघर्षको समर्थनमा भाषण गरे । २४ मार्चमा काठमाडौंदेखि थप राणा सैनिक विराटनगर आइपुगेको हुनाले धरपकड शुरू भयो । मनमोहन, वी.पी. र अनेकौं व्यक्ति पक्राउ परे । तर जनताहरू आतंकित भएर चुप लागी बसेनन् । त्यस्तो धरपकड र दमनको विरूद्ध १३ मार्च अप्रिलदेखि जनकपुरमा, २० अप्रिपलदेखि उपत्यकामा र १ मईदेखि इलाममा समेत आन्दोलन फैंलिंदै गयो । जुलुश, आमसभा र भाषणहरू हुन थाले । मजदूरहरूबाट शुरू भएको यो आन्दोलन क्रमशः किसान, व्यापारी, बुद्धिजीवी, महिला र विद्यार्थीहरू पनि समावेश हुँदै व्यापक बन्दै गयो । २ मईमा काठमाडौंमा विद्यार्थीहरू पनि स्वतन्त्रतापूर्वक आन्दोलनमा उत्रिए । राणाशाहीको दमनलाई चिर्दै विद्यार्थीहरूद्वारा ६ मईमा काठमाडौंमा भएको

जुलुसर विरोध प्रदर्शन सबैभन्दा ठूलो थियो । त्यसमा सम्पूर्ण जनसमुदायले भाग लिएका थिए । २५ ÷ ३० हजारको संख्याको त्यो प्रदर्शन राणा शासनको विरूद्ध त्यसबेला अपूर्व प्रदर्शन नै थियो । यो आन्दोलनलाई निर्ममतापूर्वक दमन गरेर मोहन शमसेर ज्यान सक्दो लागिरहेको भएपनि दमनले आन्दोलन दब्ने तर कुरै छाडौं, शिथिलसम्म पनि भएको थिएन । उता भारतमा पनि अंग्रेजहरू परास्त हुँदै गएका थिए । आफ्ना मालिकहरूको पनि त्यस्तो चिन्ताजनक स्थिति र संघर्षपूर्ण आन्तरिक स्थितिले गर्दा राणाशासनको विजोक बनिरहेको थियो । राणाहरू भिजेको विरालो जस्तो लुत्रुक्क परेका थिए । दमनद्वारा स्थिति नसंहालिएपछि पद्म शमसेरले आन्दोलनकारीहरूसँग राजनीतिक वार्ता गर्न बाध्य हुनुपर्‍यो । नागरिक अधिकार प्रदान गर्ने, राजबन्दी रिहाई गर्ने सम्बन्धी सुधारहरू १२ दिनभित्र गर्ने घोषणा गर्न पद्म शमसेरले कबुल गर्नुपर्‍यो । यसरी एकस्तरको सफलता हासिल गरेर मात्र जनताले सास फेरे ।

तर आन्दोलनबाट अस्थायी रूपमा राहत प्राप्त भएपछि अंग्रेजमलिकहरूको नाजुक स्थितिबाट निराश भएका राणाहरू मालिक बदलिएर जीवित रहने व्यर्थको कोशिसमा लागे । जुन १९४७ मा केशर शमशेरले अमेरिकासँग मित्रताको प्रस्ताव बोकेर वाशिंगटन गएको थियो । चीनमा च्याङ्गकाई शेकको अन्तिम पराजय र कम्युनिष्ट पार्टीको अन्तिम विजय हुँदै गएको देखेर अमेरिका पनि त्यसबेला आतंकित नै थियो । यस्तो बेलामा चीनसँग उत्तरी सिमाना जोडिएको नेपालमा आफ्नो स्थिति अनुकूल बनाउने मौका पाउनु एशियामा चीन मार्फत् बढ्न सक्ने कम्युनिष्ट प्रभाव रोक्नका निम्ति अमेरिकालाई ढुङ्गो खोज्दा देउता मिल्ने बराबर थियो । अमेरिकीहरूले केशर शमसेरलाई राम्रो स्वागत सम्मान गरे । अर्को वर्ष मई १९४८ मा हेनरी ग्रेडीकोनेतृत्वमा एउटा अमेरिकन मिशन पनि नेपाल आयो । त्यसको राणाहरूले भव्य स्वागत गरे । अमेरिकी सहयोगबाट राणा शासनको आयु लम्ब्याउन सकिन्छ भन्ने कुरामा मोहन शमशेर बढी विश्वस्त थियो । आफ्नो प्रधानमन्त्री बन्ने पालो मुखमा आइपुगेको बेला कुनै पनि खाले सुधारद्वारा स्थिति नबिग्रियोस् भन्ने ध्याउन्नमा डुबेको मोहन शमसेर तरवारकै बलमा शासन टिकाउन सकिन्छ भन्ने मुढेबलमा अडिएको थियो ।

पद्म शमसेरले कुनै सुधार पक्कै गर्नेछ भन्ने स्थिति देखिएपछि त्यस्तो बेलामा वी.पी. जस्तो भारतीय स्वार्थको प्रथम प्रवक्ता व्यक्ति जेलमा र राष्ट्रिय कांग्रेसकोनेतृत्व भने भारतद्वारा सोझै परिचालित हुन नचाहने डिल्लीमरण रेग्मीको हातमा रहँदा आफ्नो निम्ति लाभ नहुने देखेर भारतीय शोसलिष्टहरू आतुर भए । त्यसकारण वी.पी.लाई तुरून्त रिहाई गर्न भारतीय दवाव बढ्यो र जसरी पनि निस्कन कोशिस गर्ने निर्देशन वी.पी.लाई जेलमा पुग्यो । आखिर पद्म शमशेरसँग गुप्त सम्झौता गरी साथीहरूलाई जेलमै बसेर वी.पी. एक्लै जेल बाहिर आए पनि । आउने वित्तिकै निर्धारित पूर्व योजना अनुरूप उनले राष्ट्रिय सम्मेलनले छानेको वैधानिक नेतृत्व रेग्मीको ठाउँमा आफै कांग्रेसको स्वघोषित अध्यक्ष भएको घोषणा पनि गरे । यस्तो भएपछि सुधारको शिलशिलामा पार्टी नेताको हैसियतले पद्म शमसेरसँग र अरू आवश्यक ठाउँमा वार्तामा जान तथा उपलब्धि आफ्नो हात पार्न सकिन्थ्यो भन्ने

वी.पी. को आसय हो। यहाँदेखि पार्टी फुटेर कोइराला कांग्रेस र रेग्मी कांग्रेसको रूपमा विभाजित भयो। यो भारतीय शोसलिष्टहरूको नियन्त्रण र वी.पी. को औसरवाद तथा विश्वासघातको एउटा भद्दा अभिव्यक्ति मात्र हो।

पद्म शमशेरले भारतबाट कानूनी सल्लाहकारहरू मगाएर लामो समयसम्म सोंचविचार र छलफल गरी २००५ साल वैशाखदेखि लागू हुने गरी २००४ साल माघ १३ गते सुधारको घोषणा गर्दै नेपाल सरकार वैधानिक कानून जारी गर्‍यो। यस कानूनमा जनताका मौलिक हक अधिकारहरू, राजनीतिक हक अधिकारहरू तथा न्यायपालिका, कार्यपालिका र व्यवस्थापिका सम्बन्धी वैधानिक प्रावधानहरू थिए। पद्म शमसेरको त्यो विधान र त्यसपछिका राजाहरूद्वारा प्रदान गरिएका विधानहरूमा जनताका अधिकार सम्बन्धी त्यस्तो मौलिक र गुणात्मक भिन्नता छैन। तर त्यसमा संविधानको श्रोत र राज्यको सबै अंगको सर्वाधिकार श्री ३ राणा प्रधानमन्त्रीमा निहित थियो। त्यसले शाह राजाहरूको स्थितिमा भने कुनै परिवर्तन ल्याएको थिएन। जनताको राणा विरोधी संघर्षको यो एउटा महत्वपूर्ण उपलब्धी थियो। तर पद्म शमशेरको दब्बु स्वभाव र मोहन शमसेरको सुधार विरोधी उग्रस्वभावको कारणले त्यो वैधानिक कानून पनि पूर्णरूपमा लागू हुन सकिरहेको थिएन। यस्तै बेलामा २००५ सालमा पद्म शमसेर भारत गएको बेला उसलाई अपदस्थ गरी मोशन शमसेर प्रधानमन्त्री बन्यो। पूर्खाहरूकै जस्तो शक्ति र ऐश्वर्यको दीर्घ सुखभोग गर्ने लालसाले मोहन शमसेरले सुधारलाई कार्यान्वित गर्न आलटाल, ढीलढाल गर्ने र विधानले दिएका मौलिक हकहरूलाई पनि बन्देज गर्ने वा नियन्त्रित गर्ने एउटा कानून २००६ मा जारी गर्‍यो। मोहन शमसेरको यस्तो रवैया र सुधारविरोधी नीति तथा विश्वासघातले जनतामा फेरि क्रमशः असन्तुष्टी चुलिंदै जानु एकदम स्वाभाविक थियो। अर्कोतिर पद्म शमसेरको सुधारबाट जनताहरू श्री ३ कै मातहतमा उक्त विधान अनुरूप सन्तुष्ट हुने हुन् कि तथा शाहहरूलाई ऐश्वर्य भोग गर्ने लुटको साम्राज्य नमिल्ने हो कि भन्ने चिन्ताले त्रिभुवनलाई सताइरहेको थियो, पोलिरहेको थियो। यस्तो स्थितिमा माहेन शमसेरको सुधार विरोधी दमनकारी निरंकुशता बढ्दै जानु र जनताहरू चिढिंदै जानुले त्रिभुवनलाई पनि आशाको ज्योती पिलपिलाउन थाले झैं हुँदै गयो। जनताको आन्दोलन नत सुधारको कागजी घोषणाले, न तरवारको दमनले नै रोकिन सक्थ्यो। फलस्वरूप जनताको गुप्त राजनीतिक गतिविधि, संगठन निर्माण र क्रान्तिकारी चेतना पनि बढ्दै गयो। यसलाई उपयोग गर्न राजा आतुर थियो। अर्कोतिर जनताको असन्तुष्टी र विद्रोहबाट राजा त्रिभुवन र युवराज महेन्द्रले फाइदा उठाउन सक्ने सम्भावना देखेर मोहन शमसेर पनि तिमीहरूलाई विभिन्न ढंगले किनारा लगाएर नाबालक विरेन्द्रलाई श्री ५ महाराजा बनाउने र त्यो खतरा टार्ने तथा त्यसपछि जनतासँग हिसाबकिताब गर्ने शुरमा थियो। २००६ सालको ईन्द्रजात्रको दिनको घटनापछि उसले आफ्नो योजना तीब्र पनि पार्‍यो। यस्तो स्थिति र षड्यन्त्रको सूईंको पाएर त त्रिभुवन अझ बढी थर्कमान र आतुर हुँदै गयो। भारतबाट अंग्रेजहरू हटिसकेपछि आफ्नो विरूद्ध भएको नयाँ भारत सरकारलाई आफ्नो पक्षमा पार्नु र सन्तुष्ट राख्नु मोहन शमसेरको निम्ति अनिवार्य बनेको थियो। मोहन शमसेरले नेहरूलाई भेट्न २०० जना अनुवर लिएर दिल्ली जाने र त्यहाँ पुग्दा भारतले २१ तोपको सलामी देओस् भन्ने माग गरेको थियो। शुरूमा भारत त्यति प्रतिनिधि र सलामीका निम्ति तयार नभए पनि अन्त्यमा भारतीय दाउ पूरा गर्ने कुटनीतिक चाल सोचेर त्यो सबै गर्न सहमत भयो। त्यस अनुसार मोहन शमसेर २००६ फागुनमा दिल्ली गयो। वार्तामा नेहरूले एकातिर मोहन शमसेरलाई

सहयोग गर्ने आश्वासन दियो भने अर्कोतिर कथिन शान्ति मैत्री सन्धि ' र 'वाणिज्य सन्धि ' को मस्यौदा थमाएर पठायो । त्यसैअनुसार औपचारिक रूपमा पछि २००७ साल श्रावण १६ गते तदनुसार १९५० जुलाई ३१ मा 'शान्ति मन्त्रि सन्धि ' र 'वाणिज्य सन्धि ' मोहन शमसेरले गऱ्यो । त्यसपछि भारतबाट अपेक्षाकृत ढुक्क भएर मोहन समशेर आफ्नो शासन कसिलो पार्न र षड्यन्त्रलाई तेज गर्न थाल्यो । यसरी १९५० मा मोहन शमसेरले राणा शासन कायम राख्नु मुलुकको सार्वभौमिकता र बन्द व्यापार भारतलाई सुम्पिने राष्ट्रघाती काम गरेको थियो ।

सात सालको राणाविरोधी आन्दोलन

भारतले दोहोरो पाठ खेलिरहेको थियो-एकातिर ढल्न लागेको राणाशाहीसँग बढीभन्दा बढी असमान सन्धी सम्झौताहरू गरी नेपाललाई आफ्नो अर्ध उपनिवेशन बनाउने, प्राकृतिक सम्पदा हात पार्ने र नेपालमा आफ्नो विशेषाधिकार स्थापित गर्ने, अर्कोतिर राज्य अधिकार पुनः प्राप्तिको आशामा आतुर भएर भारतको गुहार मागिरहेको त्रिभुवनसँग मोलतोल गर्ने र राणाहरूको भन्दा पनि बढी भारतीय दासता स्वीकार गर्न सहमत बनाएर त्रिभुवनको चाहनालाई सहयोग गर्ने । देशभित्र फेरि विस्तारै वातावरण तातिरहेको र संघर्षको परिस्थिति अनुकूल भइरहेको बेलामा भारतीय ईशारा, योजना र सुरक्षा प्रबन्धमा राजा त्रिभुवन तीन पुस्ते परिवारका साथमा २१ कार्तिक २००७ मा भारतीय शरणमा पुग्यो । राणा शासनप्रति सद्भाव समाप्त भइसकेको र तिनीहरूद्वारा आफ्नो स्थायी स्वार्थ लाभ नहुने तथा नेपाली जनताले पनि समर्थन नगर्ने तर त्रिभुवनद्वारा भने अझ बढी फाइदा लिन सकिने, नेपाली जनताको पनि सद्भाव र समर्थन प्राप्त हुने तथा विश्व जनमत सामू आफू प्रजातन्त्रवादी पनि देखिने हुनाले भारत आन्तरिक हिसाबले शाह राजाहरूको पक्षमा थियो । त्रिभुवनको सपरिवार पलायनपछि राणाहरूले कार्तिक २२ गते ज्ञानेन्द्रलाई श्री ५ महाराजा बनाएरू अन्तर्राष्ट्रिय समर्थनको आशा गरे । तर भारत लगायत कुनै पनि मुलुकले ज्ञानेन्द्रलाई मान्यता दिएनन् । अर्कोतिर पूर्व योजना अनुरूप नेपाली कांग्रेसलेकार्तिक २५, २६ देखि आन्दोलन शुरू गऱ्यो । हवाईजहाजद्वारा राणाविरोधी पर्चा छरियो र वर्माबाट प्राप्त हतियारद्वारा सशस्त्र आक्रमण पनि शुरू भयो । नेपाली कांग्रेसको यो आन्दोलनमा भारतीय सहयोग पनि रहेको थियो । सशस्त्र आक्रमण र अरू खालका आन्दोलनहरू तेज भएपछि आक्रमणकारीहरूलाई भारत सरकारले आफ्नो भू-भाग उपयोग गर्न र अन्य सहयोग गरी श्रावणको सन्धी विपरीत काम गरेकोमा राणा सरकारले विरोध जनायो । त्यसपछि देखाउनका निम्ति भारतले त्यस्तो सहयोग नदिने भनी विश्वास दिलाउँदै समिा सुरक्षालाई केही कडा पनि गरेको थियो । तत्कालीन भारतीय गृहमन्त्री लालबहादुर शास्त्रीले नेपालसँग सीमाना जोडिएका ११ जिल्लाहरूमा यस्तो कडा व्यवस्था गरिएको जानकारी पनि दिएको थियो । अल इण्डिया रेडियोले पनि मंसिर १ गते उत्तर प्रदेश र बंगाल सरकारलाई कडा निर्देशन दिएको समाचार प्रसारित गरेको थियो ।

मंसिर ८ गते भारतले ज्ञानेन्द्रलाई मान्यता नदिएको समाचार प्रसारित गऱ्यो । यसले गर्दा तात्कालिक समस्या र परिस्थितिलाई दमनद्वारा समाप्त पार्न नसकेपछि भारत सरकारसँग वार्ता गर्न भनी राणासरकारको प्रतिनिधि मण्डल मंसिर ११ मा दिल्ली गयो । यसले ३ वटा प्रस्ताव लगेको थियो । (क) चाँडै राजनीतिक सुधार गर्ने (ख)

जनप्रतिनिधिहरूलाई सरकारमा संलग्न गराउने, र (ग) नेपालको राजा ज्ञानेन्द्रलाईं नै मान्ने । तर वार्तामा भारतले त्यसलाई स्वीकार गरेन । भारतद्वारा पेश गरिएको पाँच सूत्री प्रस्ताव (क) बालिग मताधिकारको आधारमा आम चुनाव गरी विधान सभा बनाउने र त्यसले विधान तयार गर्ने (ख) राणा प्रधानमन्त्रीको नेतृत्वमा जनप्रतिनिधिसहतको नयाँ सरकार गठन गर्ने (ग) त्रिभुवनलाई नै नेपालको राजा मान्ने (घ) सबै राजबन्दीहरू मुक्त गर्ने र (ङ) राजनीतिक संगठन खोल्ने अधिकार दिने–कुराहरू लिएर प्रतिनिधि मण्डल मंसिर २२ मा काठमाडौं फर्कियो । राणा सरकारले छलफल गरी दोश्रोपटक प्रतिनिधि पठाएर त्रिभुवनलाई राजा मान्ने कुरामा सुधार गर्ने अनुरोध गऱ्यो । तर भारत तयार भएन । मोहन शमसेर र त्रिभुवनबीचको समस्यालाई भारत सरकारले समाधान गर्न प्रयत्न गर्ने दौरानमा नेपाली कांगे्रसलाई बीचमा कुनै व्यवधान खडा नगरोस् भनी नेहरूले कार्तिक २० मा नै बताइसकेको थियो । त्यसैले सबै सवालमा भारत स्वतन्त्रतापूर्वक पहलकदमी लिइरहेको थियो । त्यसपछि नेहरूले पौषको दोश्रो हप्तामा नेपालको हितको निम्ति तुरून्त सुधारको व्यवस्था होस् भन्ने कुरा राणा सरकारसँग धम्की दिंदै 'माग' गऱ्यो । भारतीय दवावबाट विवस भएर राणा शासनको भारदारी सभा र संसदले पास गरी भारत सरकारलाई निम्न समाचार पठाए- ' आफ्ना महान छिमेकी भारत सरकारको मित्रतापूर्ण सल्लाहमा धन्यवाद दिंदै चाँडो यसै महिना भित्र नेपालमा सुधार गरी प्रजातान्त्रिक राज्य संगठित गर्नेछौं । यसको जानकारी नेहरूले भारतीय संसदलाई पनि दिएको थियो । १०४ वर्षसम्म रहेको निरंकुश राणाशाही अब पुरानै रूपमा कायम रहनु असम्भव भइसकेको थियो । त्यसैले मोहन शमसेरले पौष २४ गते सुधारको घोषणा जारी गऱ्यो । घोषणामा निम्नलिखित प्रमुख कुराहरूको उल्लेख थियो ।

(क) आम चुनावद्वारा विधान सभा चाँडै बनाउने ।

(ख) तुरून्त १४ जनाको मन्त्रीमण्डल बनाउने, त्यसमा ७ जना जनप्रतिनिधिहरू राख्ने, मन्त्रीमण्डलले संयुक्त जिम्मेवारीमा काम गर्ने र कारवाहीको नियम आफै बनाउने, मुलुकको आवव्ययमा मन्त्रीमण्डलको अधिकार रहने र बजेट प्रथा चालू गर्ने ।

(ग) विधान सभाले विधान नबनाउञ्जेल २००४ सालको विधान लागू गर्ने । यो घोषणा र मन्त्रीमण्डलले बनाएका अरू नयाँ नियमहरू विधानसँग फरक पर्न गएको ठाउँमा नयाँ निर्णय नै लागू गर्ने । २००४ सालको विधान लागू हुन बाँकी धाराहरू अविलम्ब लागू गर्ने–न्याय विभाग स्वतन्त्र बनाउने, एडभोकेट जनरल र अडिटर जनरलको नियुक्ति गर्ने, लोकसेवा आयोगको व्यवस्था गर्ने ।

(घ) कार्तिकदेखि सशस्त्र विरोध गर्नेहरूले शस्त्रवलको नीति त्यागी लडाईं बन्द गरे माफी दिने, नेपाल बाहिर रहेका नेपालीहरूले खडा गरेका राजनीतिक संगठनहरूले अहिंसाको नीति लिएमा तिनीहरूको स्वागत गर्ने, विधानभित्र रहेर देशभित्र राजनीतिक संगठन खडा गर्न दिने ।

(ङ) त्रिभुवनलाई नै राजा मान्ने र उसको अनुपस्थितिमा राजा प्रतिनिधि नियुक्त गरेकोलाई स्वीकार गर्ने जस्ता कुराहरू प्रमुख थिए । मोहन समशेरको यो घोषणा अनुसार त्रिभुवनले आफ्नो राजप्रतिनिधि ज्ञानेन्द्रलाई नियुक्त गर्दै घोषणालाई स्वागत गरी २५ गते पौषमा सन्देश पठायो । यस घोषणालाई वृटेनले २६ गते स्वागत गर्‍यो । पौष २८ गते भारतले पनि घोषणालाई स्वागतयोग्य खदिलो पाइलो हो भनेर सन्देश पठाउँदै अबलाई सशस्त्र हिंसात्मक आन्दोलन बन्द हुनुपर्दछ र दुनियाँले मतभेद दुर गरी यस सुधारलाई पूर्णरूपमा कार्यान्वित गर्ने सरकारलाई सहयोग दिनुपर्दछ भन्ने निर्देशनात्मक सन्देश जारी गर्‍यो । मोहन शमसेरको घोषणा स्वीकार गर्ने कि नगर्ने भनी २९ पौषमा नेपाली कांग्रेसलेगोरखपुरमा एउटा सभाको आयोजना गर्‍यो, तर त्यसमा मन्त्रीमण्डलका ६ जना प्रतिनिधि कसले छान्ने भन्ने सवाल प्रष्ट नभएकाले र के.आई.सिंहको विरोध रहेकाले सहमतिमा पुग्न सकेनन् र मात्रिका, वी.पी. र सुवर्ण दिल्ली गए । नेहरूको अनुमति पाएपछि उनीहरू सहमति भएर माघ १ गते नेपाली कांग्रेसकोअध्यक्ष र कमाण्डर मातृकाप्रसाद कोइरालाले यस विषम कालमा हामी भारतका प्रधानमन्त्रीको आदेश स्वीकार गर्दैछौं भन्दै आफ्नो मुक्तिसेना र आन्दोलनकारीहरूलाई सशस्त्र सैनिक कार्यवाही बन्द गर्ने निर्देशन दियो र 'युद्ध विरामको घोषणा गर्‍यो । माघ ४ गते राणा सरकारको राजबन्दीहरूलाई रिहाई गर्ने विज्ञप्ति जारी भएपछि क्रमशः राजबन्दीहरू जेलबाट छुट्दै गए । मौलिक हक अधिकारलाई बन्देज गर्ने वा नियन्त्रित गर्ने २००६ वैशाखमा जारी गरिएको कानूनबारे जनताले आपत्ति गरेपछि त्यस ऐनलाई पनि खारेज गरी २००५ साल वैशाखकै एन अनुरूप गर्ने भनी माघ १ गते सूचना जारी भएको थियो । यसपछि राणा, नेपाली कांग्रेसर त्रिभुवनका बीचमा भारतको मध्यस्थतामा फरवरी ७, १९५१ त्यस अनुसार माघ २५ मा दिल्लीमा सम्झौता भयो र त्यसमा राणा ५ र कांग्रेस५ गरी १० जनाको मन्त्रीमण्डल बनाउने टुंगो भयो । सम्झौतापछि फागुन ४ गते नेपाली कांग्रेसकानेताहरू र राजा त्रिभुवन सपरिवार नेपाल फर्किए । त्रिभुवनले फागुन ७ गते शाही घोषणा गरी दिल्ली सम्झौता अनुरूप राणा प्रधानमनत्री कांग्रेस गृहमन्त्रीभएको १० जनाको मन्त्रीमण्डल निर्माण गर्‍यो । भारत बढी स्वार्थलाभ, त्यसको सुरक्षा र नेपालमा आफ्नो विशेषाधिकार स्थापित गर्न चाहन्थ्यो-त्यो पायो, राजा १०४ वर्ष अघिकै शाही सर्वसत्ता चाहन्थ्यो-त्यो पायो, नेपाली कांग्रेस त्यही प्रतिक्रियावादी सत्तामा अंशियारी चाहन्थ्यो-उसले पनि अंश पायो र राणाहरू आफूमाथि सर्वनाशी संकट आएको बेला आधा भए पनि जोगाउन चाहन्थे-राणाहरूको मनोरथ पनि पूरा भयो । जनताहरू भने सामन्तवाद र साम्राज्यवादको अन्त्य चाहन्थे, उनीहरू सफल हुन सकेनन् । दिल्ली सम्झौता देशी विदेशी जनविरोधी शक्तिको मेलजोल थियो जनताले त्यसको तीव्र विरोध गरे । जनताको त्यही चाहना र भावनादेखि भारत, राणा र नेपाली कांग्रेससबै आतंकित थिए । दिल्ली सम्झौता विरोधी आन्दोलनकारीहरूमाथि भारतीय सेना समेत संलग्न भएर हिंस्रक दमन गरे । यसरी २००७ सालको आन्दोलन एउटा मंजिलमा पुगेर अडियो ।

राणाशाही विरोधी आन्दोलनमा त्रिभुवनको भूमिका

राजा सुरेन्द्र बाहेक राजवंशी सबै राजाहरू राणाहरूको एकाधिकारको विरोधी थिए । तर त्रिभुवनलाई भने शाहहरूको त्यो चीर परिचित धाराबाट अलग गरेर जनआन्दोलन र प्रजातन्त्रका नेता, प्रजातन्त्रको निम्ति तानाशाहीसँग

आन्दोलन गर्ने नौलो र अनौठो राजाको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । राजाविरोधी आन्दोलनमा त्रिभुवनको के भूमिका रह्यो भन्ने बारेमा हामीले तथ्यको आधारमा अध्ययन गर्नुपर्छ ।

सम्वत् १९८८ मा 'प्रचण्ड गोरखा ' का विद्रोहीहरूलई दण्डदिने फैसला गर्दा राजा त्रिभुवन पनि त्यो न्याय नाटकमा स्वयं उपस्थित थियो । राणाशाहीको अन्त्यको निम्ति आवाज उठाउने विद्रोहीहरूले राणाहरूको ज्यानमारा यन्त्रणा र कुटपिटको दृढतापूर्वक सामना गरे, 'राणाशाही नाश होस् ' भन्दै गगनभेदी नाराहरू लगाए । तर राजा त्रिभुवनले विद्रोहीहरूमाथि गरिएको त्यस्तो अमानवीय यन्त्रणाको विरूद्ध चईक्क आवाज उठाउने साहस गरेन । अझ बरू त्यस्तो यातना र जेल दिने फैसलामा सहमति दियो ।

सम्वत् १९९७ सालको प्रजा परिषद्का सदस्यहरूमाथि मुद्दा चलाउने विशेष अदालतको नाटकमा पनि स्वयं राजा त्रिभुवन र युवराज महेन्द्र दुवै उपस्थित थिए । उनीहरूबाट नै त्यस नाटकको सभापतित्व भएको थियो । त्यस विशेष अदालतबाट ४ जनालाई मृत्युदण्डर अन्य अनेकौंलाई आजीवन कारावास, बीस वर्ष, बा¥ह वर्ष र ६ वर्षको संजाय भयो । यी सबै हत्या र कारावासको संजायमा पनि त्रिभुवनले आफ्नो पन्जापत्र दिएको थियो । चार जनाको निर्ममतापूर्वक हत्या गरी सार्वजनिक ठाउँमा लाश टाँगेर प्रदर्शन समेत गर्ने नृशंसता र विभत्सता देखाए । यहाँ पनि राणाशासन विरोधी आन्दोलनकारीहरूले मृत्युलाईवरण गर्न हिचकिचाएनन् । राणाहरूको यातना, दमन र त्रासदीको अघि शीर झुकाउने र घुँडा टेक्ने कायरता देखाएनन् । तर त्रिभुवन र महेन्द्रले भने त्यस्तो हत्यारो र आततायी फैसलाको विरोध गर्ने कुरै छाडौं, सहमति र अनुमति दिए । देशका अग्रणी वीर सपूतहरूको हत्या भयो ।

राणा शासकहरूको दमनले जनताको प्रजातान्त्रिक आन्दोलनको निरन्तरता र अग्रगतिलाई रोक्न सकेन । आन्दोलनको बढिरहेको स्थितिलाई देखेर धूर्त शाहहहरूले आफ्नो स्वार्थ सिद्ध गर्ने नयाँ तरिका अपनाउने विचार गरे । जनताको प्रजातान्त्रिक आन्दोनलको घोडा चढेर आफ्नो मनोरथको मंजिलसम्म पुग्ने सुर कसे । तिनीहरूको चाहनाको सुईंको पाएर मोहन समशेरले त्रिभुवन र महेन्द्रलाई अपदस्थ गर्ने षड्यन्त्र पनि गरिरहेको थियो । यही भय र आतंकले ग्रस्त भएर भारतको गुप्त योजना र सुरक्षा प्रबन्धमा एकदिन शाह परिवारले भारततर्फ पलायन ग¥यो । जनताले राणाशाहीको विरूद्ध जीवनमरणको संघर्ष संचालन गरे । तर त्यतिबेला शाह परिवार भने दिल्लीमा भारतको राजकीय पाहुना भएर मीठामीठा परिकारहरू खाइरहेको थियो । पूर्ण प्रजातन्त्रको निम्ति संघर्ष गरिरहेका जनताबाट पराजित हुँदै गएको राणाशाहीसँग सम्भाmैता गरी तानाशाही बचाउने र प्रजातान्त्रिक आन्दोलनलाई दबाउने कुरामा सहमत भयो । राणाशाहीले विस्तारवाद साम्राज्यवादसँग गरेको सम्पूर्ण असमान राष्ट्रघाती काम गरेर आफ्नो स्वार्थ पूर्ति भएपछि त्रिभुवन सपरिवार नेपाल फक्र्यो । जनअदालतमा मुद्दा चलाएर फाँसीको संजाय दिनुपर्ने राणा शासकहरूलाई आफ्ना अत्यन्त प्रिय विश्वास प्राप्त व्यक्तिहरू भनी फेरि जनतामाथि शासन चलाउन र शोषण गर्न संलग्न बनायो । उही मोहन शमसेर फेरि प्रधानमन्त्री भयो । उनै राणाहर फेरि मन्त्री बने । यस्तो तथ्यहरू सुरक्षित छँदाछँदै राणाशाही विरोधी प्रजातान्त्रिक आन्दोलनको महान नेता र प्रजातन्त्रका जन्मदाता भनी त्रिभुवनलाई सिंगारपटार गर्नु कति हास्यास्पद विषय हो ? राणाशाहीको विरोध गर्ने जनतामाथि हिंस्रक भएर

राणाहरूले दमन गर्दा त्रिभुवनले कहिल्यै विरोध भ¥यो । यदि उसले राणाहरूको डरले मुख खोल्न नसकेको हो भने यो कायरता र नपुंसकताको नम्बरी उदाहरण होइन र ? जहाँ वीरहरू हाँसीहाँसी फाँसीमा चढ्दैछन् त्यहाँ शाहहरू मुख खोल्नेसम्म हिम्मत गर्दैनन् । यदि राजाले विरोध गर्ने आँट गरको भए पनि जनताका छोराछोरीले जस्तो उसले फाँसीमा चढ्नु पर्ने थिएन, धेरै भए निर्वासितसम्म हुनसक्थ्यो। तर त्यस्तो खतरा उठाउने साहस त्रिभुवन र महेन्द्रमा भएन । पराजित भएको राणाशाहीले कबुल र घोषणा गरे जति अधिकार पनि जतालाई दिएन । राणा विरोधी आन्दोलनमा ज्यानको बाजी राखेर लडेका जनताहरूलाई आफू देशभित्र फर्किएपछि र अधिकार फिर्ता पाएपछि राजनीतिक वार्तादृवारा समस्या सुल्झाउनु भन्दा पनि झन् चर्को दमन ग¥यो । फेरि पनि आज तिनीहरू नै इतिहासका त्यस्ता संघर्षहरूको नेता रहेको दावी गर्छन् र पञ्चायती पाखण्डहरू त्यसको निर्लज्ज भएर प्रचार गर्छन् । कति हांस्यास्पद, नीच र निन्दनीय कुरा !

राणाविरोधी आन्दोलनमा भारतेली शासकहरूको भूमिका

राणा शासनको राणा शासनको विरूद्ध नेपाली जनताको आन्दोलनले गोली र फाँसीको संजायको पनि पर्वाह नगर्ने साहस देखाउन थालेपछि अंगे्रजविरोधीभारतीय जनताको लडाइँबाट जनताको भावना र अन्तरविरोधको अवस्था बुझ्न चतुर भएका भारतेली शासकहरूको ध्यान क्रमशः नेपालतर्फ आकर्षित हुँदै गयो । अब राणाशाहीको भविष्य छैन भन्ने कुरा उनीहरू राम्रोसँग बुझिरहेका थिए । त्यसकारण उनीहरूले सरकारी र गैरसरकारी तहबाट राणाहरूको विरूद्ध जनतालाई उकास्ने र भारतीय आन्दोलनमा संलग्न भएका नेपालीहरूलाई राणा शासनको विरूद्ध संगठित हुन र आन्दोलन गर्न सहयोग गर्न थाले । राणाशाही आतंकित हुनथाल्यो । यस्तो बेलामा भारतेली शासकहरूले एकातिर ढल्न लागेको राणाशाहीबाट मोलतोल गर्दैै नेपालमा बढीभन्दा बढी भारतीय स्वार्थ लाद्ने काम गरे भने अर्कोतिर राणाहरूद्वारा प्राप्त सुविधाहरूलाई आधार बनाएर नेपाली कांगे्रसलाईप्रशिक्षित गर्दै शाह राजाहरूबाट त्यो भन्दा बढी सुविधा प्राप्त गर्न मोलतोल गर्दै गए । शाहहरूबाट अझ बढी सुविधा सुरक्षित बनाएर शाहहरूको पक्षमा भित्री सहयोग गर्दै गए । शाहहरूको पक्ष लिंदा एकातिर दीर्घकालीन हिसाबले बढ्ता र स्थायी स्वार्थलाभ हुन्थ्यो भने अर्कोतिर प्रजातन्त्र पे्रमकोखास्टो ओढेर नेपाली जनता र विश्व जनमतलाई पनि राम्रो प्रभाव दिन सकिन्थ्यो । २००७ सालमा भएका सबै गतिविधिहरूमा भारतेली शासकहरूको भूमिका रहस्यपूर्ण र निर्णायक रहेको कुरा इतिहासले इन्कार गर्न सक्दैन । राणाशाहीलाई झुकाउने र अन्त्यमा बचाउने दुवै पक्षमा भारतकै पहलदकमी प्रमुख छ । नेपाली कांगे्रसलाईनिर्देशन दिने र त्रिभुवनलाई योजना दिने तथा सुरक्षाको निम्ति हातहतियार काठमाडौं स्थित भारतीय दूतावासमा जम्मा गर्ने र सेनाहरूलाई धोवी, ठाकुर, व्यापारी र अरू अनेकौं पेशाको आवरणमा पु¥याउँदै सुरक्षित ढंगले दिल्ली पु¥याउने कुरामा भारतकै भूमिका निर्णायक रहेको छ । राणा शासकहरूको राजनीतिक वार्ता र सुधार सम्बन्धी अन्तिम सहमति पनि भारत सरकारसँगै भएको हो । भारतको निर्देशन प्राप्त भएपछि मात्र नेपाली कांगे्रसकोराणा विरोधी सशस्त्र संघर्ष पनि बन्द भएको हो । दिल्ली सम्झौताप्रति असन्तुष्ट रहेका मुक्तिसेनाको के.आई.सिंहको नेतृत्वमा रहेको जारी संघर्ष र भीमदत्त पन्तको क्रान्तिकारी आन्दोलनको

विरूद्ध पनि भारतीय सेनानै प्रयोग गरेर दमन गरियो । यसरी भारतले राणाशासनको विरूद्ध नेपाली जनताको अन्तरविरोध र संघर्ष निश्चित निर्णायक मोडमा पुगिरहेको बेला भारतीय आन्तरिक स्वार्थ र उसको अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिष्ठा दुवैलाई सुदृढ बनाउने दोहोरो भूमिका खेलेको छ ।

जनताले राणाशाही विरोधी आन्दोलनमा उच्चतम सफलता कहिले प्राप्त गरेका हुन्?

जनताले राणाशाही विरोधी आन्दोलनमा उच्चतम सफल र प्रजातान्त्रिक अधिकारहरू प्राप्त गरेको दिनको रूपमा फागुन ७ गतेलाई उल्लेख गरिएको छ । यो राजा त्रिभुवनले नेपाल फर्किएर शाही घोषणा गरेको दिन थियो । जनआन्दोलनको इतिहासलाई केलाउँदा राणाशाही विरोधी जनताको संघर्ष २००४ सालमा एकपटक चुलीमा पुगेको थियो । जतिबेला पद्म शमसेरले बाध्य भएर वैधानिक कानूनको घोषणा गर्नुपर्‍यो । तर राणाशासकहरूले त्यस विधानलाई कार्यान्वित गरेनन् । अथवा अनेकौं प्रतिबन्धात्मक ऐनहरू थपेर पछि त्यसलाई निकम्मा बनाउने प्रयत्न गरे । राजबन्दीहरूको आम रिहाई पनि भएन । त्यसैले फेरि जनताको संघर्ष क्रमशः बढ्दै गयो र २००७ साल पुसमा फेरि दोस्रो र अन्तिम पटक चुलीमा पुग्यो । पुस २४ गते सुधारसम्बन्धी अर्को घोषणा गर्न मोहन शमसेर बाध्य भयो । त्यस घोषणाबाट सीमित रूपमा भए पनि जनताले प्रजातान्त्रिक अधिकार प्राप्त गरेको कुरा प्रष्ट भयो । ती अधिकारहरू उपभोग गर्न बाधा पार्ने विगतका प्रतिबन्धात्मक ऐन र आदर्शहरू खारेज गरिए र राजबन्दीहरूको रिहाई पनि हुँदै गयो । पुस २४ मा मोहन शमसेरद्वारा गरिएको घोषणामा जनतालाई जति अधिकारहरू र अनुकूलता प्रदान गरिएको छ, त्यो भन्दा एकरत्ति पनि बढी फागुन ७ को त्रिभुवन घोषणमा छैन । अझ फागुन ७ भन्दा पुस २४ को घोषणामा बढ्ता अनुकूलता र अधिकारहरू विद्यमान छन् । त्रिभुवनले भने त्यस्ता जन अनुकूलता र कतिपय अधिकारहरू समेत समाप्त पार्दै बढ्ता प्रतिगामी प्रजातन्त्र र जनविरोधी घोषणा गरेको छ । मोहन शमसेरको घोषणामा मन्त्रीमण्डलले सामूहिक रूपमा स्वयं उत्तरदायी हुँदै काम गर्ने, काममा आफ्ना नियमहरू आफैं बनाउने, मुलुकको सम्पत्तिमा त्यसैले सर्वाधिकार राख्ने कुरा उल्लिखित थियो । त्रिभुवन यतिबेला आफूलाई निरंकुश विशेषाधिकारहरू निमल्ने हुन् कि भनी सशंकित पनि भएको थियो । उसको यस्तो मनस्थिति उसले पुस २५ मा पठाएको सन्देश पत्रमा परम्परादेखि चलिआएको हाम्रो उच्च आदर्श संस्कृतिलाई कायम राख्नका निमित्त हामी सबैसँग अपील गरिबक्सन्छौं भन्ने उल्लेखबाट प्रष्ट हुन्छ । उसको यो परम्परा देखिको उच्च आदर्श संस्कृति भनेको अरू केही नभएर राजाको निरंकुशता र स्वेच्छाचारिता हो भन्ने कुरा प्रष्ट छ र पछि स्वयं उसैले पनि त्यसरी नै प्रष्ट पारेको छ । पछि त्रिभुवनले आफ्नो घोषणामा त्यस्तो शंका उत्पन्न हुनेसबै आधारहरू समाप्त पार्‍यो । मन्त्रीमण्डल राजाप्रसत उत्तरदायी रहने बनायो । दोस्रो कुरा २००४ सालको वैधानिक कानून लागू गर्दा, मन्त्रिमण्डलले बनाएका नयाँ नियम कानूनहरू 'वैधानिक कानून' भन्दा बढ्ता प्रभावशाली हुने कुरा मोहन शमसेरको घोषणामा थियो । यसबाट राज्यका कतिपय अन्तरिम नयाँ नियहरू बनाउने अधिकार मन्त्रीमण्डलमा रहेको कुरा प्रष्ट पार्छ । तर त्रिभुवनले भने आफैं विधान दिने र नियम कानूनहरू आफूले निर्माण गर्ने घोषणा गर्‍यो । तेस्रो कुरा मोहन शमसेरको घोषणामा वैधानिक कानून द्वारा श्री ३ हरूले लिएको विशेषाधिकारहरू समाप्त पारिएको थिएन तर तिनीहरूलाई

कायमै राख्ने पनि उल्लेख थिएन । यस्तो अवस्थामा मन्त्रीमण्डलले विशेष नियमहरू बनाउँदै त्यस्ता विशेषाधिकारहरू समाप्त पार्न सक्थ्यो, राजनीतिक पहलकदमी लिन सक्थ्यो र सर्वाधिकार जनताको हातमा केन्द्रित गर्ने क्रियाकलाप पनि संचालन गर्न सक्थ्यो । चौथो कुरा त्यस घोषणाले कुनै विशेषाधिकार शाह राजाहरूमा सुम्पिएको पनि थिएन । यस्तो स्थितिमा मन्त्रीमण्डलले श्री ५ लाई पनि कानूनको अधिनस्थ बनाउने पहलदकमी लिन सक्थ्यो । पाँचौं कुरा त्यस घोषणाले मुलुकको आयव्यय आफैंप्रति उत्तरदायी मन्त्रीमण्डलको हातमा राखेर कुनै पनि व्यक्तिबाट हुने मनोमानी र अपव्ययलाई रोक्न सक्ने सम्भावना राखेको थियो । तर त्रिभुवनको घोषणाले ती सबै जन अनुकूलताहरू समाप्त पारी सम्पूर्ण विशेषाधिकारहरू आफ्नो हातमा केन्द्रित ग¥यो । राजाको निरंकुशता कायम गर्ने वातावरण तयार ग¥यो । वास्तविकता यस्तो भएको हुनाले पुस २४ भन्दा फागुन ७ को घोषणा हरेक हिसाबले प्रतिगामी रहेको छ, दूरगामी ढंगले ज्यादा जनविरोधी र हानिकारक छ । यस्तो स्थितिमा जनताले उच्चतम सफलता प्राप्त गरेको दिन फागुन ७ हो भन्नुमा कुनै औचित्य र सत्यता देखिंदैन । फागुन ७ मा चाहिं केवल शाह राजाहरूले १०४ वर्ष अगाडि गुमेको निरंकुशता स्वेच्छाचारिता र विशेषाधिकारहरू पुनः प्राप्त गरेको दिन मात्र हो । राजाले जनतामाथि हैकम लाद्ने विशेषाधिकार पाएकोमा जनताले खुशी मनाउनुको पनि कुनै तुक छैन । पुस २४ को ठीक एक महिनापछि दिल्लीमा भारतको मध्यस्थतामा राजा, राणा र नेपाली कांगे्रसकोवीचमा सम्झौता भयो । यसले जनताको बढी रहेको संघर्षलाई मात्र होइन, मोहन शमसेरको घोषणाका अनुकूलताहरू समेतलाई समाप्त पारी त्यही प्रतिगामी सम्झौता अनुरूप फागुन ७ को शाही घोषणा भएको हो । यस्ता सवालहरूमा क्रान्तिकारीहरूले तथ्यसंगत ढंगले धारणा बनाउनु पर्दछ ।

२००७ सालपछि राजाले जनताका अधिकारहरूको सम्मान गरेको छ ?

जनताको कमजोर प्रजातान्त्रिक चेतनाबाट फाइदा उठाएर जनताको आन्दोलनमा घोडा चढ्न सफल भएको त्रिभुवनले आफ्ना शाही विशेषाधिकारहरू फिर्ता पाइसकेपछि कहिल्यै पनि जनताका अधिकारहरूको रक्षा र जनभावनाको सम्मान गरेन । बरू अनेकौं षड्यन्त्र र तिकडमहरू गरी मध्ययुगीन ढंगको हुकुमी शासन खडा गर्ने घृणित षड्यन्त्र गरिरह्यो । सर्वप्रथम राणाशाही र सामन्तवाद तथा साम्राज्यवाद विरोधी जनताको संघर्षलाईं समाप्त पार्न प्रतिगामी र प्रतिक्रियावादी दिल्ली सम्झौता भयो । यसरी ०७ सालमै सुधारवादीहरू र यथास्थितिवादीहरूको बीचमा सम्झौता भएर क्रान्तिकारी शक्ति र सुधारवादी र निरंकुशतावादीहरूबीच राजनीतिक लुकामारी चल्न लाग्यो । अन्तमा अनेकौं षड्यन्त्र, चालबाजी र दमनपछि राजाको निरंकुशताबाद सफल भयो र सुधारवाद पराजित भयो । त्यसपछि सुधारवादीहरूमाथि पनि दमन गरिरहेको छ । जनताका सीमित अधिकारहरू खोस्न र सुधारवादीहरू समेतलाई समाप्त पार्न राजतन्त्रले गरेका षड्यन्त्र, जालझेल र कुटील चालहरू मोटामोटी रूपमा यस्ता छन् –

(क) त्रिभुवनले शाहवंशका तमाम कायरता, लम्पट प्रवृत्ति र निजी स्वार्थ लिप्साको बदनाम जीवनीलाई ढाकछोप गर्नको निम्ति तथा आफैंले संलगन भएर आन्दोलनकारी विद्रोही राजनीतिक नेताहरूको हत्या गराएको

कुकर्मलाई ढाकछोप गर्नको निम्ति शाह राजाहरूको देनको प्रशस्तीहरू तयार गर्न लगाउने र भाटहरूद्वारा प्रसारित गराउने काम गऱ्यो । आफू कायरतापूर्ण ढंगले विदेश पलायन गरेको विषयलाई महान त्याग, साहस र बलिदानदेखि नडराउने क्रान्तिकारी वीरता भनी आत्म प्रशंसाको चुली खडा गऱ्यो । जनताका भावनाहरूलाई उत्तेजित पार्न नाटकीय अभिनयहरू गऱ्यो । अझ यसलाई पूँजी बनाएर महेन्द्रले हरेक संकट आइपरेको बेलामा संजीवनीको रूपमा उपयोग गऱ्यो ।

(ख) त्रिभुवनले मानव समाजको इतिहास नै अनौठो लाग्ने गरी आफ्नो निरंकुश तनाशाहीलाई प्रजातन्त्रवादी देखाउने प्रयत्न गऱ्यो । मानौं ऊ जनता र देशको निम्ति मात्र जन्मिएको हो, प्रजातन्त्र र जनताको समृद्धिभन्दा अरू उसको कुनै स्वार्थ र चिन्ता छैन । एकातिर भएका जनअधिकारहरू र अनुकूलताहरू खोस्दै, नियम कानून र वास्तविकता भन्दा कोशौं टाढा प्रजातन्त्र र सुन्दर जीवन सम्बन्धी भावुक र कोरा भाषण तथा घोषणाले जनतालाई रल्ल पार्दै गयो । राजाका त्यस्ता षड्यन्त्रकारी घोषणा र प्रजातन्त्र सम्बन्धी स्वाङलाई कतिपय राजनीतिक समूह राजालाई खुशी पारेर कुर्सी प्राप्त गर्न, कतिले अज्ञानताबस साँचै प्रजातन्त्र होला भनी ठान्दै र कतिपयले जनताका सीमित हकहरूको पनि हत्या गर्ने षड्यन्त्रका सहभागी भएर हार्दिक समर्थन र उच्च प्रशंसा गर्दै गए । यस्ता कुराहरूस्ले जनताको कलिलो चेतनामा राजाको स्वाङ प्रजातन्त्र पे्रमप्रति बाक्लो भ्रम पैदा गरे । राजाका सबै कदमहरू जनता र प्रजातन्त्रको निम्ति समर्पित छन् भन्ने झुठो विश्वास जनतामा पऱ्यो । २००७ सालपछि प्रजातन्त्रको निम्ति सबभन्दा ठूलो बाधा र खतरा राजादेखि नै थियो । तर दूर्भाग्यको कुरा नेपालमा जनताका अधिकारहरूको रक्षा गर्ने जिम्मा राजाले नै पायो । जनताका अधिकारीहरूको रक्षा गर्ने जिम्मा राजाले नै पायो । जनताहरू र जनपक्षीय संगठनहरू पनि राजाले प्रजातन्त्रको रक्षा गरिदेला भनी ढुक्क परे । दूधको साक्षी विरालो, प्रजातन्त्रको गोठालो राजा भयो ।

(ग) राजाले एकातिर भावुक घोषणा र भाषण गर्दै जनतालाई अलमल्यायो भने अर्कातिर प्राप्त भएका जनअधिकारहरूलाई व्यवहारमा लागू गर्न नदिन अनेकौं प्रयत्न गरिरह्यो । जनताले उपयोग गरिरहेका सानातिना कुराहरू पनि कुनै पनि बेलामा खोस्न सक्ने अधिकारहरू आफ्नो हातमा केन्द्रित गर्दै गयो । सर्वप्रथम माथि उल्लेख गरे झैं फागुन ७ को शाही घोषणाले जनताका अधिकारहरू र अनुकूलताहरूअपहरण गऱ्यो । अन्तरिम शासन विधान आफूले बनाएर सर्वाधिकार आफ्नो हातमा लियो । २००८ सालमा सैनिक क्षेत्रको सर्वाधिकार आफ्नो हातमा लियो र सिंहदरवारमा रहेको सेना र सशस्त्र नारायणहिटीमा साऱ्यो । २०१० सालमा न्यायालयसम्बन्धी सर्वाधिकार आफ्नो हातमा लियो । मुलुकको सर्वोच्च सत्ता र संविधानको स्रोत पनि श्री ५ मा रहेको कुरा घोषणा गर्दै स्वयं विभिन्न ऐन कानूनहरू बनाउँदै जारी गर्दै गयो । अर्कोतिर संविधान सभाको चुनाव गराउने विषयलाई भने सकेसम्म आलटाल गर्दै पछि सार्दै गयो । जनसंख्याको लगत लिने र निर्वाचन सम्बन्धी अन्य तयारीहरू गर्ने भनी दिन, महिना र वर्षहरू गाल्दै गयो । त्रिभूवनको मृत्युपछि जनताका अधिकारहरू गोलमाल पार्ने प्रक्रियालाई महेन्द्रले झन् तेज पाऱ्यो । त्यस्तो ऐतिहासिक प्रतिबद्धता व्यक्त गरेको र त्रिभुवनले इन्कार गर्ने हिम्मत नगरेको विधान सभाको सवाललाई

पनि महेन्द्रले 'आवश्यक छकि छैन ' भन्ने प्रश्न चिन्ह खडा गर्दै गयो । राजनीतिक वातावरणलाई धमिलो पा¥यो र षड्यन्त्रलाई तेज ग¥यो ।

(घ) शुरूदेखि नै राजनीतिक पार्टी, पार्टीगत आदर्श र व्यक्तिहरूलाई बद्नाम गर्ने अनेक षड्यन्त्रहरू गरिरह्यो । कुनै पनि पार्टी वा पार्टीहरूलाई अपेक्षाकृत स्थिर सरकार बनाउने मौका नदिएर 'मुलुकको विकास गर्न सकेन, जनताको चाहना पूरा गरेन, राष्ट्रिय सहमति प्राप्त गर्न सकेन, राष्ट्रिय एकतामा व्यवधान उत्पन्न ग¥यो ' भन्ने जस्ता अभियोगहरू लगाएर ६ ÷ ६ महिनामा विघटन पुनर्गठन गरिरह्यो । हरेक मन्त्रीमण्डललाई लाञ्छना लगाएर तथा दलालहरू उकासेर पनि जनताको सामू बद्नाम गर्ने र पखाल्ने काम ग¥यो । एकातिर आफ्नै जी हजुरिया तत्वहरूलाई मात्र मन्त्रीमण्डलमा राख्ने र अर्कोतिर तिनीहरूकै विरूद्ध अरूलाई उकास्ने र होहल्लाको वातावरण खडा गर्ने प्रयत्न ग¥यो । खासखास बेलामा आफै प्रत्यक्ष शासन चलाएर पनि जनप्रतिक्रिया कस्तो हुन्छ भनी परीक्षा गर्दै गयो । महेन्द्रले त बीचमा पुरै एकवर्षसम्म ठाडो शासन चलायो । यसरी कुनै पनि पार्टी, व्यक्ति वा दलगत राजनीतिक आदर्शहरू देश र जनताका कल्याण गर्न योग्यता, क्षमताका छैनन् भन्ने देखाउने प्रयत्नमा राजाले सफलता प्राप्त गर्दै गयो । पार्टीहरू जनतामा उग्लिंदै गए ।

(ङ) राजाले विदेश भ्रमण गरेर एकातिर अन्तर्राष्ट्रिय अनुभवहरू बटुल्ने र अर्कोतिर वैदेशिक सहानुभूति प्राप्त गर्ने प्रयत्न ग¥यो भने देशका पूर्व पश्चिम सबै ठाउँमा भ्रमण गरेर जनतासँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध, सम्पर्क कायम गर्न, समस्याहरू सुन्ने बुझ्ने र ठाडो फस्र्योट गर्ने, शाहवंसी राजाहरू खासगरी त्रिभुवनको प्रशंसा गाउँ गाउँमा पु¥याउने र राजामाथि जनताको ठाडो समर्थन र विश्वास केन्द्रित गर्ने कोशिस ग¥यो । सारा दोष र खरावीहरू पार्टी र तिनीहरूका नेता वा नीतिहरूका हुन् भन्ने देखाउँदै विधान सरकार र प्रशासनको प्रक्रिया र सम्पर्कहरूलाई नाघ्दै विभिन्न ठाउँका सुधार र निर्माण कार्यमा सरकारी खजानाबाट करीब ६ लाख वितरण गरी विकासप्रेमीराजा भनेर जनतामा प्रभाव दिने कोशिस ग¥यो । यस्तो कामबाट जनताको ठाडो समर्थन पाउन राजालाई बल पनि पुग्यो । यो पनि षड्यन्त्रको एउटा महत्वपूर्ण अंग थियो ।

(च) राजाले लामो समयसम्म वातावरण तयार गर्दै पूर्वाभ्यास गरी विधान सभा चाहिंदैन भन्ने भाट र दलालहरूको हुईंया खडा गरी विधान सभाको निर्वाचन गर्ने अधिकार खोस्यो । राजगद्दी सम्बन्धी उत्तराधिकारीलाई कुनै पनि ऐन कानून र संविधानभन्दा सर्वोच्च राखी, सम्पूर्ण सत्ता र अधिकार आफूमा केन्द्रित गरी राजा महेन्द्रले २०१५ साल फागुनमा नेपाल अधिराज्यको संविधान जारी ग¥यो । त्रिभुवनले जारी गरेको अन्तरिम शासन विधान भन्दा धेरै सवालमा यसमा राजा निरंकुश बनेको थियो । उसका गतिविधिहरू माथि अब आलोचना र टिकाटिप्पणी समेत बन्देज हुँदै गएको थियो । २००७ सालमा जनताले प्राप्त गरेको सबभन्दा महत्वपूर्ण अधिकार संविधान सभा खोसिसकेपछि र आफ्नै इच्छा अनुरूपको संविधान बनाउन पाएपछि जनताका बाँकी अधिकारहरू पनि पुरै खोस्न सक्ने संवैधानिक आधार तयार भइसकेको थियो । अब राजा खाली उचित समयको ताकमा मात्र थियो । सेना पुलिस र प्रशासन सबैलाई आफ्नो षड्यन्त्रको निम्ति उचित विन्यास गरिसकेपछि २०१७ साल पुस १ गते तिनै संवैधानिक

विशेषाधिकारहरू प्रयोग गरी मन्त्रीमण्डल, संसद र क्रमशः राजनीतिक पार्टीहरू, स्वतन्त्र जनसंगठनहरू, राजतन्त्र, राजनीतिक विचार र गतिविधिहरू सबै समाप्त पारिदियो । अझ स्वयं आफूले दिएको संविधानका पनि आफ्ना विशेषाधिकारहरू उल्लेख भएका बूँदाहरू बाहेक अरू सबै खारेज गऱ्यो । सैनिक शक्तिको भरमा ठाडो शासन कायम गऱ्यो ।

(छ) देशका महत्वपूर्ण दुई नदीहरू कोशी र गण्डकी २०११ साल र २०१६ सालमा भारतलाई सुम्पिने देशघाती काम भयो । यस्तो राष्ट्रविरोधी कार्यको धेरै राजनीतिक शक्तिहरू र सचेत जनसमुदायबाट तीब्र विरोध भए पनि तीब्र दमन गर्दै कार्यान्वयन गरियो । राजाले भारतप्रति सौहाद्रता प्रकट गर्दै त्यस्ता असमान सन्धिहरू गरी राष्ट्रिय सम्पदा बेच्न आफ्नो मन्त्रीमण्डललाई खटाउने, स्वयं तिनीहरूको स्वागत र उद्घाटन गर्ने काम गऱ्यो । यी सन्धिहरू राजाको इच्छा विपरीत होइन, उसैको अनुमतिबाट गरिएका हुन् । स-साना कुराहरू पनि राजाको आदेश बेगर हुन नसक्ने स्थितिमा त्यत्रो राष्ट्रिय महत्वका कुराहरू त्यसै हुन सक्दैनथे । तर जनताबाट व्यापक विरोध भएका हुनाले पछि ती विरोधहरू र जनताको भावनालाई उपयोग गर्दै संसदीय व्यवस्था अथवा बहुदलीय व्यवस्थाले देश बेच्यो भन्ने उत्तेजना खडा गरेर आफू राष्ट्रियताको प्रतीक भएको ‘भक्त बकुल्लो ’ बन्यो ।

(ज) आफ्नो ठाडो शासन भएको बेलामा कतिपय सामाजिक कुरीतिहरूलाई सुधार गर्ने र आर्थिक क्षेत्रमा पनि सुधारका संकेतहरू गर्दै राजाको ठाडो शासन नै जनताको हित गर्ने हुन्छ भन्ने देखाउन खोज्यो । अर्कोतिर कुनै पार्टीको सरकार बनेको अवधिमा उनीहरूले केही योजना र रूपरेखा खडा गरे पनि त्यसको विरोधमा कट्टरपन्थी तत्वहरूलाई उकासेर व्यावधान उत्पन्न गऱ्यो । पछि संसद विघटित भएपछि कतिपय तिनै कुराहरू आफ्नो ठाडो शासन अन्तर्गत लागू गऱ्यो । राजाका यस्ता अनगिन्ती कदमहरू षड्यन्त्रै षड्यन्त्रले भरिएका र घृणित जनविरोधी छन् ।

यसरी २००७ सालदेखि २०१७ सालसम्मको एक दशकमा राजाले जनताका अधिकारहरू खोस्ने, दमन गर्ने, आफ्नो निरंकुशतालाई सुदृढ बनाउने तथा राष्ट्रिय सम्पदा बेचविखन गरी जघन्य अपराधहरू गर्दै आएको कुरा इतिहासका प्रशस्त तथ्यहरूले प्रमाणित गरिरहेका छन् ।

२०१७ सालको प्रतिगामी कदम

२००७ सालदेखि नै राजाले जनताका अधिकारहरूमाथि प्रहार गर्न बञ्चरो उठाइरहेको थियो । मुलुकको राजनीतिक व्यवस्थामा आंशिक रूपमा मात्र सहभागी हुँदा र जनताहरू राजाका मुख्य शत्रु बनेका थिए । जनताको उपस्थिति र सहभागिताले राजपरिवारलाई राष्ट्रको सम्पत्तिमा ब्रम्हलुट मचाउने औसर साँगुरो भएको थियो । १०४ वर्षमा राणा परिवारले लुटे जति सम्पत्ति शाह परिवारलार्य १०-१२ वर्ष भित्रैमा लुटी सक्नु थियो । राजनीतिक शक्तिहरूको अल्पबुद्धि र अयोग्यता तथा तत्कालीन शासकहरूको व्यक्तिगत स्वार्थ तरिकाले गर्दा राजाले आफ्नो पक्षमा अनुकूलता बढाउने मौका पायो । खासगरीकन अन्तर्राष्ट्रिय पूँजीवादद्वारा निर्देशित नेपाली कांग्रेसको उग्र

कम् इुनिष्टविरोधी धारणा र कामबाट राजाले बढी फाइदा उठायो । ०१७ साल पुससम्ममा राजाले एकातिर गाउँको हालत, जनताको स्थिति र मनोवनावट तथा गाउँले ठूलाबडाहरूको सामाजिक हैसियत बुझेको थियो भने अर्कोतिर पुलिस प्रशासन र सेनालाई नियन्त्रित र व्यवस्थित बनाइसकेको थियो । पुस १ गते विहानैदेखि षड्यन्त्र शुरू भयो । सर्वप्रथम विहान राजतन्त्र राजनीतिक गतिविधि सभा, सम्मेलन र प्रचारहरूमाथि अचानक प्रतिबन्ध लगाउँदै गृह मन्त्रालयको सूचना प्रकाशित भयो र दिउँसो ११ बजेदेखि मन्त्री मण्डलको गिरफ्तारी शुरू ग¥यो । ३-४ घण्टा भित्रैमा ठूलो संख्यामा धरपकड गरी दिउँसो ३ः३० बजे ‘राष्ट्रियता खण्डित भएको, शान्ति सुरक्षा भंग भएको, सार्वभौमिकतामा आँच पु¥याएको ’ भनी संविधानको धारा ५५ को विशेषाधिकार प्रयोग गरेर संसदीय व्यवस्था नै समाप्त गरेको घोषणा ग¥यो । एक हप्तासम्म युद्ध स्तरमा राजनैतिक नेता र कार्यकर्ताहरूलाई धरपडक ग¥यो, राजधानीमा कफ्र्यू लागू ग¥यो । त्यसपछि आफ्नै अध्यक्षतामा मन्त्रीमण्डल गठन गरी सैनिक शासन कायम ग¥यो । देशभरिका जमिनदार, पटवारी, तालुकदार, सुब्बा, थरी, मुखिया, मझिया, अमालजस्ता गाउँका विशेषाधिकार प्राप्त व्यक्ति र सामन्ती तत्वहरूलाई स्वतन्त्र राजनीतिक गतिविधिका विरूद्ध सक्रिय हुनउर्दी जारी ग¥यो । तिनीहरूलाई सहयोग गरे पुरस् एकारर नगरे दण्ड दिने व्यवस्था ग¥यो । त्यसपछि सुनियोजित ढंगले विभिन्न पार्टीभित्र प्रवेश गरेका राजाका दलालहरू ठाडो शासन अन्तर्गत सरकारी ओहदामा बस्न थाले । दलाल पत्रपत्रिका र कायर, स्वार्थी र लम्पट राजनीतिक व्यक्तिहरूद्वारा राजाको फाशिष्ट कदमको समर्थनमा व्यापक प्रचार, वक्तव्य र अन्तरवार्ताहरूको ओइरा ् लाग्यो । राजाले आफ्नो ठाडो हुकुमीतन्त्र स्थापना गर्ने र सम्पूर्ण प्रजातान्त्रिक अधिकारहरू समाप्त गर्ने कुरामा सफलता प्राप्त ग¥यो । राज्यसत्ताको पाशविक बल प्रयोग र दलालहरूको फ्याउरे हल्लाले मुलुकमाकोलाहल भयो ।

राजाको यस्तो फाशिष्ट कदमलाई के.आई.सिंह, रा.प्र. मोर्चा, सं.प्र. पार्टी, जनहित संघ, डिल्लीरमणको राष्ट्रिय कांगे्रस, राष्ट्रिय जनता पार्टी तथा तिनीहरूको पाश्ववर्ती अनेकौं जनसंगठनहरू र राजनीतिक नेताहरूले दासोचित ढंगले समर्थन गरे । राजाले पुस २२ गते शाही घोषणा गरी राजनीतिक पार्टीहरू र स्वतन्त्र जनसंगठनहरू खोल्न र चलाउन प्रतिबन्ध लगायो । तिनै दलाल पार्टी, नेता र पत्रपत्रिकाहरूले फेरि होहल्ला मचाएर सर्वोत्तम प्रयोग भन्दै त्यसको समर्थन गरे । यसरी ००७ सालमा प्राप्त सीमित अधिकारहरू र सुधारवादी शक्ति समेतलाई दमन गरी राजा महेन्द्रले हुकुमीतन्त्रलागू ग¥यो । हुकुमीशासनको घीनलाग्दो अनुहार लुकाउन उही पुरानो पद्म शमशेरले कल्पना गरेको कथित पञ्चायती व्यवस्था लागू ग¥यो ।

पञ्चायती व्यवस्था राजाको ठाडो हुकुमीशासनलाई ढाकछोप गर्ने खोल मात्र हो

राणाशाही समाप्त भएपछि पनि मुलुकमा कुनै प्रभावकारी आर्थिक सामाजिक पाइलाहरू चालिएको थिएन । आफ्नो ठाडो शासन भएको बेला राजा महेन्द्रले भूमि सम्बन्धी केही नयाँ कुराहरू जारी गरी किसानहरूको समर्थन प्राप्त गर्ने आधार मात्र बनाउन खोजेको थियो । ०१७ सालपछि एकातिर चर्को राजनीतिक दमन ग¥यो भने अर्कोतिर सामाजिक आर्थिक क्षेत्रमा केही सुधारहरूको घोषणा गरी जनतालाई अलमल्याउन प्रयत्न ग¥यो । पञ्चायती व्यवस्थाको

खास्टो ओढेर राजाको ठाडो शासन कायम गर्ने, त्यस अनुरूपको नेपालको संविधान जारी गर्ने, जात-पात र छुवाछुत अन्त्य गर्ने, मुलुकी ऐन जारी गर्ने, भूमि सुधार लागू गर्ने, सुकुम्वासीहरू र प्रवासी नेपालीहरूलाई व्यवस्थित बनाउन झोडा खोल्ने जस्ता कुरा गरेर जनतालाई ठाडो शासनका समर्थक बनाउन खोज्यो । औद्योगिक-व्यापारिक क्षेत्रमा पुरानै नीति कायम राख्ने र विदेशी पूँजीलाई प्रोत्साहित गर्ने नीति घोषणा गरी विदेशी पूँजीपतिहरूको समेत समर्थन आफूतिर बनाउने नीति लियो । राजनीतिक, प्रशासनिक क्षेत्रमा केन्द्रित भएर व्यापक र हिंस्रक ढंगले स्वतन्त्र राजनीतिक शक्ति र विचारहरूलाई लगातार ६ वर्षसम्म दमन गरेपछि राष्ट्रको आँखा र मस्तिष्कमै ताल्चा मारी दिने आशाले कथित संविधानको पहिलो संशोधन गरी पंचायतलाई निर्विकल्प भएको घोषणा गऱ्यो । नेपालको हावा पानी र माटोमा राजाको निरंकुशता र तानाशाहीलाईं ढाकछोप गर्ने पञ्चायतभन्दा अर्को सुन्दर विकल्प छैन भन्ने निष्कर्षमा राजा पुग्यो । हिंस्रक दमन र सुधारका षड्यन्त्रले परिस्थितिलाई आफ्नो नियन्त्रणमा ल्याइसकेको महसुस गरी जेलमा थुनिएका कतिपय राजनेताहरूलाई छाडिदियो । निर्दलियताको नाममा निरंकुश राजतन्त्रवादी एकदलीयता लागू गर्न शोषण रहित समाजको सिर्जना गर्ने, वर्ग समन्वय गर्ने, र विकेन्द्रीकरण लागू गर्ने जस्ता हावा कुराहरूको निर्माण गरेर 'गाउँ फर्क' संगठित गऱ्यो । 'गाउँ फर्क' एकदलीय नियन्त्रण अथवा राजावादी निरंकुशतालाई निर्विकल्प बनाउने, पञ्चायतभित्र अरू कुनै पनि ढंगको विचार उत्पन्न हुन नदिने दमन र षड्यन्त्रकारी योजना थियो । तर राजाका पोलहरू एकपछि अर्को गर्दै खुल्दै गए । उसले गरेका कथित सुधारहरू एकातिर कार्यान्वित गर्नको निम्ति गरिएका थिएनन् भन्ने अर्कोतिर तिनीहरूलाई लागू गर्दा पनि जनताको जीवनस्थितिमा रत्तिभर परिवर्तन आउन सक्तैनथ्यो । राजाको राष्ट्रियता सम्बन्धी चर्का नारा र कुराहरू पनि फगत 'इतर' राजनीतिक शक्तिमाथि दमन गर्ने हतियार मात्र हुन्भन्ने कुरा जनताले बुझ्दै लगे । यसले गर्दा खास समय बितेपछि जनताभित्र असन्तुष्टी चुलिंदै गयो, संघर्षको विष्फोटक स्थिति तयार हुँदै गयो । राजाले दिएका धोखाप्रति चेतना खुल्दै गएपछि क्रमशः विद्यार्थी, किसान, मजदुर र अन्य जनसमूदायका पेशागत संघर्षहरू उत्पन्न हुन थाले । राष्ट्रियता, जनवाद र जनजीविकाको निम्ति राष्ट्रव्यापी रूपमा जनआन्दोलन देखा पर्दै गए । समाजको चेतनशील समूदाय विद्यार्थी र शिक्षकहरूलाई 'नयाँ शिक्षा योजना' ल्याएर कडा नियन्त्रण र साँगुरो परिवेशमा कैद गर्ने षड्यन्त्र गऱ्यो । प्रेसप्रकाशनको क्षेत्रमा अझ साँगुरोपन ल्यायो । यस्ता दमन र प्रतिशोधका कारवाहीले गर्दा जनतामा रोष र असन्तोष बढ्दै विद्रोहको अवस्थामा पुग्यो । राजतन्त्र र उसको सामाजिक आर्थिक आधारको विरूद्ध हतियार उठाउने चिन्तनले जन्म लियो । कतिपय ठाउँमा हिंसात्मक वारदात र विद्रोहहरू पनि भए । राजतन्त्रको विरूद्ध हिंसात्मक बाटो अपनाउने क्रान्तिकारी राजनीतिको प्रभाव बढ्दै गएपछि सुधारवादी र दषिणपन्थी औसरवादी राजनीतिमाथि पनि राजनीतिक प्रहार तीब्र बन्दै गयो । राजतन्त्रको धोखा र दमनबाट क्रुद्ध र वाक्क भएका जनताहरू हिंसात्मक राजनीति र संगठनतर्फ आकृष्ट हुन थाले । राजाले दमनलाई झन् कठोर र निरंकुशतालाई अझ कसिलो बनाएर शासन सत्ता टिकाउने कोशिस गर्न थाल्यो । जनताको शक्ति र क्षमतालाई चिन्ने औसर नपाएको, जनताको आन्दोलनको उभार नदेखेको तथा जनआन्दोलनको काँधमा सवार भएर मात्र राजगद्दी फिर्ता ल्याउन सकेको इतिहास बारे प्रत्यक्ष अनुभव नभएको वीरेन्द्रले आफू राजा भएपछि कृतघ्नता र क्रुरतापूर्वक जनताको हत्या गर्न थाल्यो ।

झापा, इलाम, संखुवासभा, धनकुटा, सिन्धुली र सिन्धुपाल्चोकमा भएका हत्याकाण्डहरू त्यसको नमूना हुन्। यसरी ०२८ सालपछि अभूतपूर्व ढंगले जनताको राजनीतिक हत्या गरी हिंसावादी ठाडो शासन चलाउने कोशिस गरेको छ । २०२९ सम्म देखि सामयिक संकल नर जनसंगठनका मुखपत्रहरू समेत प्रकाशित गर्न निशेष गरी जनताको मुख बन्द गर्न प्रयत्न गऱ्यो । ०३२ सालमा भएको उक्त संविधानको दोस्रो संशोधनमा गाउँ फर्क लाई संवैधानिक अंग बनाएर पंचायती राजनीतिको हवलदार बनायो तथा निर्वाचनमा समेत गाउँ फर्क टिकट प्रणाली र सहवरणको तरिका लागू गर्दा राजाका निरंकुशतालाई बलियो पार्ने कोशिस गऱ्यो । तर राजा र उसका केही चाटुकारहरूको चाहना विपरीत त्यसले राजतन्त्र विरोधी शक्तिलाई मात्र उत्तेजित पारेको हैन, गाउँ फर्के अधिकारीहरू स–साना राजा भएर पञ्चायतभित्र हुकुमचलाउन र नियन्त्रण गर्न थालेपछि पञ्चायतभित्रै पनि असन्तुष्टि र विरोध जन्माइदियो ।

राजाले हिंसामा आधारित निरंकुशतालाई झन् साँगुरो पार्दै लगेपछि र दक्षिण एशियामा अमेरिकी साम्राज्यवादको स्थिति तुलनात्मक रूपमा पछि पर्दै गएपछि निराश भएर सुधारवादी राजनीतिक शक्ति नेपाली कांगे्रसले'राष्ट्रिय मेल मिलाप ' को नारा बोकेर राजा समक्ष आत्मसमर्पण गऱ्यो । नेपाली कांगे्रसको आत्मसमर्पणवाद र पञ्चायतभित्रकै असन्तुष्टी र अन्यौलले जनतालाई क्रान्तिकारी शक्ति वाहेक भरपर्दो अर्को कुनै विकल्प छैन भन्न बुझ्न मद्दत गऱ्यो र जनताभित्र चिन्तनमा धु्रवीकरणकोप्रक्रिया तेज भयो । यस्तो पृष्ठभूमिमायथास्थितिवादप्रति आगो भएर जनताहरू ०३५ ÷ ०३६ सालमा जनसंघर्षमा उत्रिए । राजतन्त्रकै विरूद्ध नारा र जुलुसहरू भए पनि ठाउँ ठाउँमा हिंसात्मक संघर्षहरू भए । अनेकौं ठाउँमा पुलिस चौकीहरू माथि आगो लगाउने, हिंसात्मक दण्ड दिने घटनाहरू भए । नेपालको जनआन्दोलनको इतिहासमा राजतन्त्रको रूप लिएको यो प्रथम पटक हो । यसले राजालाई औती आतंकित पाऱ्यो । सर्वप्रथम राजा जनआन्दोलनको अगाडि लुत्रुक्क परेर पञ्चायतको विकल्प छैन भन्ने अहंकार हटाउन, गाउँ फर्के र मण्डले जस्ता फाशिष्ट र अराजक संगठनहरू समाप्त गर्न बाध्य भयो । पञ्चायत र बहुदलकोवीचमा जनमत संग्रह गराउन बाध्य भयो । क्रान्तिकारी शक्तिको राष्ट्रव्यापी योजना र सुसंगठित प्रयत्न नभएको हुँदा सुधारका षड्यन्त्रहरू गरी संघर्षको उभारलाई शिथिल बनाउन राजाले सफलता पायो । धाँधली र बल प्रयोग गरेर पञ्चायत कै विजय गराए पनि त्यसलाई कतिपय रूप र तरिकाको पक्षमा गम्भीर सुधारहरू गर्न बाध्य पनि भयो । तर फेरि पनि अलिकति औसर हात लाग्नासाथ आफ्नो ठाडो हुकुमलाई बलियो पार्ने, पञ्चायतभित्र राजावादी एकदलीय एकाधिपत्य कायम गर्न र अन्य विरोधी राजनीतिक शक्तिहरू खासगरी वामपन्थी क्रान्तिकारीहरूमाथि पूर्वाग्रही भएर निर्मम दमन गर्न लागिरहेकै छ । जनमत संग्रहमा सुधारिएका कुराहरू र अल्पमतको आदर गरिनेछ भन्ने घोषणा राजाको पराजयका चिन्ह मात्र हुन् । तिनीहरूलाई निरर्थक पार्न र जनतालाई उल्लु बनाउन ०३७ सालको तेस्रो संविधान संशोधनदेखि नै प्रयत्न गरिरहेको छ । संविधानमा अल्पमतलाई कुनै आदर नगरेको मात्र होइन, निर्वाचनमा सम्मानपूर्वक भाग लिन सक्ने स्थिति सम्म पनि राखेन । अझ 'पञ्चायत नीति जाँचबुझ समिति ' जस्तो 'गाउँ फर्क ' कै नयाँ संस्करण बनाएर पञ्चायतभित्र राजावादी निरंकुश एकदलीयता बलियो पार्ने प्रयास गरिरहेकै छ । यी कुराहरू अरू कुनै पनि राजनीतिक शक्ति, मान्यता र आदर्शहरूलाई पञ्चायतभित्र छिर्न वा उत्पन्न हुननदिने निरंकुशतावादी छेकावारहरू नै हुन्। आज त्यही फाशिष्ट र

निरंकुशताको आधारमा जनताका स्वतन्त्र विचार, संगठन र गतिविधिहरूमाथि दमन गरिरहेको छ । राजाका आर्थिक, राजनीतिक, सामाजिक र राष्ट्रियता सम्बन्धी सबै सुधारहरू वा नयाँ नाराहरू केवल ठाडो निरंकुशतालाई ढाकछोप गर्ने र चिरस्थायी बनाउने बहानाबाजीहरू मात्र हुन्। त्यसका मुख्य मुख्य बूँदाहरूको चिरफार गर्नु पर्याप्त हुन्छ।

(क) राष्ट्रियताको सम्बन्धमा ः– राजाले ०१७ सालमा राष्ट्रियता, राष्ट्रिय एकता, सार्वभौमिकता र क्षेत्रीय अखण्डताको नारा लगाएर संसद विघटन ग¥यो, जनताका सम्पूर्ण राजनीतिक अधिकारहरू खोस्यो र आफ्नो एकलौटी निरंकुशता कायम ग¥यो । राष्ट्रियताको नारा सत्तालाई एकलौटी र हुकुमीबनाउने सबभन्दा ठूलो वम्हास्त्र थियो । तर आज २५ वर्ष सम्मको ठाडो शासन अवधिका घटनाहरूले पुष्टि गरेका छन्-राजाले राष्ट्रियताको संरक्षण गर्ने अलिकति पनि सकारात्मक काम गरेको छैन, वा उल्टै राष्ट्रलाई डुबाउने, देशको सार्वभौमिकतालाई साम्राज्यवादको अधिनस्थ बनाउने र मुलुकलाई नयाँ पाराको उपनिवेश बनाउने काम गरेको छ । वीचको दशकको मात्र होइन, राणाकालका समेत सबै असमान, अपमानकारी र राष्ट्रघाती संधिह कायमै राख्यो । त्यतिमात्र होइन, स्वयं अनेकौं प्राकृतिक सम्पदा बेच्ने र मुलुकलाई विदेशीको गुलाम बनाउने नयाँनयाँ सन्धि सम्झौताहरू गरिरहेको छ । आर्थिक रूपमा देश अभूतपूर्व रूपमा साम्राज्यवाद वैदेशिक पूँजीवादमाथि आश्रित बनाएको छ । वृटिस साम्राज्यवादसँगको ‘गोरखा भर्ति ’ सन्धि कायम छ । यसबाट एकातिर यसको ‘नाटो ’ सैनिक गुटसँगको अप्रत्यक्ष संलग्नता जाहेर हुन्छ भने अर्कोतिर विदेश नीतिमा देखाइएको असंलग्नताको कागजीपन प्रष्ट पार्छ । १९५० को शान्ति मैत्री सन्धि कायम राखेर नेपालमा भारतीय विशेषाधिकार र विशेष सम्बन्ध कायम गरिरहेको हुनाले पनि देशको सार्वभौमिकता र विदेशिक नीतिको असंलग्नता ठट्टामा परिणत भएको प्रष्ट पारेको छ । कोशी र गण्डकी सम्झौतालाई यथावत कायम राखेको मात्र होइन, कर्णाली पंचेश्वर र अरू अनेकौं खनिज सम्पदा विदेशीको हातमा बेच्ने सम्झौताहरू गरेको छ । यस्तो परिपे्रक्ष्यमाराजाको ‘शान्तिक्षेत्र ’ प्रस्ताव-जसलाई अहिले संविधानमा समेत सामेल गरेर ठूलो प्रतिबद्धता र अन्तर्राष्ट्रिय हल्लाको विषय समेत बनाइएको छ-उही पुरानो व्यक्तिगत सर्वसत्तावादलाई र पश्चिमा साम्राज्यवादी स्वार्थलाई सुरक्षित बनाउने फजुल कोशिस बाहेक केही होइन । ०१७ सालको नाराकै जारी रूप र थम विकास मात्र हो । यसभित्र राष्ट्रियताको रक्षा गर्ने साँचो भावनाको अलिकति पनि अंश रहेको भए व्यवहारमा त्यसका अभिव्यक्तिहरू खोज्न बत्ति बाल्नु पर्ने भएन ।

(ख) भूमि सुधार – हाम्रो देश कृषि प्रधान र किसान बहुल मुलुक हो । जनसंख्याको ९०% भन्दा बढी किसानहरू छन् । यो देशमा सत्ता प्राप्त गर्न होस् वा कायम राख्न होस् यी बहुसंख्यक किसानहरूको समर्थन र सहयोग प्राप्त गर्नु अनिवार्य हुन्छ । यो कुरालाई ध्यानमा राखेर राजाले गरेका आर्थिक सुधारका योजनाहरू मध्ये भूमिसुधार माउ योजना हो । यसको माध्यमबाट जमीनको स्वामित्वमा हदबन्दी कायम गरी जमिन्दारहरूलाई जमीनबाट पूँजी निकालेर वैदेशिक पूँजीवादीसँग मिलेमतो गरी उद्योग क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रोत्साहित गर्दै राजाले गाउँले क्षेत्रमा आधुनिक धनी किसान वर्ग र शहरी क्षेत्रमा दलाल पूँजीपति र व्यापारी वर्गको विस्तार गरी आफ्नो निरंकुश

शासनतन्त्रको आधारलाई फैलाउन कोशिस गऱ्यो । सामन्तहरूको अल्पसंख्यक मात्र आधारित उदार पुरानो मध्ययुगीन सामन्ती शोषण जारी राख्दा राजतन्त्र माथि नै निकट भविष्यमा गम्भीर खतरा पुग्न सक्ने सम्भावना देखिरहेको थियो । त्यस्तो अवस्थामा सामन्त वर्गको अल्पसंख्याले किसान आन्दोलनसँग मुकाविला गर्न र राजतन्त्रको जगडा गर्न सक्दैनथ्यो । भूमिसुधारद्वारा एकातिर किसानहरू माथिका मध्ययुगीन सामन्ती शोषणका रूपहरूमा एक हदसम्म सुधार गरी जमीनमा 'हदबन्दी ', द्वैध स्वामित्व ', 'माटोको वर्गीकरण ', 'कुतको निश्चित दर ', 'मोहियानी हक ', 'निश्चित व्याजदर ', 'ऋणदाता संस्थाहरू ', 'साझा खेती ', 'विर्ता उन्मूलन ', 'गुडी नियन्त्रण ', 'किपट उन्मूलन ', जस्ता कुरा प्रचारित गरेर किसानहरूलाई भ्रममा पारेको छ भने अर्कोतिर गाउँले क्षेत्रमा धनीकिसान वर्ग र शहरमा दलाल पूँजीपति वर्गको पंक्तिमा विस्तार गरेको छ । पंचायती व्यवस्था खासगरी भूमिसुधार योजना लागू गरेपछि नेपालमा राजाले सामन्ती अर्धसामन्तीर दलाल-नोकरशाह पूँजीवादी दुवै शोषण र वर्ग स्वार्थको वास्तविक राजनीतिक प्रतिनिधित्व गर्न थालेको कुरा प्रष्ट भएको छ । किसानहरूमाथि बढ्दै गएको अविश्वासको कारणले गर्दा राजाद्वारा गरिएको यो भूमिसुधार योजनाका तीनवटा प्रमुख उद्देश्यहरू रहेका छन् –

(१) सामन्ती शोषणका मध्ययुगीन तरिकाहरू बदलिएर अर्धसामन्ती शोषण कायम गर्नु र किसानहरूको स्वतन्त्र आन्दोलन र संगठनलाई छिन्नभिन्न पार्नु ।

(२) आफ्नो निरंकुश शासनतन्त्रलाई सुदृढ बनाउन आवश्यक पर्ने पुलिस, सेना र प्रशासनको व्ययभार उठाउन र छोटो समयभित्र आफूले अलेख सम्पत्ति कुम्लो पार्न जमीनबाट हुने राजकीय आय बढाउनु, वन जंगलको बिक्री गरी नयाँ क्षेत्र आवाद गरेर बढी लाभ कमाउनु तथा भूमिहीन, सुकुम्वासीहरूलाई आकर्षित गर्नु ।

(३) धनीकिसान र दलाल पूँजीपति वर्ग संख्यामा विस्तार गरी राजतन्त्रको आधारलाई स्थायी र सुदृढ बनाउनु । यी उद्देश्यहरूमा एकहदसम्म सफल पनि भएको छ। यो बाहेक औद्योगिक क्षेत्रमा पनि राजाले अख्तियार गरेको नीति पनिविदेशी पूँजीपतिहरूलाई निम्त्याउने, प्रोत्साहित र संरक्षण गर्ने, सुविधा प्रदान गर्ने राष्ट्रिय अर्थतन्त्रलाई तहसनहस पारी नवऔपनिवेशिक अर्थतन्त्र खडा गर्ने खालको रहेको छ । वर्गीकृत उद्योगहरूमा नेपाली नागरिकहरूको निम्ति सुरक्षित भनिएको क्षेत्र पनि बढ्दो आप्रवासन, नागरिकता सम्बन्धी घातक भ्रष्टाचार र बेवास्ता, विदेशी पूँजीपति र कालो बजारिया तत्वहरूको द्वैध नागरिकता र शोषण र मुनाफाको उद्देश्यले विभिन्न मुलुकमा लगानी गर्न, परिवारको एकजनाले नागरिकता लिने अथवा कुनै नेपाली नागरिककै नाममा उद्योग व्यवसाय दर्ता गरेर तिनै दलाल नोकरशाह र विदेशी पूँजीपतिहरू तथा काला बजारियाहरूले कब्जा गरिरहेका छन् । उद्योग-व्यापार र बजारका मालिकहरू तिनै छन् । राष्ट्रिय पूँजीपतिहरू र साना व्यापारीहरू तिनीहरूकै एकाधिकार मुनी गुम्सिएका छन् । कृषि वा उद्योग अर्थतन्त्रको क्षेत्रमा राजाका कागजी योजनाहरूमा अरू जेसुकै उल्लेख भएको भए पनि वास्तविकता यो भन्दा अलिकति पनि भिन्न छैन ।

(ग) पञ्चायती प्रजातन्त्र – राजाको व्यक्तिगत सर्वसत्तावादलाई ढाकछोप गर्न ल्याइएको पञ्चायती व्यवस्थालाई प्रजातन्त्रको विशेषण पहिराई दिएर जनतालाई उल्लुख बनाउने निस्फल कोशिस गरेको छ । राष्ट्रवाद जस्तै प्रजातन्त्र पनि ठाडो सत्ता कायम राख्न निरन्तर प्रयोग गरिरहने शब्दजाल भएको छ । राजाको सर्वसत्तावादको अघिल्तिर शीर निहु राएर उभिने करीब ५ लाख व्यत्तिःहरू संगठित हु ने पञ्चायतमा प्रावधान राखेको छ । जनप्रतिनिधित्वको नाममा निर्वाचित हु ने यति ठूलो संख्या हाम्रो देशको सबैभन्दा ठूलो संगठनात्मक संख्या हो । पञ्चायत र त्यसका वर्गीय संगठनहरूमा यो संख्या संगठित छ । दमनको आधारमा विचारको हिसाबले एकीकृत र विस्तारको हिसाबले देशव्यापी बनाएर राजतन्त्रले आफ्नो रक्षा किल्ला खडा गरेको छ । जनप्रतिनिधि छान्ने, निर्वाचित गर्ने र जनप्रतिनिधिमूलक व्यवस्था बनाउने परिपाटी एउटा प्रजातान्त्रिक परिपाटी हो । वास्तविक प्रजातन्त्रमा जनतालाई विचार, कार्यक्रम र संगठन रोजने स्वतन्त्रता हु न्छ तर यहाँ त्यस्तो छैन । राजाको सर्वसत्तावादलाई समर्थन गर्ने एउटै विचारको आधारमा प्रजातन्त्र र निर्वाचनको नोकरी चालु छ । राज्यसत्ता, राजनीतिक व्यवस्था, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक र वैदेशिक नीतिहरूमा मु खै खोलन नदिएर गौण, खुद्रा र छुद्र सवालहरूमा होहल्ला मचाउने वातावरण बनाएको छ । जनताहरू यही षड्यन्त्रको भूमरीमा अल्मलिएका छन् । ठाडो शासनको वर्ग आधारको रूपमा विस्तारित गरिएका जमिन्दारहरू, दलाल नोकरशाह पूँजीपतिहरू र धनी किसानहरू तथा तिनीहरूका पक्षपोषक दलालहरू र भ्रममा परेका केही व्यक्तिहरू पञ्चायती विचार अन्तर्गत त्यहाँ संगठित भएका छन् र सामन्तवाद, साम्राज्यवाद र राजाको सर्वसत्तावादको संरक्षण गरिरहेका छन् । त्यसकारण यो पञ्चायती व्यवस्था प्रजातन्त्रको खास्टो ओढेका राजाको व्यक्तिगत ठाडो सर्वसत्तावाद बाहेक अरू केही होइन । भिन्न विचार राख्ने राजनीतिक व्यक्तिहरू र आम जनसमूदायलाई पञ्चायती शासनमा ठूलो संख्यामा भइरहेको दमन र हत्याले यी कुराहरूलाई नै पुष्टी गरिरहेका छन् ।

(घ) जातपात र छुआछुतको अन्त्य ः– पञ्चायती व्यवस्था लागू गरेपछि आफूलाई प्रगतिशील पनि देखाउन राजाले ‘मु लु की ऐन ’ जारी गरी जातपात र छुवाछुतको सामाजिक विभेद अन्त्य गरेको घोषणा ग¥यो । राजाको यस कदमको आशय ‘अछुत सम्प्रदाय ’ लाई आफ्नो ठाडो शासनको समर्थनमा ल्याउनु रहेको थियो । यसलाई वास्तविक व्यवहारमा लागू गरी साँच्चै नै मान्छे मान्छेबीचको त्यो निन्दनीय भेदभावलाई अन्त्य गर्नु थिएन । त्यतिमात्र होइन, उक्त ऐनको अधिकार उपभोग गर्न चाहने दर्जनौं व्यक्तिहरूलाई अनेकौं ठाउँमा प्रशासनिक दमन र दण्ड पनि गरिरहेको छ । जातपात र छुवाछुत भन्ने चलन प्राचीन वर्ण व्यवस्था र आश्रम व्यवस्थाको उपज हो–जो अहिले अत्यन्त प्रतिक्रियावादी हिन्दू धर्मको रूपमा विकसित भएको छ । हिन्दू धर्म स्वयं नै त्यस्तो जातपात र छुवाछुतको भेदलाई जन्माउने, चर्काउने र चरम बनाउने अतिवादी धर्म हो । तर यही हिन्दू धर्मावलम्बी हु नु मात्रराजाको अनिवार्य संवैधानिक कर्तव्य बनाइएको छ । हिन्दू धर्मबाट अलग भए मात्रा राजा राजगद्दीको निम्ति नालायक ठान्न सकिने व्यवस्था छ । यसबाहेक राष्ट्र बेचे पनि र जनतालाई सर्वनाश पारे पनिराजा आलोच्य र नालायक मानिंदैन । अझ मु लु कलाईराज्य धर्मकोरूपमा हिन्दू धर्म सापेक्ष बनाएको छ । अरू धर्ममाथि साम्प्रदायिक राजकीय दमन गरेको छ । यस्तो वास्तविकताको सामू ‘मु लु की ऐन ’ को उक्त घोषणा केवल देखाउनको निम्ति तयार गरिएको एउटा कागजी

खोस्टो मात्र हो भन्ने सावित हुँदैन र ? राजाको यस्तो प्रगतिशीलता सामाजिक, सांस्कृतिक क्षेत्रमा अति प्रतिक्रियावाद बाहेक अरू केही होइन ।

यसरी सामाजिक, आर्थिक, राजनीतिक, सांस्कृतिक र वैदेशिक समग्र नीतिहरू व्यावहारिक रूपमा अति प्रक्रियावादी राष्ट्रघाती र जनविरोधी रहेको तथ्यहरूले पञ्चायती व्यवस्थाको राजाको सर्वसत्तावादी निरंकुशतालाई छोप्ने खोल मात्र हो भन्ने स्वतः साबित गरिरहेका छन् ।

पञ्चायती व्यवस्था पद्म शमसेर कै योजना, तर्क र मनस्थितिको जारी रूप मात्र हो

राणा प्रधानमन्त्री पद्म शमसेरले जहाँनिया राणा शासनलाई जीवित राख्न जुन व्यवस्थाको कल्पना र रूपरेखा तयार गरेको थियो, आज शाह राजाहरू आफ्नो सत्तालाई टिकाउन त्यसको ठाडो नक्कल गरिरहेका छन् । राणा शासन जस्ताको तस्तै टिक्नु असम्भव भइसकेपनि २००४ सालमा पदम् शमसेरले पञ्चायती व्यवस्थाको रूपरेखाको तैयार गरेको थियो । उसले दिएको वैधानिक कानूनमा 'नियम अनुसार निर्वाचित भएका ५ देखि १५ जना सम्मको गाउँ पञ्चायत र तिनीहरू बीचबाट छानिएको प्रमुखलाई प्रधान पञ्च ' भनी पञ्चायतका स्थानीय इकाईहरूको प्रावधान बनाएको थियो । '१५ देखि २० जना सम्मको जिल्ला पञ्चायत र निर्वाचित र मनोनित गरी केन्द्रीय रूपमा ६० देखि ७० जना सम्मको राष्ट्रसभा बनाउने प्रावधान थियो । स्थानीय पञ्चायतहरूलाई गाउँ-नगरको निर्माण कार्यको अधिकार दिएको थियो भने राष्ट्रसभा र भारदारी सभाले सल्लाह दिएर मन्त्रीमण्डल बनाउने तथा उक्त मन्त्रीमण्डलले श्री ३ मा राजकाज सम्बन्धी सल्लाहहरू दिने राष्ट्रसभाले विधेयकहरू पास गरी श्री ३ मा पठाउने ' जस्ता तरिका र नियमहरू उल्लिखित छन् । वर्ग र पेशाका जनताले पनि राष्ट्रसभाको निम्ति प्रतिनिधि छान्न र पठाउन पाउने व्यवस्था गरेको थियो । साहु, महाजन र व्यापारीहरूबाट, विर्तावाला र जमिन्दारहरूबाट निश्चित संख्यामा प्रतिनिधित्व लिने उल्लेख थियो । विधानमा न्यायापलिका, कार्यपालिका र व्यवस्थापिकाको छुट्टाछुट्टै निर्माण गर्ने कुरा थियो । आज पद्म शमसेरका तिनै कुराहरूलाई थपघट र पुनव्र्यव्यवस्थित पारिएको छ । यसकारण यो पञ्चायती व्यवस्था र पद्म शमसेरले पञ्चायती व्यवस्थामा कुनै मौलिक भिन्नता छैन । पद्म शमसेरले पनि निर्दलीयताको घोषणा गर्दै मुलुकलाईदल पद्धतिको भूँवरीमा धकेली उम्मेदवारको योग्यताबाट भन्दा दल वा समूहको बन्दोबस्तको जारले निर्वाचनमा जाने प्रथालाई सरकारले कुनै हालतमा पनि प्रोत्साहन दिने छैन भनेको थियो । आज राजा र उसका पञ्चायती चम्चाहरूले पद्म शमसेरको त्यही तर्कलाई वाक्क लाग्ने गरी फगत दोहो¥याइरहेका मात्र छन् । पद्म शमसेरको विधान र राजाको वर्तमान पञ्चायती संविधानमा जनताको स्थिति र अधिकारमा कुनै मौलिक फरक छैन । पद्म शमसेरले सर्वसत्ता श्री ३ मा र न्यायपालिका, कार्यपालिका र व्यवस्थापिकाको प्रमुख 'श्री ३ ' बनाएको थियो । कानून र नियम विधानहरूको स्रोत 'श्री ३ ' थियो, मन्त्रीमण्डल 'श्री ३ ' प्रति उत्तरदायी थियो । राजगद्दीको उत्तराधिकारलाई संविधानभन्दा माथि राखिएको थियो । वर्तमान पञ्चायती संविधानमा तिनै सबै कुराहरू 'श्री ५ ' मा निहित गरिएको छ । यहाँसम्म कि मौलिक हक अधिकारहरूको बारेमा केही उल्लेख गरेर दुवैमा एकै ढंगको प्रतिबन्धात्मक कर्तव्य राखिएको छ । पद्म शमसेरले लोकनीति र सदावारको सिद्धान्तमा रही भनेकोछ ।

अझ बरू पद्म शमशेरले संघ संस्था खोल्न पाउने मौलिक हक उल्लेख गर्दा राजनीतिक संघ संस्था खोल्न नपाइने प्रावधान उल्लेख गरेको छैन, जबकि अहिले राजाको संविधानमा प्रमुख रूपले राजनीतिक संघ संस्था खोल्न नपाइने गरी प्रतिबन्ध लगाएको छ । यस हिसाबले हेर्दा पद्म शमसेरको जति पनि जनतालाई राजाले हक अधिकार दिएको छैन । वास्तवमा यथार्थ रूपमा वर्तमान पञ्चायती व्यवस्था राजा महेन्द्रको कुनै पृथक मौलिक चिन्तन नभएर पद्म शमसेरको भर‍ा नक्कल मात्र हो, त्यसको पुनरूत्थान मात्र हो । 'पंचायत व्यवस्थाका प्रवर्तक, भौतिक चिन्तन गर्ने महान राजा भनेर महेन्द्रको सिंगारपटार गरे पनि पद्म शमसेरकै जुठा टपरी स्याहार्ने भन्दा गतिलो कुरा महेन्द्रले गरेको छैन । खाली आज बद्नाम राणाशाहीको नाममा कुनै हकवाला न निस्कने हुनाले आफै त्यो 'टपरी ' ' को निर्माता र प्रतर्बक बनेको छ । राज्यसत्ता आफ्नो हातमा केन्द्रित गर्ने बारेमा पनि यिनीहरूका तर्क समान छन् । पद्म शमसेर भन्छ-यस मुलुकमा बारम्बार हलचल भई रक्तपातले गर्दा शान्ति सुख हराई यो राज्य डुब्न लाग्यो, हाम्रो स्वाधिनता समेत हराउन आँट्यो भनी दुनियाँ भारदार र सरकारको सम्मतिले हाल चलिरहेको थिती चलाई राणा जीलाई राज्यको मुख्य अभिभार सुम्पिन गएको हो । राजा महेन्द्रले पनि ठीक यस्ते आन्तरिक शान्ति भंग भएको र राष्ट्रको स्वाधिनतामा आँच आएको तर्क अघि सारी 'जनताको इच्छाद्वारा ' 'माटो पानी सुहाउँदो पंचायती व्यवस्थाको नाममा संसद विघटन गरी आफ्नो ठाडो शासन सुरू गर्‍यो । पद्म समशेर भन्छ-एकातर्फ विशाल चीन साम्राज्य अर्कोतर्फ अंग्रेजीशक्तिको उर्लिदो बाढी उठेर आएको समयमा समेत बीचमा पर्न गएको यो सानो पहाडी देशको स्वतन्त्रता कायम रही संसारमा नेपालले स्वाधीन राष्ट्रहरूका बीचमा आफ्नो स्थान कायम गरी राखनु यो पनि देशका सशक्त राणाजीहरूले न्यायोचित गर्व लिन सक्ने कुरा हो । अहिले शाह राजाहरू पनि ठीक यसरी नै इतिहासदेखि वर्तमानसम्म शाहवंशी राजाहरूले देश बचाएको अन्तरराष्ट्रिय प्रतिष्ठा कमाएको प्रशंसा र गर्व सुनाउँछन् र भविष्यमा पनि राजतन्त्र रहे मात्र मुलुक स्वाधीन र शान्तिपूर्ण रहन सक्छ भन्ने प्रचार गर्दैछन् । अहिले राजा वीरेन्द्र पनि शान्ति क्षेत्रको प्रस्ताव राखी आफूले ठूलो राष्ट्रवादी र देशप्रेमी काम गरेको भनी 'गर्व ' गरिरहेको छ । राणाहरू र शाहहरूको यस्तो हांस्यास्पद र विस्मयकारी समानता जहिलेसुकै पनि तानाशाहहरू जनतालाई उनै विषयहरूमा डर देखाउँछन् र उस्तै तर्क गरेर अधिकार खोस्छन् तथा ठाडो तानाशाही चलाउँछन् । राणा शासनसँगको यस्तो वैधानिक, पारस्परिक, व्यवस्थागत, राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक समानताले के कुरा जाहेर गर्छ भने खाली राज्यको सर्वसत्ता 'राणाजीहरूको ' हातबाट 'शाहुजीहरूको' हातमा सारेको मात्र छ । देश र जनताको हाल जस्तो थियो उस्तै छ । केवल समयको अन्तरालले गर्दा थपिएको प्रगति र दुर्गतिको मात्रात्मक भिन्नता मात्रा छ । देश र जनताको हालत जस्तो थियो उस्तै छ । केवल समयको अन्तरालले गर्दा थपिएको प्रगति र दुर्गतिकोमात्रात्मक भिनता मात्र छ । 'राणाजी ' अंग्रेजसाम्राज्यवादका दलाल थिए र अन्तमा अमेरिकाको दलाली शुरू गरेका थिए, 'शाहजी ' अमेरिकाको दलाली गरिरहेका छन् । 'राणाजी ' सामन्त वर्गका प्रतिनिधि थिए र अन्तमा दलाल-नोकरशाह पूँजीपति वर्गलाई पनि प्रतिनिधित्व गर्नै खोज्दै थिए । 'शाहजी ' सामन्तवर्ग र दलाल नोकरशाही पूँजीपति वर्गको प्रतिनिधित्व गरिरहेका छन् । 'राणाजी ' रहिरहेका भए पनि मुलुकको हालत यो भन्दा भिन्न हुनेथिएन ।

अझै पनि कतिपय व्यक्ति र समूहहरू समेत शाहहरूले सेन्सर गरेका इतिहासका किताबहर पढेर वा तिनीहरूले फैलाएका आफ्ना प्रशस्तीहरू सुनेर शाहवंशीराजतन्त्र विस्तारै भएपनि मुलुकलाई अघि बढाउँदैछ भनी ठान्दछन् । तिनीहरूले जनताको आँखामा छारो हाल्न गरेका जनजीविका, राष्ट्रियता र जनअधिकारहरू सम्बन्धी सुधारका बहानेबाजीको भ्रममा लट्पटिएका छन् र विभिन्न बेग्लाबेग्लै पक्षमा राजा, राजतन्त्रका क्रियाकलापहरू समर्थन र विरोधको हिसाबले विश्लेषणीय छन् भनी ठान्छन् र कतिपय कुराहरूको समर्थन गर्न पुग्छन् । खासगरी राष्ट्रियताको सम्बन्धमा यस्ता भ्रमहरू बढी छन् । शाहहरूले चपाइदिएको इतिहासको गास निलेर राणाहरूप्रति गाली र शाहहरूप्रति सहानुभूति व्यक्त गर्नुभन्दा बढी हास्यास्पद अरू कुनै कुरा हु न सक्दैन । राजाको राष्ट्रवाद, देशप्रेम र जनकल्याणका कुराहरू, भूमिसुधार, शान्ति क्षेत्र र असंलग्नताका कुराहरू, संविधानको संशोधन र व्यवस्जथाको गतिशीलताका कुराहरू फगत् कोरा कागजी गफ हु न् भन्ने तथ्यसंगत र विवेकयुक्त ज्ञान नराखी मुलुकको बारेमा यथार्थ ज्ञान प्राप्त गर्न सकिन्न । राणाहरूले १०४ वर्षसम्म देश र जनतालाई लुटे । राणा शासन अघि र पछि पनि यता ३५ वर्षदेखिन शाहहरू लुटिरहेका छन् । गतिणीय हिसाब निकाल्ने हो भने १०४ वर्षमा राणाहरूले जति लुटे त्यो भन्दा अनेकौं गुणा बढी शाहहरूले ३५ वर्षीय राणाहरूले जति लुटे त्यो भन्दा अनेकों गुणा बढी शाहहरूले ३५ वर्षैमा लुटिसकेका छन् । जनता मात्र होइन, वन जंगल, नदीनाला, खनिज पदार्थ, मूर्तिहरू, दुर्लभ ऐतिहासिक वस्तुहरू र वैदेशिक ऋण तथा सहयोगको अपार राशी शाहहरूले सखाप पारेका छन्, देशको सर्वनाश भएको छ ।

भौगोलिक विकटता र प्रतिक्रियावादी निरंकुशताको कारणले मुलुकमा आधुनिक शिक्षा र जनवादी चेतना धेरै पछि शुरू भएको र अझ त्यसमा पनि निरन्तर नियन्त्रण र दमन भइरहेको हुनाले राजाको सर्वसत्तावादलाई सघाउने बाहेक अरू सबै स्वतन्त्र अध्ययन, अनुसन्धान र चेतना कुण्ठित भएको छ । जनजीवनको दरिद्रताले गर्दा ज्ञान गुणका सारा कुराहरू फगत तात्कालिक जीविकोपार्जन गर्ने विषयमा केन्द्रित छन् । माक्र्सवादी-लेनिनवादी वैज्ञानिक विश्व दृष्टिकोणलाई समातेर मुलुकको सामग्रिक वास्तविकताको खोजी भएको छैन । हामी नेपाली क्रान्तिकारीहरू साँगुरो परिस्थिति, थोरै साधन र निकै धराप अवस्थामा काम गरिरहेका छौं । अधिकांश सवालहरूमा अचेतनताका भ्रम र अन्यौलहरू छन् । कतिपय सवालहरूमा सचेतनतापूर्वक फैलाइएका विकृति र मिथ्या धारणाहरू छन् । खासगरी राजतन्त्रको सवालमा यस्ता विकृतिहरू धेरै छन् । सुधारवादीहरू र औसरवादीहरूले फैलाएका भ्रान्त धारणाहरू छन् तथा कतिपय क्रान्तिकारीहरूका सतही हानिकारक प्रवृत्तिहरू पनि छन् । आज क्रान्तिकारीहरूले परिस्थिति र यो विषयको गम्भीरतालाई बुझ्नैपर्छ र राजतन्त्रले गरेका इतिहासका घातक कुराहरूका तथ्यहरूको बीचमा नाङ्गै खडागरेर त्यसलाई कायल बनाउनु पर्छ तथा जनतालाई भ्रमबाट मुक्त पार्नु पर्छ ।

विगत ३५ वर्षदेखि यो राजतन्त्र देश र जनताको मुख्य शत्रु बनेको छ । वर्तमान आर्थिक विपन्नता, राजनीतिक उत्पीडन, राष्ट्रिय पराधिनता, सामाजिक विकृति र सांस्कृतिक अधोपतन केवल राजतन्त्रको उपस्थितिले भइरहेको छ । यसलाई उखेलेर नफालेसम्म र सामनतवाद र दलाल नोकरशाही पूँजीवाद, न साम्राज्यवाद, न विस्तारवाद कसैको पनि शोषण उत्पीडन र थिचोमिचोलाई समाप्त पार्न सकिन्न । देशमा जनताको जनवाद कायम गर्न

सकिन्न, जनता र राष्ट्रको मुक्ति र प्रगति गर्न सकिन्न, किमार्थ सकिन्न । किनभने राजतन्त्र नै आज यी सबै खराबी र दुर्भाग्यको रक्षा किल्ला बनेको छ । आज सबै क्रान्तिकारीहरूले यो गुरू मन्त्र ’ लाई हार्दिक रूपमा आत्मसात गर्नु भन्दा ठूलो महत्वको अर्को कुनै विकल्प छैन ।